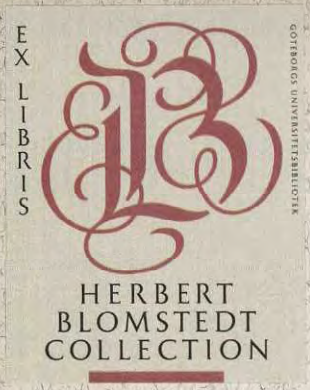
EX LIBRIS
GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK
HERBERT
BLOMSTEDT
COLLECTION

TANKEBILDER

AF

ELLEN KEY

II.

DISTINGVO

TANKEBILDER

AF

ELLEN KEY

SENARE DELEN

PATRIOTISM —
SJÄLENS EVOLUTION

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1898.

IV.

PATRIOTISM

Öppet bref till Verner v. Heidenstam.

I.

Höstbrasan är tänd, och det är vid denna jag helst ville språka med dig om patriotismen. Snabbare nådde vi då den ömsesidiga förståelse, som är mitt mål, medan pennan lättare glider in på senvägar än på snarvägar. En af de sista tror jag mig dock hafva funnit, när jag nu börjar vårt meningsbyte med att berätta mitt första intryck af din första diktsamling.

Jag erhöll det genom K. A. Tavaststjerna, som en afton 1888 tog fram några ark af en snart utkommande bok och med finsk värme började läsa dikter af en okänd ung svensk. Hans tre åhörare voro samlade i ett banalt hotellrum. Men efter några minuter såg man där intet annat än antikens solsken, orientens färg. Småningom föres man in i germanska skogars mörka djup. Plötsligt ljusnar åter allt, men icke nu af söderns dager. *Det hvita landet* stiger, stort och stilla, fram för ens syn och alla utrop af beundran tystna.

Hvad åtminstone jag då erfor var den andaktsfyllda tacksamhet, som griper oss, när vi slutligen möta något af det, efter hvilket vi hela vårt lif längtat. I detta fall var hvad jag mötte ett *svenskt* dikteriskt uttryck för den helt moderna fosterlandskärleken, den djupa, skygga, ordknappa, skrytfria fosterlandskärleken, den jordbundna, skogsdoftande hembygdskänslan, hvilken — som hvarje stor kärlek — är en lidelsefull stillhet, en ödmjuk stolthet, en smärtsam salighet. Från den stunden har hvarje tonfall i de dikteriska uttrycken för din hembygdskänsla samstämt med hvarje skiftning i min egen. Ställdes Sverige genom någon obeveklig censur inför tvånget att ur sin patriotiska diktning utesluta antingen *Svea* eller de fem raderna:

Jag längtar hem sen åtta långa år.
I själfva sömnen har jag längtan känt.
Jag längtar hem. Jag längtar hvar jag går
— men ej till människor! Jag längtar marken,
jag längtar stenarna, där barn jag lekt . . . . .

då vore det dessa rader, som de för mig oumbärliga, jag tiggde om att få behålla. Kunde någon ton af den svenska sången ännu i döden nå mitt öra, då vore det visserligen *Hemmet.*

Jag framhåller denna min djupt rotade, min obetingade sympati med din dikteriska patriotism, emedan det just är fulltonigheten i denna sympati, som hindrar mig att helt samstämma med dina meningar om det

återväckande af patriotismen, hvilket nu lika lifligt sysselsätter dig som för några få år sedan en renässans af forngl̈adjen. Du fyllde då vinsäckarna, band kransarna och förgyllde oxarnas horn. Men det stannade vid de dekorativa anordningarna. Till själfva festen kunde du ej föra oss — helt enkelt emedan forngl̈adjen icke längre ger några fester och emedan den nya glädjen ännu icke är född, icke födes annat än ur föreningen mellan en ny samhällsordning och en ny lifssyn.

Den moderna patriotismen har i viss mån samma betingelser. Det blir därför betydelsefullt, om du denna gång riktigare uppfattar afståndet mellan det varande och vardande. Att öfverspringa hvarje afstånd är den diktande fantasiens sköna företrädesrätt. Men denna rätt kan diktaren ej göra gällande, när han nalkas tidsproblemen på andra vägar än diktarflyktens.

Mig synes det emellertid, som om du nu i din politiserande patriotism — liksom förut i din filosoferande lifsglädje — gjorde bruk just af nyssnämnda diktarprivilegium. Detta är den enda förklaringen öfver att du, under ifvern för den nationella självkänslans återväckande, synes förbise, att det just är i patriotismens namn, som hela den återgångsrörelse ägt rum, mot hvilken du nu hoppas att det inom de bildade klasserna skall uppstå *ett upplysningsparti, som förstår vår historia och som gör sig till målsmän för vår fäderneärfda odlings traditioner.*

Sverige åt svenskarna har varit den patriotiska lösen,

som enat de tillfälliga tidströmningarna militarismen, obskurantismen, protektionismen och den uppspirande antisemitismen. Sveriges ära har varit det fältrop, med hvilket våra *Vaterländler* gjort hela nationens heder tvetydig och framkallat den farligaste situation, i hvilken vi sedan 1814 befunnit oss. Inför denna situation är det icke nog, att en diktare i sin hand upptar patriotismens klenod, för att enhvar strax skall inse, att den ännu äger värde. Den har tvärt om af dagspolitiken erhållit en sådan galvanisering, att den behöfver behandlas med en skarp syra innan man åter får fram guldets färg och konstnärliga arbetare kunna bli hågade att åt den gamla klenoden gifva en ny och ädlare form.

II.

Bland dina andra goda egenskaper är äfven den, i mina ögon oskattbara, att du är bland de — noga räknadt — sju och en half svenskar, som förstå Almqvist, och att du i din studie öfver *Svenskarnas lynne* gifvit den enda teckning af vår nationalkarakter, hvilken man kan läsa på samma dag som *Den svenska fattigdomens betydelse*.

Almqvist skildrar där ett slags patriotism, hvilken han kallar en maskerad, väl förenlig med hat mot allt det äkta fosterländska; ett patriotiskt ordande om förbättringar, hvilket strax slår om till oblidkeligt motstånd, så snart någon vill låta tal öfvergå till handling. Du minnes

kanske, att han mot denna de stora ordens patriotism yttrar:

Vår tid älskar det stora i sak men ej i åthäfvor. Den ler, förrän den förvånas, emedan den inom sig får en ny storhetsmätare, som gör att den icke så lätt, som fordom skedde, räknar det obetydliga till märkvärdigheter.

Svenskheten består således icke i en fnurr, en arkeologisk dammighet, en tillgjord tråkighet eller ett slags patriotisk styfhet och pock — den består i att vara svensk mer än att ropa på att man är svensk.

Almqvist är här som alltid hundra år före sin tid. Under de sextio år, som förflutit sedan han skref det ofvan anförda, hafva vi icke hunnit långt i den moderna patriotism, hvilken icke räknar det obetydliga till märkvärdigheter. Det gäller om patriotismen som om andra stora frågor, att vi äro kulturellt efterblifna, att vi sakna den riktiga norm, som bildningen ger i fråga om förhållandet mellan det lilla och det stora. Vår nationella själfkänsla behöfver därför snarare uppfostran än väckelse.

Din karikatyr af den svenska nationen som en gammal, berest världsman, hvilken inför sina grannar bugande frånsäger sig själf all betydelse, är mer roande än riktig. Mig synes vår nation snarare likna en gammal, vitter adelsman, hvilken betraktar sin hofsyssla såsom sin lifsuppgift och sitt författarskap — om än så betydande — som sitt tidsfördrif; och hvilken därför vid grannarnas besök skyndsamt gömmer sitt manuskript i bakfickan af

sin uniform och för sin biograf uppger titlarna ej på sina böcker men på sina ordnar.

Det är denna föråldrade patriotism, hvilken under de senaste årtiondena låtit nationens själfkänsla bokstafligen lefva af stenar i stället för bröd — minnesstenar, grafstenar, minnesstoder. Hvad har svenska folket i dessa afseenden nekat sig? Hvar håller man flera minnestal och jubelfester? Hvar yfves man stoltare öfver fädrens bragder? Hvar skryter man bredare öfver en ärorik historia? Hvar ser man, med ett ord, större patriotiska åthäfvor?

Men när vi från de stora minnena komma till det väsentligare, till det nationella lif, som lefves i dag och som blir framtidens minnen — då finner man nu för tiden icke stor omsorg om den svenska äran. Då betraktas, som du träffande yttrat, den nutida litteraturen och konsten såsom *icke straffbara förbrytelser;* då *strypes begåfningen med skuggrädsla, afund och ämbetsmannasysslor.*

Men du har glömt ett annat lika svenskt sätt att nedtrycka den nationella själfkänslan, nämligen festtalares och festdiktares sed att icke gifva Cesar hvad Cesar tillhör och folket hvad folket tillhör, utan att gifva Cesar äran för resultaten af nationens fritt skapande krafter. Och folket bemyndigar de retoriska öfvergreppen mot dess värdighet genom att i sina hänförda ögonblick icke låta andra ord stiga ur svenska hjärtans djup än en — kungssång. Men hvarken i det svenska eller i andra västeuropeiska folks känslolif är numera konungskhet identisk med patriotism. Vår kungssång blir därför en vacker

och värdig nationalsång endast vid de tillfällen, då folket vill hylla regenten personligen. Den är däremot ovärdig att vara den enda folksången för en modernt kännande och tänkande nation. Till och med den ryske självhärskaren hälsas i Finland med *Vårt land*. I Norge möter man sin kung med *Ja, vi elsker dette landet*, och därmed visar folket kungen den största möjliga heder, det att tro honom älska landets natur, dess stora minnen, dess nutidslif, dess framtid — barnens land lika väl som fädernas land — med samma hängifvenhet som folket själft älskar allt detta. Men vi svenskar vanhedra i stora nationella ögonblick samme kung och oss själfva genom att fullständigt begränsa hans och våra känslor för fäderneslandet till — välönskningar för kungahuset allenast!

Att svenskarna ingen verklig folksång äga och att de i fyrtio år ersatt en sådan med en kungssång, detta har icke varit gynnsamt för vår nationalkänslas innerlighet och frimodighet. En gång — i ett stort ögonblick — skall folkets längtan hämta en den nya tidens folksång ur en skalds och en tonsättares hjärtan. Men om en diktare redan nu mötte denna alltmer medvetna längtan, skulle han göra mera för den äkta svenska nationalkänslans höjande än hvad århundradets alla minnestalare gjort.

III.

Ingen sång, ej ens den mest bevingande, kan dock gifva fosterlandskänslan en ny rymd att flyga i.

Fosterlandskärlekens liksom all annan kärleks uppvaknande gynnas ej blott af vissa själstillstånd utan af vissa yttre förhållanden, vissa händelser. Och ingen diktare kan skapa de händelser, hvilka stegra nationalkänslan genom att sammansluta hela folket i en gemensam fara eller sorg, en gemensam glädje eller stolthet. Men diktaren kan påskynda de händelser, han förutsett, och han kan fördjupa den stämning, händelserna framkallat. Redan detta är nog för att ansvarets viktlod blir tungt på den våg, i hvars andra skål diktaren lägger sina ord.

Det erbjudes stundom en nation liksom en individ en möjlighet till en stor känsla, ett undantagsöde, en skön uppoffring eller en sällsam lycka. Men i hvarje sådant fall gäller det att känna den tid, i hvilken man sökt varder. Att blifva klarsynt för sent är tillvarons djupaste tragik i folkens som i individernas lif. Det är därför en stor vinning för en nation, om dess diktare — hvilka ofta äro dess enda stora statsmän — hafva fjärrskådande ögon och framtidsanande tankar. De kunna då leda folket in på den väg, där det kan lefva upp till jämnhöjd med sina bästa möjligheter.

Icke Tegnér var det, som gjorde sin tid patriotisk. Det var tiden, som gjorde Tegnér nationell. Men det var Tegnér, som gaf den fosterländska rörelsen dess lösen: att *inom Sveriges gräns eröfra Finland åter*. Det var sålunda han gjorde den patriotiska tidsandan kulturell, och han gjorde det än mera, när han 1817 angrep den reaktion, som Tegnérs samtida ansett identisk med nationalitetssträfvandet.

Svenskarna blifva troligen vid seklets slut ställda inför tilldragelser, hvilka på nationalkänslan komma att öfva ett lika stort inflytande som händelserna i seklets början. Men inflytandet kan blifva förädlande eller förvildande; det kan komma att höja eller sänka vår kultur, ty icke hvarje slag af patriotism är värd att eggas, icke hvarje art af nationell stolthet vidgar ett folks hjärta.

Det är därför, som nationen nu af sina diktare behöfver väckas till ärelystnaden att *vara svensk mer än att ropa, att man är svensk.*

Hvad betyder det i allra främsta rummet att vara svensk? Min syn på svenskhetens innersta väsen gör, att jag ej delar den meningen att det är nationens *större vördnad för den hemförda lagern*, hvilken gjort en Gustaf II Adolf snarare än en Gustaf Vasa till vår folkhjälte. För mig uppenbarar sig här nationens yppersta drag: kärleken till det idealistiskt vågsamma. Tegnér, den typiskt svenske nationalskalden — likaväl som *den typiske svenske intelligensaristokraten* —, vann hela folkets hjärta genom att förhärliga det förvägna äfventyret och det ideella syftet. Äkta svensk är den kritiklösa ensidighet som i Gustaf II Adolf endast velat se trosfrihetens, i Karl XII endast ärans kämpe. Sålunda blefvo de Tegnérs liksom nationens älsklingar, medan en nyttans storman som Karl XI — på goda grunder — aldrig kunnat röra en fiber i folkets hjärta och en Gustaf Vasa egentligen rör det mest när han som flykting irrar i Dalarna eller som bruten gubbe i slottets salar. Öfver detta Don

Quixote-drag i nationen är det Gustaf III kastat den geniala intuitionens blixtbelysning genom utropet: *Je suis sauvé!* då han under Anjaladagarna får Danmarks krigsförklaring. Det är samma drag — till hvilket hör ömhet om den af ödet eller oförrätten öfvervunne — som gör, att ingen af våra stora kungar så omedelbart lefvat i folkets sympati som den af romantikens, oförrättens och smärtans rödaste skimmer omflutne Erik XIV — en sympati, som ännu i vår tid gjort Snoilskys *Kung Erik* till en rundt om i landet sjungen folkvisa.

Och samma drag är det, som Björnson kännetecknat med de till svenskarna riktade orden:

> Du hjertefolk, du fantasiens,
> du længselsfolk, du poesiens ...

Endast den svenske diktare, som vädjar till detta drag i svenskarnas lynne, såsom till folkets innersta väsen, skall lyckas väcka folksjälen och leda nationen in på den väg, där den verkligen finner sig själf.

Jag tror, att svenskarna först kommo bort från denna väg, när de 1864 följde klokhetens maning och icke den ridderliga hågen, för hvilken ungdomen, skalderna och kungen då voro målsmän. Karl XV — en af dessa svenskhetens typiska inkarnationer, hvilka folket för den skull förlåter allt — yttrade en gång under sina sista år, medan tårar störtade ur hans ögon: att han under danska kriget fick ett sår, som blödt hela hans lif. Men det var icke endast kungen, som då sårades i sin finaste känsla. Det var hela den generation, som under tjugu år

talat och sjungit skandinavism och som nu upplefde, att svenskarna satte rimligheten öfver ridderligheten, den visa opportunismen öfver den idealistiska vågsamheten. Då gick den ledande politiken emot den innersta folkinstinkten af det ädla. Men att kränka den innersta instinkten är den synd mot den helige ande, hvilken aldrig blir en nation eller en individ förlåten och som straffas äfven på de efterkommande intill tredje och fjärde led.

Det släkte, som nu styr våra öden, som saknar politiska idéer och politiska ideal — och icke ens tror på värdet af idéer eller på möjligheten att förverkliga ideal — detta släkte har visserligen fått sin grundton genom många samstämmande orsaker. Men en af de djupaste är verkan af 1864 års pessimistiska erfarenhet på den då unga generationen.

Fosterlandskärleken och den politiska idealiteten ägde inom vårt statslif sitt sista stora ögonblick, när den svenska adeln 1865 på ett stoltare sätt än någonsin gjorde en sanning af riddarhusets devis: *Dulce et decorum est pro patria mori.* Men efter denna tid tog patriotismen en uteslutande praktisk riktning, och det är först på 1890-talet, som den åter börjat framträda sentimentalt, som känslomotiv vid politiska handlingar Ångan, hvilken varit uppe, har emellertid, som jag ofvan framhöll, blifvit brukad som drifkraft i en återgångsrörelse. Och det är under larmet af ett invecklad politiskt maskineri, du höjt maningsropet från slaget vid Lund:

Kommen ihåg, att I ären svenske!

Men om detta maningsord skall blifva af verklig betydelse under den närmaste framtiden, det beror på huru man fattar svenskhetens väsen.

Jag anser, att man i denna stund snarare behöfver förbättra patriotismens kvalitet än öka dess kvantitet. Jag tror, att folket framför allt måste erhålla en högre och finare känsla af hvad vår nations sanna värdighet kräfver, af hvad våra plikter mot oss själfva verkligen innebära. Och jag vet, att ensamt detta kan hindra fosterlandskänslans stora, stålblå blickar att blifva gröngnistrande af hat. Endast om vår nationella själfkänsla blir utvecklad i den nyss antydda riktningen, skall nationen i afgörande ögonblick veta att *vara svensk*.

Detta vill för mig säga, att den skall vara kultiverad nog för att kunna skilja hufvudsak från bisak; stolt nog att hellre välja verkliga än skenbara värden, men framför allt ridderlig nog för att respektera ett annat folks individualitet och dess rätt att förverkliga sina ideal.

Det är under häfdandet af denna rätt för sig själf — och en gång för hela Europa därjämte — som svenskarna gifvit sin historia dess mest ärorika blad. Våra diktares största patriotiska uppgift i närvarande stund vore att gifva dessa minnen en ny betydelse i nationens känslolif. Vi skulle sålunda kunna foga ännu ett ärorikt blad till vår historia, det hvilket skulle förtälja om huru vi — mot vår egen skenbara fördel, värnade ett annat folks rätt.

IV.

En viktig orsak till den svenska nationalkänslans försvagande är, att alla de stora frågor, som upptagit nationen, länge varit af särskiljande, icke enande art. Representationsförändringen upphäfde visserligen ståndén, men därmed förverkligades icke Thorilds hopp, att af de fyra söndrade nationerna därefter skulle varda ett folk. En ny söndring började mellan landtmanna- och intelligenspartí, mellan stads- och jordbruksintressen, mellan öfver- och underklass. Under denna historiskt nödvändiga, nya splittringsprocess har man kifvats äfven om rätten till patriotism som om rätten till ett fideikommiss, och hvardera parten har underkänt värdet af den andres åtkomsthandlingar.

Men det har endast behöfts en eller annan stor nationell händelse, som alla kunnat omfatta med ett lefvande nutidsintresse, för att kifvet tystnat och hela folkets själfkänsla tagit sig ett samfäldt uttryck. Vid Vegas återkomst eller vid John Ericssons likfärd var sålunda nationens själfkänsla vaken. Och huru likgiltig än den stora allmänheten vanligen är för den svenska nutidskonsten och litteraturen — de nationella dikter, som heta *Skansen* och *1897 års konst- och industriutställning*, af dem har hela nationen varit gripen! Särskildt den senare visade, hvilken betydelse ett stort, af alla erkändt nationellt värde äger för stegringen af själfkänslan och fosterlands-

kärleken. Det var naturligtvis endast fåtalet, som på utställningen iakttog de omedelbara yttringarna af den medvetet svenska riktningen inom arkitekturen, konstindustrien och konsten, den riktning, hvilken gaf utställningen dess prägel af ungdomliga, banbrytande krafters glädje. Att en del af utställningsarkitekturen var en genial fantasi öfver svenska motiv, hämtade ur arbetslifvet, naturen och historien; att den svenska ärligheten gifvit sin prägel af soliditet äfven åt det tillfälliga; att konsten under sitt närmande till lifvet icke längre förbisett alla de rika dekorativa ingifvelser, som den finner i vår egen växt- och djurvärld; att de stora konstnärerna börjat fördjupa sig i vårt lands natur — allt detta blef väl icke klart för mängden. Men denna uppfattade redan klarare, hvilka oerhörda summor af nationell kraft och nationell intelligens, som voro representerade på storindustriens och uppfinningarnas områden, där resultat blifvit nådda, hvilka otvetydigt visa, att en stor del, ej blott af nationens djärfva dådlust utan äfven af dess skapande fantasi under de sista årtiondena tagit denna riktning. Och ingen enda bland alla de hundratusenden, hvilka böljade genom utställningen, blef helt oberörd af den nationella solidaritetskänslan. Alla förstodo, att detta var en gemensam egendom, en gemensam stolthet; alla möttes i det glada medvetandet:

Detta har mitt folk mäktat; dess arbetsära är min; så stora äro mitt lands tillgångar; så rik mitt lands natur; så stark och så begåfvad är min nation.

Med dessa känslor blickade alla hvarandra i ögonen, och i allas ögon kom därvid ett nytt uttryck af välvilja; öfver allas väsen bredde sig något af den värdighet, som en höjd självaktning i samband med en stigande aktning för andra förlänar. Alla möttes i en stor nationell segerglädje, som närmade de olika bygdernas och de olika klassernas folk till hvarandra. Utställningen — där landsorten var gäst och Stockholm barn i huset men hvardera med hänförelse njöt den tillfälliga eller dagliga feststämningen, under hvilken kunskapshågen, skönhetssinnet och det individuella glädjekrafvet i lika mån och på samma värdiga sätt tillfredsställdes — den blef sålunda verkligen en den nationella hänförelsens och den nationella självkänslans renässans. Denna vår närmaste erfarenhet belyser arten af de intryck, hvilka på ett kulturellt sätt fördjupa fosterlandskärleken. Och man har genom denna erfarenhet kunnat förvissa sig att, när den svenska nationen erhåller ett stort, samfäldt mål för nationell stolthet, ett mål, som håller måttet inför tidens nya värdemätare, då är också denna stolthet fullt vaken.

V.

Men fosterlandskärleken kan icke endast lefva af stora och sällsynta feststämningar. Folken som veckorna hafva söcken- och helgdagar, och under de förra är det tyvärr ännu endast politiken, som gör patriotismen aktuell hos den stora mängden, hvilken icke fått den kultur, att

den kan uppskatta hvarje storverk inom vetenskap, litteratur och konst som en nationell händelse. Ännu så länge är det endast där någon stor partikamp äger rum, som man finner den politiska lifaktighet, hvilken är fosterlandskänslans arbetsdräkt. Men där flertalet icke aktivt får taga del i politiken eller där intet stort mål besjälar denna eller där folket i dess helhet af de maktägande tvingas till stillastånd eller återgång, där slappas småningom de patriotiska känslorna. Man älskar mera, då man ger än då man endast får, och det för hvilket vi lefva, lida och offra, det som upptager och förbrukar våra bästa krafter, det vinner också vår bästa kärlek. Den känsla däremot, som är dömd till passivitet, som är beröfvad handlingens frihet och lycka, den bleknar småningom.

Skall fosterlandskärleken blifva en hvardagarnas och icke blott en helgdagarnas sak, då måste därför nya och mer rörliga politiska förhållanden inträda.

Du inser detta. Men när du vill återväcka den nationella själfkänslan, emedan endast detta *kan inblåsa en ny själ i vår idéfattiga eller på efterhärmning grundade politik*, och väntar denna nationella och politiska renässans endast genom ett *upplysningsparti, som förstår vår historia och som gör sig till målsman för vår fäderneärfda odlings traditioner*, då framhåller du tillika, att vår *naturliga, vår enda tänkbara vänster är inom de bildade klasserna.* Och det är därför till dem du ställer ditt hopp och ditt tal.

Här inträder den skarpa divergensen mellan dina och mina meningar. Jag tror tvärt om med Almqvist — och sedan hans tid har förhållandet än mera accentuerats —, att det äkta svenska lynnet numera mindre finnes hos herreklassen än hos allmogen, och att det därför är mera gagnlöst att söka vår vänster i de bildade klasserna än i bondeståndet, ja, att det behöfves en djupgående kultur af båda dessa samhällsklasser, innan tiden är inne för den aristokratiska radikalism, efter hvilken du och jag och många med oss längta. Men medan du synes benägen att draga det streck, som skiljer hellener och barbarer, öfvermänniskor och hjordmänniskor uti mera horisontell riktning, drar jag mitt i alldeles vertikal, tvärt igenom alla samhällslager.

Du har själf påpekat den demoraliserande dubbelhet, hvilken råder i vårt land till följd af att *våra statsmän, våra lärda, våra konstnärer och talanger inom alla områden* mellan fyra ögon röja en helt annan fördomsfri uppfattning än den, de i offentligt tal och offentliga handlingar låta ana. Men när du gör detta för dig själf så främmande drag i vårt lynne till en yttring af en *aristokratisk och tillbakadragen tystlåtenhet* — då parerar du med vänstra handen den stöt du måttat med den högra, en stöt, som just i detta fall behöft blifva dödande! Jag delar fullkomligt den uppfattningen att man *knappt hinner tillräkna svensken ett fel, förrän man märker, att det är en dygd, och knappast en förtjänst, innan man upptäcker, att det är ett lyte.* Så är förhållandet

med alla rika naturer, nationer som individer. Kärleken till ett folk liksom till en individ innebär därför icke, att man förnekar felen. Den innebär tvärt om ett så fullt förstående af individualiteten, att man inser det nödvändiga sammanhanget mellan förtjänst och fel, en så hel sympati för just denna individualitet, att man icke ville umbära de brister utan hvilka man äfven skulle sakna de egenskaper, som i sin säregna sammansättning utgöra personlighetens egenart och tjusning. Sålunda kan till exempel aldrig någon, som har en droppe äkta svenskhet i sitt blod, hata nationens sorglösa, generöst ödslande njutningslust. Man ville förädla den, göra den — för att omskrifva en tegnérsk ordlek — spirituell i stället för spirituös. Men man vet, att lättsinnets blåa skugga aldrig helt skall kunna skiljas från det varma solguldet i vårt lynne.

I motsats till sådana oumbärliga, i dubbel mening dyrbara, fel finnas hos nationer som individer stundom andra lyten, hvilka äro så långt ifrån nödvändiga, att de tvärt om stå i öppen strid med hela det öfriga skaplynnet och i stället för att framhäfva, bortblanda dettas karakteristiska egendomlighet. Sådana lyten böra vi icke förstå, det vill säga älska, utan tvärt om hata. Och den, som i detta fall hatar bäst, älskar också mest.

Dylika fel äro inga färgrika skuggor, ingen blåklint och vallmo bland hvetet, ogräs, dem man ej utan skada kan upprycka, och dessutom så vackra ogräs, att man ej

ens ville sakna dem! Nej, dessa fel äro endast ett stycke ödemark midt ibland våra fält.

Vårt svenska lynnes mest sterila område synes mig just vara den nämnda dubbelheten i tänkande, talande och handlande. Den står i den uppenbaraste strid mot våra innersta nationaldrag. Dubbelheten skall därför småningom ödelägga svenskhetens yppersta drag, störa dess stil och göra oss lika löjliga som en af Sancho Panza ledd Don Quixote, en Don Quixote, hvars lifsmaxim blifvit att »icke bråka» utan »låta udda vara jämnt», hvars fältrop vore: »Moderation!» och på hvars sköld lästes devisen:

Sakta i backarna!

Folken som individerna sminka och dölja ifrigast just det lyte, som mest strider mot karakteren i dess helhet. Och redan innan du uppfann den »tillbakadragna tystlåtenheten», voro många andra skönhetsmedel i bruk, till exempel ädel måtta, besinningsfull klokhet, finkänsligt hänsynstagande — allt egenskaper, hvilka lika väl som en tillbakadragen tystlåtenhet verkligen kunna förenas med en öppen och modig ridderlighet. Men intet af allt detta får brukas till förklädnad åt den slags dubbelhet, för hvilken *biskop* Tegnér är den mest tragiske representanten. Hans bref — en bland de finaste spirituella njutningar vår litteratur bjuder — äro strödda med sådana bjärtröda men vissnade blad, som virflade Per Gynt till mötes på hemvägen, bladen hvilka aldrig fått breda sig *som Krands om Frugter*. Tegnérs ärliga

svenska själ förblödde i hans dubbellif, och sålunda har han försonat det. Men, för alla de andra, som frodats och frodas i dubbelheten, alla dessa materialistiska idealister, hvilka ljuga och veta, att de göra det — tills de ljugit så länge, att de icke mer veta det —, för dem finnes ingen ursäkt, då de mellan fyra ögon, vid bålar och vid bordet uttala de ord, som offentligt utsagda kunde öppna nya vidder för nationens tankar, nya djup i dess känslor; dessa ord, som kunde befrukta vårt kulturlif med nya idéströmningar, med samtidens vetenskapliga tro eller tvifvel, och stärka ungdomen i en fri forskning utan fördom och fruktan.

Hade våra kulturella stormän varit karakterer i samma grad som intelligenser, då hade vi icke på åttiotalet kommit därhän att belägga uttalade öfvertygelser med fängelsestraff. Och då hade mot stridsropet: *Sverige åt svenskarna* höjt sig ett annat: *Europa åt Sverige.*

Patriotismens återväckande är därför icke vår främsta lifsfråga — utan karakterernas återväckande. Och till detta storverk behöfdes det karakterer lika väl som intelligenser, den stora indignationen lika väl som det spirituella skämtet. Vi måste återfå den självaktning, hvilken visar sig som konsekvent trohet mot den egna personligheten såväl i det offentliga som i det enskilda lifvet. Vi behöfva åter tändas af lidelse för vår integritet, den lidelse, som under utomordentliga förhållanden vågar lifvet för en öfvertygelse och som under alla förhållanden yttrar sig som modet att — så väl i små som stora handlingar — af-

vika från andra, då dessa handlingar äga verklig betydelse som uttryck för vår personlighet. Det gäller, med ett ord, att återgifva nationen dess förnäma prägel, dess stil.

Jag fruktar dock, att detta icke snart skall lyckas. Ty adeln, som under vår upplysningsperiod var den mest tongifvande, och den mest upplysta samhällsklassen, adeln, genom hvilken vi ännu under detta århundrade — såsom du framhållit — hade vårt intelligensparti på riddarhuset, denna adel är genom de ekonomiska omdaningarna beröfvad underlaget för den fulla politiska och andliga självständigheten, nämligen den ekonomiska. Den har blifvit indragen i kampen för tillvaron; de gamla herresätena stå tomma, och det var under deras höga tak som adeln tänkte fritt. De adliga privilegiernas kulturella betydelse var framför allt den, att skapa en klass, som intet hade att förlora genom att vara sig själf. Aristokratien kunde därför ofta utveckla den stora, stolta vågsamhet i handling och tanke, som Nietzsche aldrig tröttnar att framhålla som förnämhetens första kännetecken.

Det är nu i en annan klass — som i en annan mening heller icke har något att förlora —, vi snarare kunna vänta en uppskattning af »de ateniensiska linier och ljusa färger», som du påmint om att vår odling ägde — om också i viss grad endast som teaterdekoration, när till exempel Gustaf III var regissören för sitt tidehvarf.

VI.

Det faktum, att vårt lilla land har fyra universitet, är ett bland motiven till ditt antagande, att vi skola erhålla ett nytt upplysningsparti ur de bildade klasserna. Jag däremot betraktar våra fyra högskolor som fyra af vår kulturs dödssynder och anser ett enda hufvudstadsuniversitet som ett litet lands främsta kulturella nödemedel. Men jag lämnar principfrågan å sido för att som hastigast ögna på majoriteten af den ungdom, som nu växer upp vid dessa högskolor.

Finner du denna ungdom visa typen af den äkta svenskheten, hvilken Almqvist bland annat fann bestå i »underlägsenhet i allt hvad som tillhör boskapens horisont?» Men huru skulle också ynglingarna kunna blifva svenska — det vill framför allt säga sorglöst frimodiga —, när de numera från lekskolan till mannens ålder hållas under ett pluggläsnings- och examensok, som de sluta med att finna ljufligt; när det att bli något — icke att vara något — är uppfostrans mål; när statskalendern således redan är tolfåringens enda oumbärliga bok, emedan den visar honom, hvar han finner den bästa »turen» för att snabbast hinna beteshagen?

Ingen tänker på annat än att tänka rätt. Alla hafva en idealisk eller åtminstone estetisk lifsåskådning. Alla sjunga patriotiskt på alla »ädla skuggors» minnesdagar. Alla tala — på vårfester — stora ord om fosterlandets

framtid och ungdomens höga mål. Men alla mena från första januari till sista december: »Hvarför skulle jag göra något för mina efterkommande, som aldrig gjort något för mig?» Denna ungdom — jag talar om majoriteten — utgör en lefvande kommentar till Ehrensvärds sats: att svensken söker prakt i det onödiga och sparsamhet i det nödvändiga! För ungdomen är nämligen världsklokhet det onödiga och entusiasm det nödvändiga.

Minoriteten bland nutidens ungdom skall aldrig lyckas nå den vällefnad, som är motsatsen till att lefva väl. Att lefva väl — det är att lefva ett starkt, farligt, rikt människolif; det är att verkligen tro — och handla därefter — att själen är mer än kroppen och kroppen mer än kläderna.

De flesta komma däremot att nå långt i vällefnad och bli stiftare af svenska normalhem. Det svenska normalhemmet kan karakteriseras med de oöfversättligaste orden i vårt språk: allt är där städadt och allt är där lagom! Hemmet bildas genom lagom kärlek, och i samma rätta proportion finnas också religion, rojalism, patriotism, konservatism, liberalism, arbetarvänlighet och konstsinne. Där uppfylla alla alltid alla sina plikter. Där tänkas endast goda tankar. Där läser man uteslutande goda böcker, ser goda operor och hör goda präster. Man är ledsen, att de goda, svenska taflorna bli allt sällsyntare. Det goda är det lidelsefria, det osinnliga, framför allt det kollektiva. Det onda är lidelse, har sinnen och är framför allt det individuella. I hvarje normalhem

är därför Tarquinii färdighet den oumbärligaste: den att raskt afhugga hvarje vallmostånd, som reser sig öfver de andra.

Ur dessa hem framgå ofta aktningsvärda familjefäder, laglydiga undersåtar, samvetsgranna ämbetsmän — den oumbärliga grundvalen för en hög kulturell öfverbyggnad. Men i de goda hemmen alstras nu tillika den slöa indifferentism, hvilken — lika säkert som »vattenpesten» uppgrundar våra sjöar — uppgrundar djupen i vårt nationallynne. I de goda svenska hemmen lär man sig att yfvas öfver sin politiska andefattigdom och att anse sig samhällsbevarande genom att behandla hvarje glimt af politisk idealism, hvarje reform och hvarje kulturfråga som samhällsvådliga. Skillnaden mellan det liberala och det konservativa svenska normalhemmet är endast den, att i det konservativa är man för närvarande nöjd och i det liberala låter man sig nöja. Äfven en liberal fruktar nämligen intet högre än att komma att stå ensam, handla ensam, protestera ensam. En ensam protesterande är alltid en skrikhals, som är hungrig eller ärelysten, eller löjlig — och svensken fruktar det löjliga lika hysteriskt som en fransman gör det. Öfverklass-svenskens kärlek till lugn vällefnad har bidragit att stegra denna hans afsky för att bråka. Och flegman har nu i sin ordning vållat en fettbildning kring rättskänslan, som snart icke längre kan komma i rörelse. Skall man i något fall protestera, bör man åtminstone vara ett *Vi*, en tidning. När en liberal tidning protesterat, känna

dess bildade läsare full samvetsfrid. De veta, att de för sin egen del säkrast göra slut på de politiska maktöfvergreppen eller de sociala orättfärdigheterna genom den storpolitiska visdom, som apotekar Riis utvecklade, när han störtade Napoleon I genom att — »låta honom hållas»! Passivitetens moral har hos oss kulminerat i förbuden mot personligt självförsvar, och laglydnaden i Sverige är så stor, att man — med nöje låter slå ihjäl sig!

Det är endast ekonomiska frågor, som ännu hafva makt att inom öfverklassen uppröra sinnena och framkalla handling. Men därmed är det också afgjordt, att i vårt land, som annanstädes i Europa, kommer öfverklassen icke att försättas i någon framåtgående rörelse, förrän den nödgas därtill af de skaror, som fylka sig allt tätare omkring en stor idé, den sociala nydaningens idé.

Inom de klasser, där man icke har en ekonomisk ställning eller ett socialt anseende att förlora, där man ännu ej fruktar att bli misstänkt eller löjlig eller tråkig genom att tala om och tänka på framtiden — från detta håll väntar jag, efter en eller annan generation, det bildade vänsterpartiet, de aristokratiska radikalerna. I rödmålade stugor och i vindskamrar växer det nya svenska folket upp ur hvilket kanske en gång, sedan kulturen adlat naturkraften, det skall kunna danas en liten nation inom nationen, hvilken liknar de »goda européer», om hvilka Nietzsche drömde.

VII.

Ingen kan vara mer öfvertygad än jag, att adelsmänniskan är folkets högsta mål och högsta intryck. Ingen fruktar lifligare än jag en tingens ordning, då de i andligt afseende lägre stående skulle lagstifta för de högre stående. Men mot dig anser jag, att en uppfattning, som utmynnar i påståenden sådana som dessa: att Tegnér var hela svenska nationen och att denna nation nu bor endast vid Sturegatan och på några herrgårdar, en sådan uppfattning är ej blott den mest opsykologiska utan äfven den mest opatriotiska, ur hvilken man kan betrakta sitt folk!

Ty frukten alstras och dess värde bestämmes till stor del genom det assimilationsarbete, som föregått i blad och rot. Den jordbrukande befolkningen är allestädes den rot, genom hvilken de bildade klasserna ej blott materiellt utan andligt näras och tillväxa. När du förklarar, att af våra bönder aldrig kan blifva annat än »vårt konservativa och konsoliderande parti», så glömmer du att i nästan hvarje socken i Sverige finnes någon mekanisk, musikalisk eller annan artistisk begåfning, som fattigdomen kvarhållit i allmogeklassen. Du glömmer, att bonden är farfar till nio af tio bland Sveriges snillen och att i hvarje årgång af andligt produktiva hjärnor ett stort antal kommit ur kropps-, framför allt ur jordbruksarbetarnas stånd. Du svarar, att dessa andligt produktive

ju ej längre äro bönder. Nej, men de äro sina fäders söner, och mellan fädernas och sönernas anlag finnas vanligen några beröringspunkter. Du glömmer dessutom, att under andra kammarens första femton år sutto där nästan på hvarje länsbänk flera — genom politisk genialitet, talargåfvor, självbildning och frisinne — utmärkta bönder, än som nu finnas i hela kammaren.

Men inga nya bondaristokrater komma, invänder man. Å jo, de komma men till — Amerika, dit så många af de bästa intelligenserna lockas, emedan där väntar dem ett större område, en friare utveckling, en starkare spänning, d. v. s. ett fullare lif än i hemlandet. Och de, som icke emigrerat, fördummas tills vidare af en allt ytligare sekterism och af folkskoleplugg — de ofvan nämnda bönderna voro lyckligen *ur* skolåldern före folkskolestadgans utfärdande! Dessutom demoraliseras vår bonde- lika väl som vår herreklass af bristen på idéer i det politiska lifvet och af de ekonomiska förhållanden, hvilka flerstädes gjort bankerna till de verkliga ägarna af både böndernas och herrarnas jord. Äfven de icke jordägande jordbruksarbetarnas ställning har genom ändrade produktions- och samfärdselsförhållanden blifvit en annan. Och ingen kan blunda för att vår allmoge undergår en i många afseenden oskön omvandling, under hvilken mycket gammalt godt, som fordom gaf stil åt känslor och tankar, åt handlingar och seder, försvinner. Allmogen amerikaniseras och den ton, som klingar ur dess själ, skiljer sig från den i århundradets midt lika mycket, som den nu-

tida dragharmonikans ljud skiljer sig från den forna bondfiolens.

Men ur denna amerikaniseringsprocess kommer dock den nya, den framtida svenska allmogen att framgå. Den kan blifva en jordbrukande och industriidkande befolkning, som — ifall den erhållit rikliga medel till självbildning genom bibliotek, föredrag och resor — skall veta att bruka sina förstorade politiska rättigheter för att gifva mera idéinnehåll och mera rörelse icke blott åt vårt ekonomiska men äfven åt vårt offentliga lif. Under nuvarande förhållanden bortslösas hvarje år en andlig nationalförmögenhet, genom att man låter underklassens politiska intressen och intellektuella krafter till stor del förbli obrukade. Och förblifva de länge obrukade bli de till slut förkväfda — en fara för den nationella självkänslan, som är af en oändligt mycket större betydelse än något annat ämne till oro. I det samhälle, som på den enskilde lägger det största möjliga ansvar samman med den största möjliga handlingsfrihet, skall man finna den största summan af lefvande fosterlandskärlek.

Om i stället för nutidens »statsmän utan fantasi och pressmän utan samvete» uppstode andra ledare, hvilka kunde elda själarna för ett mål och väcka samvetena till ansvarskänsla, då skulle dessa ledare redan i närvarande ögonblick, med våra bönder sådana de nu äro, kunna åstadkomma mycket. Jag vill särskildt framhålla ett folkligt drag, hvilket hänger samman med alla svenskhetens bästa traditioner: månhet om likheten inför lagen.

Vår historia är jämförelsevis obefläckad af stora orättfärdigheter i detta afseende, och för det äkt-svenska lynnet är orättvisan olidlig, så snart den blifvit medveten. Det är i detta afseende, som ett vänstersinnadt intelligensparti äger en anknytningspunkt till böndernas idealism och en möjlighet att utveckla denna oklara rättfärdighetskänsla till medvetna grundsatser.

VIII.

Redan Almqvist framhöll som vår kulturella olycka det svalg, hvilket uppstått mellan herrskapets och folkets bildning, seder och lifsvärden. »Emedan, säger han, bondfolket saknar ledare, som skulle gifva det europeism och allmänlighet, blir det för enskildt, för inskränkt, blir blott jordiskt sinnadt — — —. Vore det svenska herrskapet — — — i ren samklang med sitt bondfolks tycken, så skulle ock det senare af sitt herrskap, såsom ledare, bekomma den del af förträfflighet från andra länder, som gåfve det luft till en härlig blomstring. — Nu vissnar massans skönhetssinne bort, under det herrskapet sitter och njuter för sig, så länge den fröjden räcker.» — Han fann att folket härigenom gick miste om »ett element af allmänlighet, af hvithet» och att herrskapet därigenom kom att sakna »beskuggning i lynnet, karakter».

En ny art af ömsesidigt uppfostrande gemensamhet mellan folkklasserna — detta är vägen ej blott till en

ny patriotism utan till en djupgående aristokratisk radikalism. Eller med ett ord:

Hvarje nationell och kulturell sträfvan bör syfta till att sammanarbeta, icke särskilja folkets lifsvärden, ifall rörelsen skall lyckas varaktigt stegra nationalkänslan och höja nationalkulturen.

Det är på detta sätt Norges nationalkänsla vuxit. Man tror i Sverige, att denna känsla endast yttrar sig som en lidelsefull och ofta oskön partipolitik. Men i Norge finnes därjämte ett i alla samhällsklasser vaket intresse för kulturella problem och sociala nydaningar, en ungdomlig, optimistisk tro på framtiden och sin egen betydelse för denna. Idéer betraktas där som aktuella lifsvärden, och i Norge känner man att det också i andlig mening är ett världshafs vågor, som slå mot landets kuster.

Den i Norge nu stundom uppträdande självkritiken, som du anser vara ett hösttecken, är tvärt om den mognande mannens insikt om att frihet visserligen är kraftutvecklingens villkor, men självbegränsning skönhetens. En nation som en individ är sällan stoltare eller sundare, än när den säger sig själf en sträng sanning. Och sanningen är, att det ännu i norska folkets skaplynne finnes mycken ungdomlig råhet, som behöfver kultur, men äfven att, när denna kultur en gång är färdig, då skall norska folket visa oss grunddragen af en aristokratisk demokrati. Lika litet som Norges politiska har dess intellektuella lifskraf kulminerat. Visserligen hafva ännu inga unga

diktare uppstått, af hvilka man väntar att de en gång fullt skola kunna ersätta de äldre mästarna. Men den nationella kraftutveckling, där litteraturen gick i spetsen, fortsättes inom vetenskapen, musiken, skulpturen och måleriet samt inom en — på nationella traditioners grund uppväxande — arkitektur och konstslöjd.

Att varna för den skada, tvenne brödrafolk kunna tillfoga hvarandras kultur genom en för nära växelverkan, är behöfligt när t. ex. förhållandena blifva sådana, att det ena folkets andliga produktion uppgår i det andras, såsom det skedde med Finlands i föreningen med Sverige och med Norges i föreningen med Danmark. Om, som du framhållit, en dylik äktenskaplig innerlighet mellan syskonfolk icke får goda följder, så erhålla däremot nationer lika väl som individer af sina syskon en ypperlig uppfostringshjälp, ja, det är ofta syskon, hvilka gifva hvarandra de mest oumbärliga lärdomarna. Hvad skulle vi icke t. ex. kunna lära af danskarnas mottaglighet och djupa intresse för kultur, deras genomförda bildningshåg, deras skönhetskänsla och enkla lifsnjutning. Dessa drag äro allra mest påfallande hos bondeståndet, som genom ett halft sekels folkhögskolekultur äger en allmänbildning, en läslust och ett skönhetssinne, till hvilka vi i Sverige knappt finna en motsvarande utbredning förr än ganska högt upp i medelklassen. I Danmark finnes äfven en växelverkan mellan de i andligt afseende högst stående å ena sidan, samt folket och den studerande ungdomen å den andra, en växelverkan, hvars andligt väckande be-

tydelse hos oss ännu är nästan förbisedd. Som följd af denna allmogens kultur har danska bondens arbetsduglighet blifvit stegrad och hans förmåga att vaket bruka vetenskapens anvisningar, för att t. ex. snabbt och energiskt omvandla sin produktion efter de ändrade ekonomiska förhållandena, har väckt världens förvåning.

Och hvad Norge angår, så kunde det just nu lära Sveriges aristokratiska radikaler, huru män — hvilka enligt ditt yttrande, särskildt om Björnson, varda *ett förkroppsligande af sitt folks hela instinktiva vilja* — kunna leda denna vilja hän mot den moderna tidens kraf och väcka den praktiska idealism, som sträfvar att förverkliga sådana kraf. Såg du Grieg anföra sin hymn till Henrik Wergeland? Du såg då, huru den heliga hänförelsen kom gestalten att stiga i höjden som en flamma och anletet att blekna af hvit eld? I det ögonblicket anade mer än en svensk hvad norsk fosterlandskärlek är, icke blott hos landets största söner, nej, äfven hos tusenden bland dess minsta: en fullt modern patriotism, som tillika är en religion. Men denna patriotism är resultatet af att alla klassers nationella minnen och känslor, deras politiska intressen och medborgerliga lifsvärden allt mer sammansmält, ej blott med hvarandra utan med det moderna, europeiska lifvet. Och sådan är den fruktbara nationella utvecklingen. Om kulturen främjas på de politiska intressenas bekostnad, blir resultatet lika osundt, som om de politiska intressena undertrycka de kulturella.

Huru paradoxalt detta än må låta för den hemma-

svenska uppfattningen, så är det dock kosmopolitiska, icke chauvinistiska idéer, hvilka djupast besjäla den norska nationalitetsrörelsen. Det i detta fall mest betecknande är att de tre Norges diktare, hvilka äro mest nationellt representativa, Björnson, Ibsen och Jonas Lie, hafva tillbringat en stor del af sitt lif i utlandet, och sålunda utgjort det starkaste bindeledet mellan den europeiska och norska kulturen. Men det finnes många andra sådana bindeled. Det ypperliga biblioteket *For de tusind Hjem* skickar med sina små kärror världslitteraturens — framför allt den moderna litteraturens — yppersta verk rundt omkring i de norska bygderna. Tidskriften *Kringsjaa* tillför folket genom kortare öfversikter alla tidens hufvudströmningar och *Samtiden* gör detsamma i mer omedelbar form. Folkskolan har en läsebok, där det nationella och kulturella bildar en oöfverträfflig enhet. I alla Norges folkrikare bygder äro föreläsningsföreningar bildade, där vetenskapliga och litterära ämnen föredragas af skickliga föreläsare. Ungdomsföreningar, för ett intellektuelt på samma gång som gladt sällskapslif, finnas i stor mängd. Genom statsanslag och ett brinnande enskildt intresse bildas nu öfverallt ungdomsbibliotek. Den klassiska norska litteraturen, den nyare som den äldre, är spridd i ypperliga upplagor till det billigaste pris. Följden af allt detta är att man i Norge kan råka på unga skjutsbönder, som t. ex. bedöma evolutionsläran och unga bondflickor, som bedöma fredssaken med mer kännedom och bättre förståelse än ofantligt många svenska studenter och

studentskor. Norge står genom folkets kultur mycket närmare möjligheten att en gång alstra världsborgare i stor stil — den stil, för hvilken Goethe eller Nietzsche äro typiska representanter —, än hvad Sverige ännu gör.

Genom självöfverskattning blir man hvarken god patriot eller god världsborgare. Att norrmännen börja slå af på sin inbilskhet är, som jag framhöll, ett hälsotecken. Att vi svenskar däremot skulle bota hvad du kallar vår *blodlösa, nationella pessimism* genom uppblåsthet, vore lika smaklöst som gagnlöst. Vår kulturs patriotiska skede i århundradets början inleddes med en maning, som på samma gång var en ljungande anklagelse. Och Tegnér riktade dock *Svea* till ett folk, som genomlefde en stor och smärtsam förödmjukelse. Du är, under en mycket ljusare tid, mycket mer skonsam än Tegnér. Visserligen har du sagt många allvarsord om *Svenskarnes lynne*, men i den milda ton, med hvilken pedagogen möter ett sinne, som han anser förkrossadt! Och månne du ej söker höja vår nationella självkänsla genom att öfverskatta vår insats i världskulturen? Mig synes det, att vi — utom på det vetenskapliga området — äga få idérika verk och att våra flesta vittra märkesmän förblifvit endast utkast till stora andar eller stora personligheter. Och när du till exempel yttrar att *Tegnér som andlig typ är intressantare än Goethe*, så vet jag visserligen att du menar att den tragiskt sönderbrustne Tegnér intresserar dig mer än den harmoniske Goethe. Men äfven med denna inskränkning synes det mig dock att

ett sådant yttrande lika mycket sårar den kulturella proportionskänslan, som om du vid en blick på jordgloben förklarat att din barndomssjö, den fagra, oroliga Vättern — denna skaldenatur bland Sveriges sjöar — är större än Stilla oceanen!

För att försona denna lilla ansats till bygdepatriotism bör du dömas till den lätta boten att ånyo genomgå, icke Goethes utan dina egna skrifter, där du bland andra härliga ord finner några, hvilka äro lika användbara om vårt kulturella lif som om vår natur:

Han menar, att hans land af sten och ris
är kanske fult, men på ett vackert vis . . .
— — — — — — — — — — — —
Är det en enda hed af kiselstenar,
behöfva vi ej ljuga dessa stenar
till guld och pärlor för att älska dem.

IX.

»Hvad nationlighet, eller — då det nu är frågan om vårt land — hvad *svenskhet* är, det kan kännas djupt: det är ett odödligt sinnelag hos den, som har det: svensk natur, med folk, sjöar, berg och skogar, står då för ens håg i sin egen och rätta färg. Men den person, som icke har detta sinnelag, kan författaren lämna föga *undervisning* därom, emedan det nästan intet tillhör det *rationella*. Det har hufvudsakligen sitt hem i känslan.»

Almqvist har här antydt den enda väg, på hvilken

litteraturen och konsten kunna varda verkligt svenska, nämligen den icke rationella. Denna väg är motsatt den reflekterande, afsiktliga patriotismens, som i århundradets början ödelade Lings möjligheter som lyriker, medan han hamrade en järnålderspoesi, som ej ens gymnaster nu ha styrka nog att läsa, och som förledde Fogelberg till tre grofva brott i marmor — andra missgrepp att förtiga. Och fastän hvarje abcdarie inom konsten nu vet, hvad dessa ej visste, att en konstnär aldrig väljer sitt motiv, utan att motivet väljer honom, så finnas ännu de, hvilka tro sig böra blanda sina färger efter svenska, snarare än efter koloristiska, principer och som alliterera med fornnordisk beslutsamhet! Jag är glad, att några af våra mest svenska författare och målare icke haft några patriotiska föresatser. Eller kan man vara nog tacksam öfver att det till exempel aldrig föll Bellman in att fatta som sin uppgift att skildra Stockholm och dess omnejd, i stället för att endast gå omkring där och se, med ett sällt löje öfver hvad han såg? Eller att Selma Lagerlöf icke blef manad af pliktkänslan att ge en bild af det gamla, galna, glada Värmland utan helt enkelt måste befria sin fantasi från de bilder, som brände där, allt sedan barnet lyssnade till farmors berättelser vid skymningsbrasan? Lika tacksam är jag, att *Karolinernas* diktare icke var eldad af patriotisk ifver att skapa ett nationalverk, utan endast demoniskt tjusad af den psykologiska gåtan Karl XII, af denna tjusning lockad in i hans tidehvarf och där lärde sig att älska *det svenska*

lynnet i dess mest nationella egendomlighet». Och samma kärlekens tvingande makt är det som inom måleriet gjort Nordström framför allt till västkustens, prins Eugen till Mälarlandskapens och Janson till Stockholms färglyriker.

När en svensk för tio år sedan återgaf ett svenskt motiv, var detta ofta en tillfällighet, en lokalfråga. Nu börjar det bli en hjärteangelägenhet för så väl de målare som diktare, hvilka med ögon, öron och alla sinnen allt innerligare upptaga den svenska naturen, dess ton, dess doft, dess smak, dess former som dess färger, dess stolta fattigdom, dess försynta behaglust, dess underbara ljus och underbara mörker.

Intryckens innerlighet beror framför allt på alla de hemlighetsfulla, subtila, omedvetna inflytanden, som under de tidiga barnaåren blifva afgörande för nervlif och känslolif, gjort vissa idéassociationer, vissa vibrationer, vissa fantasier för alltid förbundna med svensk natur, svenskt språk och svenskt folklynne. Hos den, som sålunda blifvit bestämd — det vet du bäst —, kan aldrig »fosterlandskärleken värka bort». I främmande land brister han i gråt vid svenska ljudfall och vaknar en dag, efter åratals pilgrimsfärder, sjuk af hemtrånad.

Men den, som icke erfarit denna mäktiga magi, denna mystiska tjusning, detta lyckliga oförnuft, denna allt förstående sympati — med ett ord denna kärlek —, han kan, som Almqvist säger, aldrig undervisas i detta icke rationella. En opinion, som af konstnärerna skulle kräfva det nationella sinnelaget, blefve därför lika litet verksam

som en opinion, hvilken återfordrade den nordiska blondheten. På sin höjd kunde denna modeströmning förleda de svaga att färga håret! Men hvarken den nationella eller den internationella konsten behöfver svaga själar. Hvad konsten behöfver, det är att åter bli ett uttryck för stora och äkta lifsvärden. Och den, som konstnärligt uttrycker sådana värden, förblir i bästa mening svensk — det vill säga ärlig — äfven om han aldrig målat en svensk tallgren utan endast italienska pinjer i alla sin lefnads dagar.

Jag vet, att du icke ger det nationella ämnesvalet annan vikt än den att — eftersom de flesta äga sina största personliga lifsvärden i det land, de tillhöra — vi troligen äga de största möjligheterna att erhålla en personlig, innerlig, fördjupad konst just uti fördjupandet af känslan för det nationellt egenartade. Men de finnas, som af dig — hvilken hör till skönhetsgudinnans förtrogne — behöfde varnas att icke gripa patriotiska motiv utan att vara drifna därtill af den oemotståndliga nödvändighet, hvilken kännetecknar den äkta kärleken. Det bör framhållas att den stora konsten kräfver den stora lidelse för ämnet själft, hvilken fyller den skapandes dagar med jubel eller kval och om natten väcker honom, så som det ofödda barnet väcker modern. Man borde säga dessa patriotiskt afsiktliga, att de barn, hvilka få lif genom pliktkänslan, aldrig bli vackra. Du kunde förtälja, huru, vid åsynen af sådana skapelser, skönhetsgudinnan endast rycker på sina runda axlar och med en lätt, helt lätt

rörelse af sina fina fingrar flyttar dem från sitt område in på — pedagogikens!

Mina invändningar innebära icke blindhet för det faktum, att ett folks nationalkänsla kan stärkas och fördjupas och att i detta afseende också reflexionen har sin betydelse. Som alla andra känslor blir äfven den fosterländska under somliga tidsskeden latent, emedan andra lifsvärden då starkare upptaga en individ eller en nation. Under andra skeden åter blir patriotismen mera medveten, mer aktuell. Och ehuru fosterlandskärleken, som hvarje känsla, till sitt innersta väsen — hvilket ej nog kan framhållas — är oberoende af viljan, är mystik, så är den äfven däri lik andra känslor, att den kan vårdslösas eller vårdas och att den växer genom att vårdas, uppmuntras och uppskattas.

Det vore lockande att här stanna vid några af villkoren för en rikare utveckling af det nationella känslolifvet — en utveckling, genom hvilken så väl folklynnets allmänna germaniska drag, som landskapskarakterernas sins emellan kontrasterande egendomligheter, kunde komma att fördjupas. Men jag lämnar denna sida af ämnet till en annan gång och en annan plats. Jag vill endast framhålla den olikheten mellan våra meningar, att du i detta afseende väntar mera genom vården af våra stora minnen, jag mera genom vården om vår framtid. Jag tror ej att en stark nationell känsla växer upp ur skuggornas, endast ur de lefvandes värld. I mina ögon är en stod endast ett stycke missbrukad metall, när den ej är uttryck för

en stor konstnärsingifvelse. För den patriotism, som är min — och åt hvilken jag önskar tillväxt —, blir *Farfadern* således mer glädjande än alla Stockholms kungastoder till hopa — Gustaf III naturligtvis undantagen. Det enda minnesmärke öfver en diktare, som synes mig patriotiskt betydelsefullt, är hans verk i folkets hand; den skönaste grafvård är för mig den, som Hans Alienus gaf sin far, när han lät dennes aska gömmas och glömmas i den natur han mest älskat. Mer än af alla sekularfester tror jag, att nationalkänslan kunde höjas t. ex. genom nya rösträttsförhållanden och genom en skogslag, som skulle ge oss större möjligheter att bevara vårt land, och en zontariff, som skulle ge oss större möjligheter att bese det. Att göra de döda lefvande som i *Karolinerna* och att i deras anleten låta oss igenkänna våra egna drag, detta är helt visst betydelsefullt för nationalkänslans höjande. Betydelsefullare blir det dock, att gifva lif åt våra lefvande döda. Det är af vikt att påminna folket om dess frisinnade kulturella traditioner. Af större vikt är det dock, att söka hindra att trångsinnade kulturella ståndsskillnader uppdragas. En sådan ståndsskillnad skulle t. ex. uppstå, ifall den kritiska mening blefve dogm, hvilken vill låta ämnesval och miljö bestämma det streck, öfver hvilket man söker kulturskalden och under hvilket man placerar naturpoeten — då denna rangskala däremot bör afgöras endast af diktarens geni, hans känslas intensitet och måttet af den kultur, som fulländningen i hans konst anger.

Kritiken gör ej endast konsten utan äfven folket ett utomordentligt gagn genom att energiskt afsnäsa den okonstnärliga, banala, poesitomma folklifsskildringen, hvilken dessutom förfalskar bilden af den svenska allmogen och ger den en näring den ej önskar: folket älskar det fantasirika, det lysande och det känsliga och lär lätt att uppskatta det ypperliga. Men kritiken skulle däremot göra konsten liksom folket en stor orätt, om den icke erkände, att den konstnärliga speglingen af ett nationellt lif blir ofullkomlig, ifall spegelbilden icke äfven återgifver kampen för tillvaron under primitiva villkor eller enkla människors osammansatta känslor. Den estetiska riktning, hvilken icke kan upptäcka hvad Almqvist kallar *poesi i sak*, då denna poesi ej visar sig från kulturens spets, denna riktning måste slutligen utmynna i en konst, som väl kan skänka den utsökt ciselerade bägaren men icke på samma gång vingårdens must, för hvilken bägaren dock blifvit danad.

Lika litet som det finnes en klasskillnad i fråga om intellektuell begåfning, lika litet finnes den i fråga om sammansatta själstillstånd, förfinade känslor eller inåtvända lifsproblem, och i torparstugan kan man erhålla lika underbara inblickar i »lifvets magi» som på herregården. Samme diktare har stundom kunnat behärska Pans rörflöjt lika väl som den orfeiska lyran, och — i hvad fall som helst — böra vi minnas att herdeflöjten lika väl som vissa lyror har sju toner, för hvilka visserligen en höjd-

skala finnes, men där ingen ton kan tystas, utan att hela harmonien blefve fattigare.

Hvad jag här sagt om det nationella lifsinnehållet i konsten och dikten, gäller äfven det nationellas innerligaste — på samma gång som vidaste — område, språket. Äfven där bör bondmålsträfvandet motarbetas. Men »normalsvenskan» behöfver en oaflåtlig tillförsel, icke blott från de stora kulturspråken och från det språkliga nydaningsarbetet utan ock från våra egna landsmål, ifall det ej skall bli saftlöst. Det finnes i våra allmogeord, talesätt och ordspråken rikedom af fina nyanser, af fyndig kraft, af målerisk valör. Genom att tillgodogöra sig en del af denna rikedom kan högsvenskan blifva ett starkare, smidigare, skönare uttrycksmedel för vårt nationella och kulturella lif. Äfven på detta område verkar en sträf rangskillnad mellan dialekter och högsvenska, folkspråk och skrifspråk nationellt söndrande. Summan af min mening blir således den, att ju flera värden som äfven inom konsten, litteraturen och språket kunna varda gemensamma för hela folket, ju mer nationella blifva konsten, litteraturen och språket. Men däremot skall tendensen att skapa en konst, en litteratur, ett språk för konstnärer allenast, visa sig vara i hög grad opatriotisk.

Det är emellertid icke genom att konsten sänker sin nivå, som den skall lyckas göra sina värden gemensamma för hela nationen. Detta kan endast ske genom att krafven höjas med afseende å den lifsspegling konsten

ger, så att denna framför allt uppenbarar de stora grundlinierna och de stora momenten i individernas som i folkets lif. Hvilken klass och hvilken sfer konstnären då än må behandla, skall han lyckas att åt sin konst eröfra så väl de bästa som — slutligen — äfven de flesta. Ty ingen konst bär vissare evighetsmärket än den, genom hvilken en äkta konstnär uppenbarar en stor, allmänmänsklig känsla i en stor situation.

* *
*

Jag ville gärna, att vi snart träffades vid en brasa. Vi skulle då tala vidare om det rika ämnet. Med den orubbliga konsekvens, hvilken är så väl diktarens som kvinnans mest utmärkande drag, komme du antagligen att vilja bevisa dig som god patriot genom att tömma ditt rhenvin ur en svensk remmare — och jag mig som god europé genom att dricka mitt svenska krusbärsvin ur ett venetianskt glas! Medan brasan brinner ned hinna vi troligen tio gånger uppsäga all slags vänskap och lika många gånger försäkra hvarandra, att den vänskap är slitstark, som bland annat hvilar på samma kärlek till samma gamla, dumma land, en dåraktig kärlek, som fyller bådas våra ögon med stora tårar af stolthet, när vår nation är sig själf värdig, med brännande tårar af blygsel, när den sviker sig själf.

Men när brasan brunnit ut — och vi stirra in i glöden — blifva vi båda tysta. Vi tänka då på marken, där vi lekt som barn, den mark, där hvardera helst velat få lefva sitt lif, den, där hvardera en gång helst ville få dö.

1897.

Då icke annorlunda angifves äro de i denna uppsats med kursiv stil tryckta citaten omedelbart anförda efter V. v. Heidenstam.

På Jaktslottet.

Första aftonen.

I.

Ingen vanvördig hand har stört jaktslottets ädla stil. Den hvita byggnaden hvilar ännu i stilla behag på sin klippa, omgifven af trädgårdens och parkens höga träd, som fylla holmen ända ned till sjön, hvars vida yta alltjämt omslutes af tallarnas mörka och björkarnas ljusa sträckningar. Äfven slottets inre är detsamma som i hofmarskalken Hugo Löwenstjernas dagar. Men den höga förstugan med den dubbla, halfcirkelböjda stentrappan ekar ej längre vid ljuden af en ungdomsskaras steg och stämmor. Det silfverklingande sexslaget från tornuret manar ingen berättare till det förgyllda, lågkarmade sätet med den blå sammetsdynan i den skönt dekorerade historiesalongen. Och inga fränder samlas där i ifrig bidan på *en saga med purpurfärgade vingar* eller en af de *svartskrudade,* som under höstkvällarna vid brasan i den stora kaminen kom allas ansikten att blekna.

Då icke annorlunda angifves äro de i denna — och den senare uppsatsen *På Jaktslottet* — med kursiv stil tryckta citaten hämtade ur *Törnrosens bok.*

Historiesalongen står oftast tom. Ty jaktslottets nuvarande enda invånare af Löwenstjernska släkten föredrar den åt väster vettande, gula salongen, med de tre stora fönstren, som ge den fria utsikten öfver holmarna i sjön och den blå skogsåsen, som på andra sidan sluter synkretsen.

Jaktslottet, som från hofmarskalken öfvergick till hans äldsta son Frans, ägdes nu af dennes son — åter en Hugo Löwenstjerna — som för någon tid sedan återvändt till hembygden i Närike efter några års färder i medelhafslanden. Som sin gäst för vintern hade han medfört en under färderna vunnen vän, som slumpen gifvit hälften af det namn, hvilket ännu tycktes dallra med luften i jaktslottets salar och parkens alléer.

Hugo och Rikard väntade af sin samvaro hvad hofmarskalken kallat *en aning om himmelriket, det vill säga ett trefligt umgänge vänner emellan utan allt afbrott.* För att i verkligheten, icke blott efter bokstafven, få sin väntan uppfylld, hade de öfverenskommit att råkas endast vid den sena middagen, hvilken sonsonen liksom farfadern älskade *att göra till en fantasi,* under hvilken alla sinnen njöto och talet endast lekte kring de ämnen, om hvilka sedan ofta midnatten fann vännerna stadda i ett ordbyte, hvars ro vittnade om att de hade tiden för sig och således i ingen mening behöfde förifra sig.

Hugo och Rikard sutto som vanligt i gula salongen en afton på förhösten, till hvars frukter de andaktsfullt njöto hofmarskalkens berömda madeira, som åren än mer

besjälat. Den gula salongen var, liksom jaktslottet i dess helhet, oförändrad. De tunga, mörkgula sidendraperierna täckte ännu fönsterposterna och löpte öfver en stor del af det minnesrika rummets väggar. De glödde nu i aftonsolens sken, som äfven gaf en djupare färg åt de skärgula rosorna i kopparskålen på bordet och åt parkens gyllenröda eller rostgula löfmassor.

Rikards, målarens, ögon drucko alla dessa nyanser af gult, medan han lyfte sitt slipade glas mot solflödet, så att vinet glänste likt en stor, lätt däfven topas och utbrast:

— När jag en gång målar min *Glädje*... då skall hon stå på en äng, som myllrar af gula narcisser; morgonljuset ger guldvarma toner åt hennes starka, hvita lemmar; hennes panna är modig, men hennes blickar blyga och hennes ögon — de äro solfyllda, mildt klara, genomskinligt djupa som detta vin...

— Hvarför just narcisser? — frågade Hugo, frånvarande i en blå drufklase.

— Ty det var narcissen — den nya, underbara blomman, åt hvars doft himmel, jord och salta vågor fröjdades — som Hades lät framspringa i tusental på fältet, där Persefone samlade blomster. Och det var mot den, hon sträckte sig, när marken remnade och underjordens mörke härskare drog jordens glädje ned i skuggornas rike...

— Symbolen har innehåll. Men hvem tror du minnes skildringen?...

— Min *Glädje* skall icke verka som symbol. Hon — som all konst — skall uppfattas med ögon, öron och alla sinnen. Tanken skall vara en af dessa *meningar under*, som man här på jaktslottet älskade; vara försynt, tystlåten, tillbakadragen — en kärlekens hemlighet mellan konstnären och hans verk, en hemlighet, som blott den själfulle åskådaren ertappar! Det enastående i den inspiration, som skapat *Todteninsel*, framgår bland annat af att folk, vid första anblicken, bruka fråga hvar den ligger!

— Men om någon patriotisk kritiker undrar hvarför du icke hellre ställde din *Glädje* i en äng med till exempel gullvifvor?

— Då svarar jag: det betyder att det inte är Sveriges mark, min *Glädje* trampar! Här ha vi för litet sol och — just nu — alldeles för mycket »ismer» — och att sky sådana är, som Amiel säger, »le propre des choses réussies et des êtres bienvenus». Glädjen kommer bara till Sverige hvar midsommarnatt. Hon vandrar då omkring i bygderna för att se om hennes tid dagas — men går alltid fortare än hon kommit...

— Hvad menar du då med din glädje? Se till exempel på den svenska litteraturen? Den har skiftat sin jordgrå hamn och står nu i den färgrika skrud, som stämmer med dess innersta väsen...

— Färger äro ännu icke glädjen — fast de kunna uttrycka den. Åttiotalet var gladare än nittiotalet, ty de så kallade realisterna kände sig mer vissa om sin uppgift,

mer säkra att lösa den. När de målade verkligheten mörk, var det därför att den för dem stod mot en framtid af ljus. Men har du — då eller sedan — här hemma sett något af den glädje, hvilken strålade om »der himmelstürmende Idealist der Weltfreudigkeit», han, som stod med pannan badad af apollonisk dager, ända tills helvetet hämnades — emedan han trampat alla dess kval under sina fötter? Den glädje, jag menar, kommer ej genom en ändrad estetisk riktning men väl kan den skapa en ny riktning. Hos ett folk uppstår den som ett uttryck för att nationen som helhet känner glädjen af att vara till. Den känslan vaknar efter stora segrar eller emedan folket börjar tänka unga tankar, hvilka ge det mod att röra sig framåt, att på alla områden våga. Under sådana tider yttrar sig glädjen i den maktkänsla, hvilken skapar dikter eller dåd — flertalets sätt att dikta. Folket har då en fast lit till sig själf och sin betydelse, den lit vi svenskar ägde under storhetstiden, då hvar adelsmans sporre klang självkänsla mot stentrappan i hans slott, eller som Norge nu har i vissheten att utan Einar Tambarskälfvers båge intet Ilion skall eröfras!

— Det är just denna självkänsla, jag tror kan väckas till lif, genom att framhålla det nationella, medan du, som Rikard Furumo, påstår att svenskheten hör till känslans, icke till ordets område ...

— Rikard Furumo vände sig icke mot allt tal om det nationella, endast mot talesätten; mot *de granna orden*, dem det var hans eviga väsen att hata. Nog

älskade också han kunskapen om vårt folk. Men det var väsendet, icke skenet af det fosterländska han ville uppenbara. Nog visste han att insikter bevinga vår fantasi och sätta vår känsla i rörelse. Men han visste också att det är på känslans styrka vår handlingskraft beror. En själfull gosseskara följer en Dexippos, knappast får han med sig ett klassiskt filologmöte! Vill man mana fram svenskheten, då gäller det att finna hvilka mål, som nu kunna sätta känslan i rörelse, hvilka tankar, som nu kunna stärka känslan. Att undersöka, vårda, fira minnen, att samla historiska och etnografiska aktstycken — det ha vi aldrig gjort trägnare än under de sista femtio åren, och detta samlararbete har omfattat alla folkets klasser, alla folklifvets områden. Men inte väcker ensamt detta folkkänslan!

— Nej, ty det är icke nog att bara samla stoff. Man måste få en helhetssyn öfver stoffet, komma med en genial syntes, en divinatorisk blick på de folkpsykologiska egendomligheterna. Först när vi djupt inse hvad vi äro, kunna vi också handla enligt vårt innersta väsen.

— Äfven sådana geniala inblickar på vår historia och folkpsykologi kunna ej gifva oss annat än eggelsen, icke styrkan själf. Hvad hjälper det om du manar en ungdom till ädel idrott, ifall han icke har en kropp, som duger för den eller ett fält att öfva den på? Känslan är det kroppsliga underlaget för patriotismen och det medborgerliga lifvet, kraftansträngningen att fylla verkliga behof, det är dess vädjobana åtminstone för det flertal,

som icke kan finna ett mål i omedelbart arbete för den nationella kulturen. Tvärt emot dina ord nyss, skulle jag vilja påstå att vårt verkliga väsen som individer eller folk, det upptäcka vi aldrig, när vi reflektera öfver oss själfva, utan först när vi börja handla.

— Vill du förklara ditt dunkla tal om känslan som ett kroppsligt underlag?

— Orden håller jag inte på; dess mer på meningen. Den är att, hvad som talas i oss det kan talas ur oss — men det, som gått i kött och blod, det sitter fast! Liksom hela folkkarakteren blifvit bestämd af klimatet, fruktbarheten, höjden öfver hafvet, bergens och skogarnas, viddernas och vattendragens fördelning, vintrarnas längd och somrarnas snabbhet, så blir fosterlandskärleken hos hvar enskild djupast bestämd af alla de sinnliga intryck, ur hvilka dess primitivaste form, hembygdskänslan, utvecklas. Detta rent fysiologiska elementet i fosterlandskänslan är lika öfvermäktigt alla senare tillsatser af reflexion, fantasi och kultur som den enkla hungern är mäktigare än hela den samhällsdaning, hvilken förfinat och behärskat den. Patriotismens mest oumbärliga grund är därför de minnesbilder, barndomsintrycken lämna i vår hjärna. Dessa intryck binda oss sedan med det band, som redan Eddan kallade det starkaste, det som är danadt af allt, man icke kan ta på: dagrar, dofter, toner, smakförnimmelser...

— Du vet, om jag vet allt detta, jag, som — när jag ännu i pojkåren varit utomlands första gången —

började gråta när jag återsåg svenska hagar; jag, som bland palmer trånat efter vår skogsmossa och våra lingon! Barndomshemmet, med sina hvardags- och festvanor, med blåsippor och gökrop och smultronhagar och julljus — alltsammans gör sitt inslag i vårt grundlynnes ränning, så att båda i en oupplöslig enhet bilda mönstret i det, vi kalla vår natur. Och alla våra senare känslor, tankar och handlingar erhålla lika starkt sin prägel af dessa intryck, som af ärftligheten. Men denna visshet hindrar mig ej att inse, att det sedan är kulturvärden hvilka göra den patriotiska känslan sammansatt och rik . . .

— Hvem nekar det? Men jag vill, i samband med dina egna ord, betona att en af de djupaste orsakerna till vår svalnade fosterlandskänsla ligger i förhållanden, öfver hvilka vi tills vidare icke äro herrar, de ekonomiska. Under de sista årtiondenas jordbrukskris ha tusentals familjer lefvat i ångesten att mista sitt fädernehem. Jag har i tjugu somrar skälft för den skörd, som kanske skulle afgöra det; har tvärt genom hjärtat känt yxhuggen vid roten af de furor, vid hvilkas sus min barnasjäl vaknade. Efter en sådan lång förblödning blir man dock slutligen sliten ur hemmets jord. Sådana människor känna sig sedan öfverallt rotlösa och deras barn bli kringflyttingar, hvilka aldrig ens hinna slå rötter. Äfven de familjer, hvilka bevarat fädernegården, sända nu barnen tidigt till städerna och flytta ofta själfva med.

— Ligga då inte städerna i Sverige! Skulle icke en stockholmare kunna känna sig lika svensk och lika-

fullt uppenbara det svenska lynnet som hans granne sörmlänningen?!

— I en mening, ja, i en annan fysiskt omöjligt! Det är icke de flyktiga, växlande intrycken utan de oupphörligt upprepade, som dana de klara minnesbilder, de fasta idéförbindelser, af hvilka våra känslors och tankars sammanhang beror. En stadsbo älskar inte sin stad på det nästan djuriskt instinktiva sätt som landtbon sin bygd. Stadsbon flyttar ju i regeln från hus till hus; de många intrycken göra hans känsla rörlig men grund. Det synes bäst på oss målare! Hur länge har icke Stockholm väntat på sin upptäckare, tills det fick sin färglyriker i ett söderbarn, som vuxit upp bland bergen, kåkarna, trädgårdarna och mellan de båda vattnen — som således ägt ett stort och varaktigt naturintryck att bygga upp sin känsla af. Prins Eugen, som alltid bott på en af Stockholms vackraste platser, har också förutsättningar att kunna måla sin födelsestad. Och när människorna ägde hem i städerna, hem där de föddes, lefde och dogo — eller ännu i dag, ifall de bo i organiskt uppvuxna och oförstörda gamla nästen — då kunde eller kan känslan där taga mark med äganderättens och samhörighetens trygghet. Men i regeln finnas nu i staden inga hem, bara våningar. Och i stad som på land — där de gamla herregårdarna stå tomma eller förstöras och där bondgårdarna undergå detsamma — försvinna äfven de vackra, fasta festvanor och hemseder, hvilka du nyss framhöll som ett annat, viktigt moment i den nationella känslans utveckling.

— Ja, du har rätt: järnvägsstationssamhällena och sommarvillorna — hvilka öfverträffa hvarandra i platthetens självsäkerhet — de äro vår samtids enda verkliga nyskapelse på de svenska hemmens område! Familjerna rulla på velociped, deras husgudar på järnvägsvagnar från bygd till bygd eller på atlanterångare från världsdel till världsdel.

— Men inser du ej att allt detta med nödvändighet medför en omlagring af nationallynnet? Hela den moderna samfärdseln är en enda omdaningsprocess! Se till exempel huru bara en liten sak som velocipeden ändrar naturkänslan och sällskapslifvet; inverkar på förhållandet mellan könen och mellan samhällsklasserna, skapar nya relationer och upphäfver gamla! Huru mycket mer är inte detta fallet med de större och djupare inflytelserna, de hvilka utplåna hem- och hembygdskärleken och sålunda också måste omdana fosterlandskänslan? Man kunde visserligen motarbeta hembygdskänslans utdöende, om man förlade en del högre skolor på landet och storartadt gynnade ungdomens turistlif, så att den lärde sig älska landet i dess helhet, då den icke som förr får fördjupa känslan till samma bygd. Men dessa och andra mellertidliga medel att stärka patriotismen kunna ej hindra framfarten af de förhållanden, som allt mindre främja den.

— Mig förefaller det tvärtom som knappt någon mer internationell rörelse funnes just nu än den nationella! Man inser i seklets slut som i dess början, att odlingen får stark växtkraft endast på nationalitetens grund; att

hvarje skapande måste hafva djupa rötter i ett lands, ett folks jordmån. Makten öfver vårt språk till exempel äges ju endast i samlif med vårt folk; blott genom kärlekens förstående lär man sig se, detta som Goncourt kallar »le plus long apprentissage de tous les arts». Ett verk, som ej hämtat sin must ur samkänslan med ett folk, blir alltid mindre härdigt, mindre innerligt, vanligen också mindre ursprungligt. Och därför, att den store nationelle konstnären är den mest intensive, blir han vanligen också den mest universelle. Det är denna erfarenhet, hvilken måste hålla den nationella rörelsen vid lif som motvikt till kosmopolitismens utjämning. Och, ehuru den nationella ifvern framkallat en hel del konstruerad folkpsykologi — dess kulmen är *Rembrandt als Erzieher* — så är den dock i det hela stadd på en riktig väg, och det blir förståendet, icke öfvervärderingen, som den ytterst kommer att främja. För min del älskar jag i denna rörelse mest återblicken på det förflutna, som är en klarare spegel för vår egendomlighet än det af dagens vindar upprörda nuet . . .

— För dig, och alla andra ja, hvilka i ro kunna fördjupa sig i det förflutna. Men sannerligen om flertalet — och det är väl ändå det, som bildar nationen . . .

— Nej, tack — det är du och jag och några till, som äro nationen!

— Jag skänker dig din paradox om du säger mig, ifall du tror att du och jag och några till kunna utföra alla nationens uppgifter?

— Du tar ofint på min fina tanke om dig och mig som nationens blommor!

— Jag blommar gärna på rot, men inte i glas! Vi tala ju dessutom inte om oss »blommor», utan just om roten, om huru de kulturbärande delarna af folket skola blifva kraftigare närda, särskildt i sin nationella känsla. Och då gäller det att finna en ersättning för den, genom en hård nödvändighet, aftagande hembygdskänslan. Motsatt dig tror jag icke att detta stöd bör sökas i det förflutna. Forskaren och fantasimänniskan, dessa kunna i viss mån lefva — äfven patriotiskt — i det förflutna och i framtiden. Men aldrig hvardagsmänniskan, som måste handla i nuet. Visserligen ha vi ju vår patentpatriotism, hvilken åker fram genom novemberdimman på Lützens slätter till nya fläsktullar och nya uniformsbyxor — men den menar du inte! Och hvad jag menar, det är: låt oss, i anständighetens namn, en gång tystna med talet om hvad vi varit för ena karlar! Låt oss under till exempel tjugufem år icke hedra ett enda stort minne! Låt våra välsignade Karlar och Gustafver sofva, sofva, sofva i sina sarkofager — och låt oss se om inte svensken kan upptäcka att han ännu har ett par händer att göra historia med, som arftagaren hvilken lär ett yrke när arfvet är slut! Och hvad ha vi inte att göra, vi, som i politiska rättigheter, i human lagstiftning, i religionsfrihet, i sociala reformer inte ens ha fått in i vårt tänkesätt behofvet af de nydaningar, hvilka af våra samtida i väster och söder redan delvis äro genomförda! Den svenska självkänslans

närmaste mål borde vara att närma Sverige till vår egen tid!

— Det är just detta, jag tror skulle bli följden af en djupgående nationell rörelse genom hvilken vi lärde känna vårt egnaste kynne och sedan oförskräckt vågade vara oss själfva, det vill säga handla i enlighet med vår folkliga egendomlighet, våra frisinnade kulturella traditioner.

— Du brukar själf framhålla, att vi ha många sidor i vårt lynne, jo, man kan lugnt säga: många folk i vårt folk! Hvad svensken minst af allt är, det är en helgjuten folkkarakter. Vi ha förblödt och revolterat. Vi ha handlat ridderligt och dumdristigt, men också fegt och dumt. Vi ha varit öppna och falska, hederliga och köpta om hvartannat! Är den med geni och guld ödslande Kristina mera svensk än ugnsrakan och hästskrapan Karl XI? Är Nils Sture svenskare, när han kysser Eriks dolk eller Adlercreutz, när han tar Gustaf IV Adolfs värja? Är det vår storvulenhet, vår praktkärlek, vår högstämdhet, som är vårt mest subjektiva drag, eller vår tröghet, vår afund, vårt kif? Och dessutom — om vi än valde ut vår förtids vackraste sidor, för att af dem bilda ett nationalideal åt nutiden, så är en nations karakter — lika litet som en individs — ett oföränderligt värde. Vi kunna icke ta på hyllan alla våra fäders egenskaper, ty dem har lifvet, till godt som ondt, förändrat. Den karolinska tiden fick sin enastående stil däraf, att kungen var inkarnationen af svenskens djupaste drag — så som Rikard

Furumo tecknat dem:*) viljan att *vara Aut Cesar aut nihil;* ovanan att till småsaker *räkna största delen af lifvets omständigheter* och att finna *allt vara strunt, såvida det ej är ett världsomfattande;* att *vilja det omätliga* och finna det *motbjudande att vara nöjd med litet . . . Med intet kan svensken långt förr vara nöjd: han finner sig då mycket mer i sitt element; han har då något omätligt för sig att trotsa och lida. Stort vill han likväl helst hafva att göra med, om det skall ske med lust . . .* Jag finner också att *denna anblick af storartadt armod har sitt underbara, egna behag,* men jag minnes tillika att *detta allt eller intet, som ligger mer eller mindre innerligt begrafvet i hvarje svensk vilja,* får till följd att, *då det sällan kommer i fråga att uträtta något världsomfattande, blir således för svensken mest hela lifvet ett dåligt midt emellan, utan halt och behag.* Det är denna fara i vårt lynne, som vi i vårt århundrade på allvar sökt öfvervinna. Äfven om vi nu kunde återväcka t. ex. den karolinska tidens ideal, borde vi vilja det? Dess största sida — att vackert bära bördor — den finns nog kvar, där man svälter — och man svälter ännu ofta i Sverige! Intet framtidsdanande föredöme finnes i denna kulturellt sterila tid, hvars hjälte själf är den mest sterile af alla storheter! Om man jämför en sådan gråkall novemberdag, hvars snåla blåst sveper bort trädens sista blad, med en våldsam och växtlig sommaråskvädersnatt som Peter den

*) De på de närmaste sidorna följande citaten äro hämtade ur *Några Drag* af Almqvist.

store — en mörk, het natt med hvita viggar och strida skurar — hur fryser man inte! Ett hafva vi att tacka Karl XII för: att han ägde stor stil i sitt vanvett och således kunde spänna situationen till en så tragisk höjd, att, när kulan vid Fredrikshald satte punkt för vår storhetstid, det var Don Quixote's sorgespel den afslutade, icke — som det också kunde händt oss — Don Ranudos komedi! Jag älskar denna tids styrka, men önskar att den varit ägnad ett af mänsklighetens stora mål, icke det för mänskligheten ofruktbara att följa en tragisk gestalt till undergången. Och dessutom: de män, hvilka sedan förbundo den statskropp, om hvilken de vittnade att »dess senor voro afskurna och all bloden ur ådrorna förrunnen» — voro de icke lika svenska, de? Vi behöfva ej nu den karolinska tidens försakelsekraft, vi behöfva tvärtom stegra våra kraf på ädel lifsglädje, för att sålunda eggas till ihärdig kraftutveckling. Framför allt behöfde vi lära oss öfvervinna vår indolens med afseende å den europeiska kulturutvecklingen. Då Rikard Furumo framhöll svenska lynnets köld gent mot allt, som icke är världsomfattande, fann han detta drag förenadt med *en ytlighet i alla andra ämnen*, hvilken gör att svensken ytterst sällan *känner egentligt intresse att skaffa sig underrättelser* eller *att hafva ett eget omdöme öfver hvad i konst och vetenskap visar sig;* att man *sällan finner en svensk, som ej i själfva verket föredrar mat och lättja framför annat . . . Hans Flyktighet* — som Rikard Furumo kallade svensken — sysslar med kulturen som man *leker med leksaker*. Att

på allvar betrakta våra kulturella värden som något annat än *lapprisomständigheter*, att på odlingens område bruka sin håg för *det världsomfattande* — detta skulle vara hvad svensken ännu behöfde lära sig bäst af allt — ifall han icke behöfde något annat ännu bättre! Och det är att, ur *det dåliga midtemellan* — i hvilket svenskens lynne nu stannat efter svängningarna mellan allt eller intet — arbeta fram personlig individualitet. Hvarje medlem i en nation har, jämte de typiska drag som förena honom med hans folk och hans tid, något anlag för egendomlighet, något som »han kan göra bättre än alla andra», för att bruka Geijers enkelt djupa ord. Och den enda, fullt naturliga väg på hvilken verkligen vår nation som helhet kunde komma att handla individuelt, det vore om hvarje medlem i densamma försökte få fram sitt bästa. Hvad betyder det egentligen att nationen under den ena tiden varit mer sig själf, mer subjektiv än under en annan? Helt enkelt att ett jämförelsevis stort antal individer tidtals funnits inom densamma, hvilka genom utpräglad egenart blifvit uttryck för nationens fantasi, storsinne och dådlust. Men de ha icke blifvit det genom att spegla sig i forntiden, för att se om uppsynen af deras tankar och handlingar var svensk, utan helt enkelt genom att utbilda sig själfva till fast, fullformad personlighet. Ju fler sådana personligheter, som framträda i nationen, ju mer utpräglad blir också hela folkkarakteren. Men en ny nationell schablon vore ju ett nytt hinder för individualitetens växt?

— Jag har heller aldrig menat något sådant — det

är icke svenska typer utan svenska individer jag längtar efter. Men jag ser icke ens de förra! Vi hafva, ända sedan Strindberg snäste det patriotiska vrövlet, blygts öfver att vara svenska, blygts att erkänna att vi själfva ägt något dugligt. Att visa entusiasm för något svenskt blef löjligt, och det nationellas högsta uttryck, vår konst och litteratur, hafva vi själfva underkänt under djupa bugningar för våra skandinaviska grannar — och hela Europa förresten!

— Ja, så länge vi verkligen hade skäl att vara höfliga! Men jag kan inte minnas att vi inte hade självkänsla på 1880-talet? Vi målare kommo då hem från Paris, tvärsäkra att vi voro födda att skapa en ny svensk konst och vi skapade den! Vi lärde af Danmarks och Norges litteratur, men under samma tid diktades också *Svenska bilder* och Strindberg skref de saker, som säkrast bli klassiska — och i de flesta fall äro dessa just hans mest svenska! Och alla åttiotalets andra manliga och kvinnliga författare, hvilka kallades gudlösa och sedeslösa och fosterlandslösa — dessa begrepp äro i svenska språket synonymer — var det icke svenskt hemlif, allmogelif, ungdomslif, de med förkärlek och förstående skildrade? När sedan den så kallade renässansen kom — voro inte Heidenstams, Frödings, Selma Lagerlöfs, Hallströms framgångar stora och nästan ögonblickliga? Var det inte just åttiotalets realister, som strödde palmer på deras väg! Och hvad är det som den stora publiken bäst förstått hos alla dessa nyare? Just det genuint svenska, mindre det individuellt geniala. De dåd, en viss kritik förledt en viss

allmänhet att begå mot det unga i litteraturen och konsten, böra icke hindra oss att medge hur mycket af detta som dock trängt till många och att det bästa blifvit uppskattadt af de bästa — det vill säga dem, hvilkas bifall man bryr sig om! Och, ju bättre ting vi här hemma gjort, dess mer har också den allmänna själfkänslan stigit. Du skall nu ej lätt finna någon verkligt bildad svensk, som ej genom jämförelse förvissat sig att — liksom redan tidigare våra utmärkta vetenskapsmän och ingeniörer — stå nu våra författare och konstnärer i jämnhöjd med hvarje annat europeiskt folks, ja, öfver flere andra folks, ifall några få världsberömda namn undantagas! Men kommer du däremot till våra politiska och religiösa frågor, till nationens tankar och handlingar på dessa områden, till det offentliga lif, som lefves — säg mig, hvad var det som du i dessa afseenden längtade hem efter? Vår hemmansägar- eller vår godsägarkammare? Eller — för att tala akademiskt — stod din håg till vår yppersta klenod, den gyllene ringen kring moder Sveas panna, vår dyra lutherska tro? Man skryter af att detta pannsmycke ej mist någon af sina bekännelseskrifters ädelstenar och icke heller på trehundra år blifvit vidgad en enda linie — så inte är det underligt att moder Svea nu är en smula trång om hufvudet! När du i ökenarabens tält med honom begrundade de eviga gåtor, hvilka sedan Jobs dagar kvalt människohjärtan — längtade du då efter en af våra glada prostar, en af dem, som vid smörgåsbordet witza: »låt oss tänka på vår kropp, ty allt annat är förgängligt?»

Eller ville du se kyrkomötet lyfta sin strålande Medusasköld mot tidens otro under öfverläggningar öfver stora andliga problem, sådana som till exempel det relativa uppbyggelsevärdet af prästens från- eller framsida? Jag känner lifligare att samma blod som i de fossila ödlorna från juraperioden flyter i mina ådror, än jag känner något gemensamt med dessa lutherdomens petrifikater! Hade de haft ett uns fantasi eller humor skulle de framför Olaus Petri bränt sina fullmakter och farit hvar till sin stad igen, emedan de förstått tecknet att denne nu står som stod utanför den kyrka, i hvilken han blef behandlad med trätofflor och gatstenar därför att han — mot sin tids tro och kyrka — riktade den nya tidens »öppna förnekelse» och »nedbrytande tendenser»! Men frånsedt denna vår antediluvianska märklighet — hvad ha vi annars, som är enastående? Gemensam med hela samtidens är vår stora industriella utveckling — en glädjande sak för dem, som taga del i den och en berättigad stolthet för nationen. Men därutöfver? Jag medger att det i Sverige är åtskilligt svårare att komma i fängelse än i vissa andra land och det är ju alltid en fördel! Jag tror också att vi ha mycket hederliga ämbetsmän och jag kan fatta att du i orienten kunde ha anledning att längta efter dem ibland, som efter våra sura och rensmakiga lingon! Men för öfrigt? Kanske trånade du efter våra nationella minnesmärken? Jag ser lifligt hur du gick bort från Michel Angelos *David* och grät bitterligen efter vår fromme Balder uppe i trappan eller hur du förlorade fröjden af

Colleonis ryttarstaty vid minnet af kampen med kräket, som hånar Gustaf Adolfs namn!

— Öfverdrift hjälper dig inte, Dick! Jag längtade efter — alltsammans! Efter Sverige, svenskarna, minnena, nutiden . . .

— Och jag kan svära med »modersmålets dyraste ord» — alla dess eder — att du bedrar dig! Du längtade efter jaktslottet och Närike och språket och jorden och — förstås — samkänslan med ditt folk. Den är ju sammansatt också af tacksamhet mot fäderna, som arbetat fram våra naturliga gränser, vår nationella enhetlighet, grundlagarna, stångjärnet och allt det där! Men till nutidens Sverige var det endast barnet i dig som längtade! Hvad skulle också mannen i dig längtat efter? I hvilken del af det offentliga lif, som lefves just nu i Sverige, kunde du med stolthet sätta in ditt lif? Medgif att det var med resignation, ditt tänkande jag kom tillbaka och med vemod du kände barnet i dig jubla! En nutidssvensk, som har europeiska idéer, återvänder till Sverige af pliktkänsla, ty han vill för nästa släkte göra något af hvad fäderna gjort för honom. Men först och främst kommer han därför, att hans nerver, hans blod vill det; först och sist därför, att han här hemma älskar själfva stenarna — äfven när han stenas med dem!

Hugo lyfte med en vacker blick sitt glas mot Rikards. När de tömt och åter fyllt glasen sade denne:

— Har du tänkt på att, om vi satte ett par tjog af våra diktare, konstnärer, vetenskapsmän och ingeniörer

på Åreskutan och sedan lät syndafloden gå öfver det andra folket — då skulle icke den europeiska kulturvågen sjunka en linie!

— Men detta kan du ju säga om hvarje liten nation, med ett språk, som ej hör till kulturspråken, och en politisk ställning utan egentligt inflytande?

— Nej tack, du! Ty en nation, stor eller liten, betyder icke blott något genom sina skapande personligheter, sin materiella och politiska maktställning. Den får vikt på kulturens våg äfven genom sin andliga vakenhet, sin ideala sträfvan, sina initiativ till en högre rättvisa, till ädlare mänskliga förhållanden, genom den hänförelse med hvilken det följer det framåtgående i tiden. Kunna vi, i något af dessa afseenden, just nu vara stolta öfver att vara svenskar? Är det icke tvärtom på denna punkt kritik, obarmhertig kritik, vi ännu behöfva? Men om du också som Petrus Eremiten for omkring på åsna — eller som åsna på cykel — mellan Ystad och Haparanda, Åmål och Öregrund och predikade ditt kulturevangelium, skulle »herrskap» och allmoge ändå lyssna till kolportörernas!

— Ja, det svenska folkets grundlynne är religiöst och hur skulle det med naturens tungsinne och fattigdom kunna vara annat? Skåningarna i sin feta bygd äro de okristligaste! Men religion är endast ett annat namn för idealism, för behofvet af ett oändligt bortom ändligheten, ett stort fjärran, som förklarar det lilla närvarande. Det är otänkbart att erhålla en djupgående makt öfver folket annat än genom att tillfredsställa dess religiösa kraf

med något bättre än det, som nu bjudes dem. Norska folket till exempel har, af samma skäl som det svenska, varit sjunket i en än mörkare pietism. Men där ha nu kulturidealismen och den nationella entusiasmen till stor del ersatt den religiösa fanatismen — och tyvärr delvis reproducerat den i ny form! Men detta för mig nu tillbaka till din *Glädje*, som vi visst lämnade vid hennes midsommarvaka?

— Nej, vi hade hunnit till litteraturen. Du framhöll att det kommit en högre, varmare färg i den svenska litteraturen, och jag ville ej erkänna att detta var en glädjens, endast en fantasiens frigörelse. Vi ha aldrig, sedan Stjernhjelms dagar — och han var barn af en glad tid — haft en glad diktare. Glada människor, glada folk, de fröjdas bara af att vara till, äfven när de svälta! Se på hur till exempel italienare kunna arbeta starkt, hvila helt och njuta tillvaron enkelt — njuta nästan bara luften! Naturens harmoni ger dem deras omedelbara glädje. Solen gör deras andliga typ blond. Men vår typ är icke blond — våra största humorister äro korpsvarta i själen och deras leende endast en stolt behärskad snyftning. Bellman var aldrig ett ögonblick glad, fast ofta säll af sommarsolen öfver Stockholms nejder! Det finns intet bättre bevis att vi sakna glädje, än att den måste skapas genom glaset. Den glada människan dricker, emedan hon är glad, icke för att bli glad. Den enkla glädjen öfver att själf lefva och låta lefva; öfver att solen skiner och skördar mogna och vin växer och kvinnoögon le och barn

födas — söderns glädje — hvar finns den i Sverige? Hvar skulle den också kunna finnas? I vår konst — som har ett par snabba månaders ljus att lefva af? I ett land, där största delen af människornas kraft går åt till att värna sig mot klimatets våld, att uthärda dess tryck, att hindra sig från att domna — huru skulle man där kunna vara glad året om? Men den äkta glädjen är glad alla dagar och alla tider på dagen, den är också en vinter- och förmiddagsglädje!

— Vi låta heller ingen vara glad, ifall han händelsevis skulle ha anlag för det! Vi äro rädda för de varma orden — de kallas smicker; för den oförbehållsamma entusiasmen — den kallas kritiklöshet. Vi skugga för ögonen, om optimismens solljus faller hastigt in i dem, och vi le förstulet åt den naive idealisten!

— Minnes du icke Ehrensvärds djupa ord: att bristen på lycka gör spelöjet och den fula åthäfvan? Vore vi glada, vore vi också mindre småsnåla på beundran, mindre kallhamrade. Bristen på sol, på möjligheter till oskyldig lifsnjutning är, som du nyss framhöll, orsaken till vårt lynnes dragning mot det religiösa och mystiska. Den största känsla, vi svenskar äga, är den oändlighetslängtan, som naturens brist på harmoni föder. Att spränga sig fram till helhet — detta är alla djupa svenska själars pathos och blir därför deras tragedi. Nästan hvarje svenskt diktargeni är religiöst eller orgiastiskt eller båda delarna — endast olika sidor af samma oändlighetslängtan — och förr eller senare blir det därför också sönderbrustet.

Vemod och vansinne, längtan och lyrik — där har du den svenska själens vackra sätt att vara till! Men inga gratier le mot våra så kallade fröjder! Ty *svensken är munter och rask, när han är i svårigheter; trumpen, i sig försjunken och nästan otreflig, när han är lycklig* . . . Svenskar kunna icke le endast gapskratta; icke dricka vin endast »supa» — punsch eller andra vidrigheter; icke samtala endast skrika öfver hvarandra! Svensken känner icke måttans fina lag; han kan till exempel aldrig sluta i rätta ögonblicket utan drar »festandet» in i småtimmarna af dygnet och af lifvet — och så komma kopparslagare och kristendom!

— Äfven din *Glädje* sjunker ju i skuggornas rike?

— Men för att återvända, alltid återvända! Ty den är lifvets, det vill säga förnyelsens kraft! Den är tillvarons mening, ty den är helt enkelt lyckan öfver att vara till; är fröjden öfver lifvets smärta som öfver dess salighet! Här i norden råder i själarna, som i naturen, en evig strid mellan mörkret och ljuset, men inga verkliga fredsslut efter någon absolut afgörelse. Här värker man sönder, i södern exploderar man i energiska utbrott af förtviflan, hat eller kärlek. Här sker detta endast med undantagsnaturer. De andra äro icke starkbrokiga i själen utan grådaskiga, neutrala i färgblandningen: detta är den svenska medelmänniskans sätt att inom sig förmedla de motsatser, dem den stora naturen bringar till harmoni eller brister sönder på! Men just därför att vår natur nekar oss den omedelbara glädjens kraft, den starkaste af all styrka, den som är en intensiv vilja att lefva, så måste vi upp-

arbeta de drag i vårt lynne, hvilka kunna omsättas till ett annat slag af glädje, kraftutvecklingens, den glädje, som kommer af att öfvervinna hinder och skapa nya möjligheter midt i alla svårigheter. Och de dragen äro trotset, den vidtfamnande dådlusten och den förnäma vågsamheten!

— Om folklynnet så alldeles saknar glädje, som du säger, då är det dess mer beundransvärdt att vi så frimodigt burit våra bördor, att det sett ut som om vi varit burna just af glädjens styrka! Svensken kan då vara *så* stark, att han nästan blir glad af det?

— Det är rätta ordet! Det har sannerligen icke varit glädjen, hvilken hjälpt oss att bära våra bördor. Tror du att en glad, lifskär nation — med lätthet att njuta sin tillvaro — skulle låtit utpina sig för att uppehålla en storhetstid, som endast gaf flertalet nya plågor! Det var den svenska trögheten, trofastheten och tungsinnet hos de styrda och den svenska dådlusten, praktlusten, världsfamnarlusten hos de styrande, som skapade den där tiden, då vi så ypperligt kunde slåss och roffa åt oss, festa och glänsa, svälta och dö!

— Du ser på vår historia väl mycket som på väggarna i nationalmuseum, som en för din pensel lockande »plats för freskomålning»! På tal om detta har jag glömt säga dig, att vi strax ha Julianus här. Han vill tala med dig om en målning till sin folksal nere i Västergötland, på slottet K., som han ärft efter sin far, hvilken fick godset innan han gifte sig med min faster Aurora.

— Sköter han det själf?

— Det gör nog egentligen hans syster, Eleonora, och hon gör det utmärkt. Julianus är dock ofta hemma för att förlägga sina dikter, som han kallar sina byggnader åt godsets folk. Men han bor utomlands, ty han saknar, säger han, stora linier i den svenska naturen och i det svenska lynnet. Dessutom lefver han i ett fritt äktenskap, och ett sådant är ännu en för fin växt för det svenska klimatet!

— Är han lik sin far?

— Han har inte hans *långlockiga hufvud af antik skönhet*, men äfven han är *lång och smärt som en vinranka och af mörkt slag*. Öfver lynnet och leendet har han sin mors soliga dager. Hans far var *alltid tyst, fåordig och hans språk sällan målande, emedan den djupaste, innerligaste själsnerv finner för mycket köld och motsägelse i yttre kretsar, för att vilja bära de finaste och ömmaste mysterier fram ur hjärtats darrande, heliga hem*... Jag skulle vilja säga att hans själs nyans var blå — den färg, som synes danad ur skuggans finaste väsen. Men min faster Auroras känsloton var däremot den gula, själfva essensen af ljuset. Julianus' färg är ingenderas. Den liknar himlens i mars efter solnedgången — hvitblå, gulgrön — alla färger och en aldrig målad färg! Himlen är då som blombladet om den ännu hårdt slutna knoppen, våren. Den vårfärgen möter aldrig mitt öga utan att begreppet harmoni sakta går genom själen. Men säg mig, innan Julianus kommer, huru du med dina yttranden

nyss håller hop ditt påstående: att vi endast under storhetstiden varit glada?

Och under vikingatiden, naturligtvis. Allra gladast då! Jo, jag menar att kraftutvecklingens glädje hos folket under storhetstiden var äkta, men att den icke var en riktigt sund, bred, i verkligheten tryggt hvilande glädje, lika litet som festglädjen under Gustaf den tredjes första regeringstid. Vår kraftutveckling under storhetstiden var ju icke organisk; vi växte ej inifrån; det hela var en öfverspänning, som endast kunde vålla öfveransträngningens lidande för folket i dess helhet. Men alla måste ha någon del i den glädje, hvars renässans är målet för min patriotism!

II.

Nu öppnades dörren och Julianus inträdde. Sedan de första orden blifvit växlade och alla åter sutto vid vinet, sade Julianus:

— Det förvånar mig att höra er tala om patriotismen vid denna madeira, som åren gjort enastående och oåtkomlig för vanliga dödliga! Min kusins idiosynkrasi vet jag. Men ni, som är målare, är ni inte färdig med fosterlandskänslan?

— Nej, då vore jag nog inte här! Jag finner dagligen nya motiv . . .

— Finner du motiv? — utbrast Hugo — du, som senast i går sade att du gick i sjön, den dag du fann

dig söka motivet, i stället för att detta ilade dig till mötes som en älskarinna!

— Jag menade heller icke motiv att måla, bara motiv att lata mig. Den franska tuppen, som gol den småsluga sanningen att geniet är tålamodet, har allt för länge hindrat mänskligheten att finna den fullrundade visheten: att geniet är lättjan! Och som lättjan är alla dygders moder, äfven fosterlandskärlekens, så växer min dagligen! En af mina tyska vänner har på sin svalgång inristat Scheffels strofer:

> Still liegen und einsam sich sonnen
> Ist auch eine tapfere Kunst . . .

och hur det än må vara med mitt måleri: i stillaliggandets konst är jag mästare! Den är dessutom, hvad oss målare angår, rent af oumbärlig, då man nyss vändt hem utifrån. Man kommer ju i regeln från de land, där solen finnes. Det blir då här hemma som när man som pojke några timmar hjälpte till i solljuset med höbärgseln. Sluter man sedan ögonen, ser man under hela dagen bara sol och såtar! På samma sätt har en hemkommen målare utlandet fastsittande i hjärnan. Man ser ljuset här hemma mer hvitt och varmt och skuggorna mer violetta och lila; dagrarna mer darrande blå, disen mer silfvergrå. Det tar tid att lära sig se om alltihop! Men sedan ser man, genom jämförelsen, allt bättre. Hur starka färgerna här hemma t. ex. äro, hur klara, kalla, hårda de stå och på hvad sätt de dessemellan bli mjuka.

Först blir man arg. Den svenska naturen är, tycker man, så otacksam, färgerna obestämda eller råa, linierna knottriga. Men så blir allt mer sammansatt. Om man bara tittar på en enda färg — t. ex. skiftningarna i den gröna — så kan en målare bli galen! Och hur olika allt står, när himlen är kall eller varm eller ljum — hur det, som var pittoreskt nyss, är plastiskt nu; hur färgen, som sjöng nyss, snyftar stilla en stund senare . . .

— Nu förstår du, Julianus — sade Hugo — att latas på Dicks språk betyder lefva! Han vill ha tid att berusas och bedåras, betagas och bedragas af vår svenska natur, af dess lättsinne och dess tungsinne! Det är också en underlig natur, som inom sig har både myren och tallmon och ufklyftan och högfjället och höstnatten och midsommarljuset och hagar och insjöar och tusen andra motsatser! Rikard Furumo visste hvad han gjorde, när han tog nyponblomman — *gestalten af fattigdom, vildt behag och kyskhet* — till den svenska naturens sinnebild. Ty har man älskat ett väsen af denna art, då är det för lifvet. Ett outsägligt väsen som talar sakta, tystnar plötsligt; som man anar, som man med ens upptäcker, som oförberedt ger sig, i en blink återtar sig; ett väsen af vemod men med ett drömleende, som lofvar lyckan! Jag har ofta undrat om icke den nordiska naturens innersta egenart, dess gåtfulla lockelse och dess evigt ogripbara väsen ligger däri, att den icke är pittoresk eller plastisk, utan bara lyrisk eller musikalisk — ton, doft, dager, stämning? Och därför kräfver den af sina diktare

och målare mer dröm i blicken, mer vibration i själen, mer aningsdjup än någon annan natur. För öfrigt är ju hela den nyare landskapsmålningen lyrisk, men nordbons måste vara dubbellyrisk!

— Dock — sade Rikard — för att få denna natur att sjunga för sig, måste man, som Liljefors, bygga och bo i den, lefva som jägare, fiskare eller helst skogsdjur! Man måste tala med dagar och nätter, med sol och måne, med dimma och snö, med jord och vatten! Man måste bli vän med allt slags ljus och med allt slags mörker, det blå mörkret och det svarta, det grå och det gröna! Man måste ligga dagen lång med hufvudet mot marken eller ett träd och känna pulsslagen mot sitt öra; höra alla röster — också gräsets, mossans, insekternas; se ljuset och skuggan först leka tafatt och sedan höra dem bekänna sin kärlek för hvarandra! Och så låta allt sjunka, sjunka sakta ned i själen, gömmas där, glömmas där; bli omedvetet och så åter kämpa sig fram till medvetenhet och slutligen komma segrande fram under det naturliga urvalets strid mellan de olika intrycken! Själf bara vara stilla: låta intrycket afgöra sig, klarna, växa — känna det växa under skygghet och vördnad för sig själf — och sedan arbeta! Men hur många af våra konstnärer ha ro och råd att skapa så! De få knappt se Sverige en gång. Norrland är ju inte ens eröfradt för konsten! Och innan de skapande, af hvad slag de än äro, få hvila djupt och arbeta långsamt, arbeta och jubla, arbeta och såra sig själfva på sig själfva, som bara de kunna, hvilka

kunna drömma om det outsägliga — så länge får världen ingen lycklig konst. Nu måste ju konstnärerna lefva . . .

— Detta är en af människans allra farligaste fördomar — inföll Julianus leende.

— Men tyvärr en bland de outrotligaste! Och följden är att i stället för ett kärleksverk om året gör konstnären ett brödstycke i kvartalet.

— Därför — sade Hugo — måste min älsklingsidé förverkligas, att man stiftar kulturkloster af våra tomma slott, Vadstena och Leckö till en början, där alla slags andliga arbetare tidvis skulle kunna hvila eller verka, mot vårt förbehåll: att endast råkas om kvällarna! Detta skulle gagna vårt nationalförsvar bättre än befästningar! Emellertid — ifall jag nu får behålla ordet en stund eftersom Dick äter päron — så vill jag fullständiga mitt yttrande nyss om det svenska landskapets lyriska karakter. Det är, trots denna, visst att vår yppersta naturpoesi mycket sällan är rent lyriska stämningsdikter utan vanligen också målerisk: den ger mycket både för örat och ögat. Jag behöfver inte ens nämna Bellman, men äfven de mindre gudarna visa samma drag. Det är nog mer i det svenska landskapet än bara lyrik och troligen ingen tillfällighet, att så många af våra diktare börjat som målare eller så många af våra målare varit författare. Man behöfde bruka båda medlen på en gång för att uttrycka mångfalden, det sammansatta, det suggestiva i den nordiska naturen!

— Jag tror du har rätt — sade Rikard — och det

förefaller mig som om vi målare just nu sökte den där episkt-lyriska enheten mellan skildring och stämning, hvilken redan är ett påfallande drag i den svenska litteraturen. Brandes har ju längesen påpekat, att våra yppersta nationella dikter äro serier af löst sammanfogade episkt-lyriska taflor — *Fredmans epistlar*, *Fritiofs saga*, *Fänrik Stål* — och till dessa exempel kan man med fullt skäl lägga *Törnrosens bok*, *Gösta Berlings saga* och *Karolinerna*. Mångfalden i vår natur och i vårt skaplynne orsakar nog att vi ha så svårt för en enhetlig fantasiskapelse, att vi så ofta förgäfves leta efter grundlinierna i ett svenskt motiv, i ett svenskt landskap eller i det svenska lynnet! Det är de enhetliga och ständigt upprepade intrycken, hvilka t. ex. gjort danskarnas konst så personlig, så samlad, så säker i sina uttrycksmedel. Men tänk på hela Sverige som det sträcker ut sig från Skåne till Lappland!

— Där nämnde ni just de delar, som ha karakter — sade Julianus. — Men hvad som ligger midt emellan, det svenska normallandskapet: med lite berg, lite skog, lite åker, lite äng, lite sjö, lite å, lite ö — det är lika ointressant som det svenska normallynnet! När det svenska folket börjar bo i Norrland, blir det kanske småningom en annan nation i ett nytt rike . . .

— Ja — sade Hugo — det är kanske detta vi måste vänta på, för att det storslagna i vårt folk åter skall röja sig som handlingskraft, som vilja att skaffa sig vidder, rörelsefrihet — en vilja, som vanligen yttrat sig

i slagsmål inbördes, när vi inte kunnat ge den utlopp i eröfringar! Det är det lynnet, som Rikard Furumo skildrat i »*Colombine*», genom det praktfulla samtalet mellan grefven och hans mes till son.

— Ehuru också jag älskar detta lynne — sade Rikard — är dock dess af Rikard Furumo likaledes, ehuru blott i förbigående, framhållna skuggsida: ytligheten, det drag hvilket är mig mest antipatiskt i svenska lynnet. Jag känner något alla de nordiska folken, hvilka utvecklats under jämförliga klimatiska och — i viss grad — geografiska förhållanden. Ryssar och finnar likna hvarandra i den våldsamma växlingen mellan tungsinne och vild munterhet. Men finnen och norrmannen — hvilka burit det hårdaste trycket af naturens osäkerhet och, under detta århundrade, genom energisk självfördjupning häfdat sin rätt att vara till som folk — dessa äro mycket mer intensiva och individuella, mer rättframt sig själfva och naivt entusiastiska, men mycket mindre smidiga än svensken och ryssen. Dessa båda äro expansiva, vidtfamnande, utåtvända, ej innerliga; mycket mottagliga, lätt bildbara, med snabb men ej djup tillägnelse; med en lättrörd men ej långvarig känslighet, med brist på den intensitet hvilken fullbordar, det drag Geijer så starkt framhåller i sin ypperliga karakteristik af vårt lynne. Svensken som ryssen har större förmåga att hängifvet uppgå i en annans person eller idé, än att själf handla personligt. Massverkan betyder ännu inom båda folken nästan allt, det individuella däremot föga. Det är ytterst betecknande för ryska an-

den att deras s. k. »filosof», Tolstoy, icke har mer än en enda idé, och att denna just är den kvantitativa, ej den kvalitativa lyckan, en lycka som till på köpet skall vinnas genom självutplånelse! Med mindre dimensioner är den svenska lefnadsvisheten af samma tarfliga slag. Vi sakna förmågan af individuell självfördjupning. Ljussidan af saken — olusten för dådlöst rufvande — har Tegnér ypperligt kännetecknat, när han säger att nordens kraft är trots och att därför undergången blir dess seger! Detta trots, som icke vill finna ödet obevekligt, hänger samman med den älskvärda sorglöshet i vårt lynne, som gör *svensken allra muntrast när han cederar bonis!*

— Ja — sade Julianus — om svensken icke ser en möjlighet att börja ett nytt kapitel med röd initial, då sätter han hellre ett svart kors! Detta beror emellertid också på hans behof af andlig, lika väl som af lekamlig, vällefnad och trefnad. Det är just detta drag, som gör våra filosofer optimistiska. Sällan ser man på en svensk tänkarepanna den dödliga blekhet, som dröjer kvar hos den hvilken följt Benjamin Höjers maning att intill, ja innanför, helvetets portar söka sanningen! En optimistisk kompromiss mellan nytt och gammalt är det resultat, hvilken tillfredsställt äfven våra djupa andar som t. ex. Geijer och Rydberg. Och denna frånvaro af tänkare-pathos, denna ohåg att afgrundsdjupt fördjupa sig, gör att Sverige lika litet har stora filosofer som stora dramatiska diktare. Den äkta dramatiska skalden lefver det oaflåtliga samlif med sina gestalter, som Ibsen en gång skildrade, när

han sade: att han aldrig satte pennan till papperet förr än han visste allt om sina personer, ända till färgen på deras iris och snittet på deras kläder. Och icke blott allt, hvad de i hans dramer hade att säga och göra, men äfven allt hvad de i en mängd andra situationer med nödvändighet skulle sagt och gjort! Det är genom detta slags lifsförhållande till sina fantasiskapelser, som den äkta dramaturgen sedan får makten att i några repliker, ett par scener koncentrera en personlighets hela väsensinnehåll. Att filosofera och att dikta dramer — det är att rufva längre och djupare öfver den obevekliga nödvändigheten än hvad svensken gör! Han vill tvärtom kringgå nödvändigheten, genom att han

> . . . sätter spetsen af sitt goda svärd
> Mot nornans bröst och säger: du skall vika!

I sina handlingar blir svensken allt mer duktig och allvarlig — från och med vetenskapliga undersökningar till och med folkdansar! Men tänkande är han som Bellman vanligen »en herre af mycket liten djupsinnighet». Inga äro därför mindre förstådda af de normala svenska intelligenserna än våra ganska få, djupsinniga andar. Och Don Quixote blir nog aldrig en Hamlet — med hvilken han inga andra beröringspunkter har än den ansats till skådespelare, som finnes hos båda!

— Då vi nu äro inne på det svenska lynnet — sade Rikard — så har jag lust att återupptaga Hugos och mitt stridsämne från i går, frågan om i hvilken klass man finner vårt lynne i dess mest typiska drag.

— Jag vet — sade Julianus — att Hugo finner dessa hos öfverklassen. Och ni?

— Jag däremot tror att vårt lynnes grundlinier klarare framträda hos allmogen. Det var också där Rikard Furumo fann dem — men det blef icke i bondstugan utan här på jaktslottet han ägde sin själs hem! Icke den äkta aristokratien, men det medelklassiga, halfherrskapet, pöbeln i alla stånd — hvars art är att *uti allt sätta den yttre stämpeln högst* — detta var det folkslag han i svenskhet fann stå under allmogen. Pöbel finnes ju godt om i alla klasser och — sedan penningen åstadkommit den förskjutning af alla samhällslagren, hvilken ger den nuvarande folktypen dess osköna egendomlighet — är det svårare än någonsin att med landtmätarkedja bestämma pöbelns förekomst.

— Säkert är — sade Hugo — att man småningom får en djup respekt för det gamla prästknepet med en exoterisk och en esoterisk sanning! Det finnes i själfva verket blott två slags människor: förgårdens och helgedomens . . .

— Jag delar upp mitt folk efter teckningen — sade Rikard. — Linien är alltid det väsentligaste; färgen beror på miljö och belysning och ställningen är det allra mest tillfälliga. Människor äro för mig antingen ritade med linial eller på fri hand!

— Jag — sade Julianus — frågar vanligen om mannen har musik eller inte — hvilket alls icke afgöres genom att vara musikalisk. Musiksjälen vibrerar, känner

i luften, förvissas af sensationer; den andra, han skall öfvertygas med bevis och statistik. Men hvarför säger jag han? Jag har talat med vackra unga flickor om djupet i deras eget kvinnoväsen och de ha svarat: hur många meter djupt? Hur man emellertid betecknar de olika slagen: som rätliniga eller vågliniga, omusikaliska eller musikaliska, stabila eller vibrerande, eller — för att tala jaktslottets språk — som Ormuzd eller Ahrimans undersåtar, ett är visst: de funnos redan bland Adams söner och skola till tidernas slut finnas bland hans barn, ja ofta hämta näring ur samma barm! Det gifves väl knappt ett större mysterium i människonaturen än att

andens dunkla, onämneliga, tysta grund

i den ena broderns själ är botten af en ocean, i den andras af en karpdamm!

— Huru man än grubblar öfver orsakerna till de båda rasernas uppkomst — sade Hugo — så äro de nu en gång där! Människor finnas, dem den delphiska trefoten ger syner, medan den åt andra ger endast svindel; människor hvilka se många färgnyanser i en maskros, medan andra blott skilja färgerna på en affisch; människor hvilka höra alla halftoner i poppelbladens prassel, medan andra blott höra tonerna från ett jägarhorn! Denna senare ras — de snedögda, småvuxna realisternas — skall ständigt bekriga den rakt blickande och högvuxna rasen. Vi spilla därför en oerhörd kraft på att försöka lära arier och mongoler, hellener och barbarer, öfvermänniskor och hjordmänniskor att förstå hvarandra. Låt oss i stället in-

rätta oss oberoende af hvarandra! Framtidens politik blir konsten att sortera och gruppera, urvalets konst! Enighet är en dröm; separatism det enda rimliga. Hvardera gör nu endast lifvet olidligt för den andra. Den konst, de högvuxna skapa, kritiseras af de småvuxna; de lifsvärden, dem de raktblickandes fjärrsyn upptäcker, förbises af de snedögdas blickar och omvändt. Låt hvardera rasen dela världen och ordna sig hvar på sitt område efter hvar sina ideal! Låt mig behålla jaktslottet; gif de svenska arierna Jämtland, Bohuslän och Gottland — de få där öfverflödigt utrymme — och »the rest is silence!»

Då Rikard ansåg Småland som det rätta ariska urhemmet, uppstod nu en skämtsam strid om provinserna, till hvilken Julianus endast leende lyssnade, medan han vid flygeln sakta spelade ett sökande Beethovens-andante.

Slutligen utbrast Hugo: Huru vi än fördela jorden, blir i alla fall resultatet detsamma, att ariernas kultur slutligen kommer att besitta den! Ingen teori kan vissare göras till dogm än Renan's, att hvarje civilisation är aristokraternas verk; att demokratien — som skenbart tycks gynna begåfningen, då den ju öppnar väg för densamma — i själfva verket genom konkurrensen neddrager kulturens förnämhet och genom jämlikheten nivellerar dess originalitet. Renans själsläge — det att man med en högre kultur får allt flera synpunkter och nyanser, allt mindre möjlighet att nöja sig med raska domslut, förutfattade meningar och fastslagna åsikter — detta läge medför visserligen förlamning af handlingskraften, men på samma

gång ett så suveränt lugn att jag finner det afundsvärdt. Renan har, som Bourget träffande säger, genom att stegra sina intimaste känslor till deras högsta potens blifvit många människors andliga stamfader — men jag har i det fallet nog af min egen far och farfar!

Julianus vände sig nu om och sade dämpadt:

Intet månskens trånad öfver dess vatten går...

— Du menar? — sade Hugo frågande.

— Att genom gallierns själ aldrig darrat den allfamnande längtan, som här slog ut i den underbara törnrosblomman, symbolen af *det hela,* den mystiska rosen, i hvilket intet blad fick fattas vid blomningens fullhet! Det var om denna våra fäder med Rikard Furumo drömde, han, som själf *blott var en fraktion!* Han motsåg — och jag som han — den tid då splittringen är slut *och det helas skådning blir lek!*

— Diktardrömmar, målarfantasier... sade Hugo — och dock är du hvarken diktare eller målare!

— Jag skall kanske en gång visa er mina taflor! Men nu vill jag hellre återgå till utgångspunkten för ert raskrig, nämligen frågan om hvar det typiskt nationella tydligast framträder. Jag anser också att detta är hos allmogen, ty där finner man tydligare än hos de bildade alla primitiva drag. Man möter känslorna i en mer ursprunglig form. Kärlek, hat, hämndlust, ånger, girighet, uppträda där med samma energi och »Unbefangenheit» som hos öfverklassen för några århundraden sedan. Allmogens känslor äro icke förfinade, men ej heller

genom öfveruppfostran försvagade; ej sammansatta men ej heller, som hos »herrskapet», genom öfverkultur blifna betänksamma. De äro mer omedelbara, hejdlösa och vågsamma och därför är det »i regeln blott från femte våningen man kastar sig ut genom fönstret»! Inom underklassen står man ännu — som alla samhällsklasser göra under krigstider eller andra stora gemensamma olyckor — inför tillvarons snabbt afgörande verkligheter; frågorna gälla där mer omedelbart lif och död i ordets bokstafliga mening. Själen blir genom allt detta naknare — eller med andra ord — karakteren får en bestämdare kontur. I herrskapsklassen bli konturerna otydligare genom att sociala och andra kulturella linier korsa grundlinien. Den naivitet, som ger allmogen modet att vara sig själf, är borta, men den andliga förnämhet, som medvetet ger samma mod, är ännu icke kommen. När en enskild eller en klass når upp till denna — som resultat af ett genomfördt kulturarbete — då framträder ånyo grundlynnets fasta, klara konturer, under den nu fullt bestämda sträfvan att helt uttrycka sitt väsen, att hänsynslöst handla enligt sina egna, förädlade impulser.

— På detta sätt — sade Hugo — kan jag också vara med om teorien att det folkliga är det nationella. Men när man vill göra dalpälsar och dalpolskor, timmerflottning och grofsmide till svenskhetens väsen, då sjuder mitt tusenåriga svenska adelsblod! Och från denna benägenhet synes mig hvarken Rikard Furumo eller du, Dick, alldeles fria.

— Tvärtom, jag som min namne, ser det svenska hos grefven lika bra som hos torparsonen; du däremot öfverser ofta den senare . . .

— Jag har endast reagerat mot den enfaldiga vanan att sätta likhetstecken mellan nationelt och folkligt, en sammanställning hvilken utarmat hela vårt begrepp om det nationella.

— Sant — sade Rikard — jag har ofta undrat på den svenska litteraturens och konstens likgiltighet för herregården och prästgården, dessa båda typiska uttryck för våra mest afgörande kulturinflytanden. Och hur föga har man egentligen brukat också bondgårdens rikedom — jag tänker nu särskildt på det måleriska. Vi ha aldrig haft mer än en genial folklifsmålare och det är Hazelius. Genom att han lyckligtvis äger diktatur, har Skansen blifvit, icke en inrättning — dylika skapas af byggnads- och museinämnder — men ett konstverk. Och sådana skapas endast af en personlighet, som med geniets självhärlighet skaffar sig rätt att uttrycka sig själf. Därför samverkar hvarenda enskildhet däruppe till att bilda en organisk enhet; det är alltsammans komponeradt som en tafla; stugor och stigar äro satta in i naturen med fullt artistisk medvetenhet och öfverläggning. Alltsammans är en helhet, i hvilken vi vid hvarje steg möta en konstnärssjäl. Däraf kommer den egendomliga tjusning, som alla känna af skönheten däruppe på Skansen, ehuru få göra sig reda för den artistiska skapareglädje genom hvilken den framkallats. Det är dessutom inte bara en konst-

när, man möter, det är två. Den andra är det svenska folket, som en gång ägde den skönhetsdrift, hvilken tog sig uttryck i allt, hvarmed ett enkelt lifs dagliga behof fylldes. Man ser däruppe hvilka artistanlag som funnos hos folket, fast de sedan, hos oss som öfverallt, blefvo begrafna af industrialismens eruption. Men de kunna gräfvas fram igen och riktas på nya uppgifter.

— Ja — sade Julianus — stugorna äga stil, emedan invånarna i dem haft behofvet att efter sig forma tillvaron, icke motståndslöst mottaga sin form. Stil är framför allt den organiska enhet man ger sin yttre person, sin omgifning, sitt verk och sitt lif! Men denna stilkänsla, som vår allmoge omedvetet ägt, har gått allt mer förlorad tack vare kolportörer, godtköpsgrannlåt, dragharmoniker med mera sådant! När vi en gång läsa verklig historia — själarnas danings- och omdaningshistoria — då blir det årtal, när handklaveret infördes, ett viktigare olycksår i svenska historien än årtalen på en del förlorade slag!

— Ej blott allmogen — sade Rikard — utan äfven prästgården och herregården hafva i hög grad utpräglat sin stil. Och där kan man ännu stundom få se den äkta förnämheten, den som inte antar lagar, men själf ger lagar och — följer dem! Om jag inte visste, att jag ej hade en droppe prästblod i mina ådror, skulle jag tro på ärftlighet i den förälskelse med hvilken jag omfattar en gammal röd prästgård med högt tak — i en trädgård med gräsmattor fulla af fruktträd, krusbärsbuskar, aklejor,

kejsarkronor och gamla provinsrosor — och inne i rummen pärlfärgade möbler och granris på golfvet! Men på gamla herregårdar latas jag värre än annorstädes! Ögat finner fröjder i hvar vrå och fröjden skyndar sig strax ned i fingrarna, så att det rycker i dem efter paletten! Men de släppa strax taget under den lyckliga domning, som minnenas suggestion framkallar. Medan ljuset bryter sig i en gammal glaskronas prismor hinner man se alla en svunnen tids färgnyanser. Och när kvällsolen lyser het och röd in i pupillerna på de gamla porträtten, då uppenbara dessa människor alla sina öden! Jag kan nästan dyrka en liten inlagd sekretär, ett gammalt rundt sybord med mässingskant, en spegel med förgylld rococoram och drömma framför dem om de döda kvinnor, hvilkas hvardagslif dessa ting bevittnat! Och i skymningen, vid en sådan här öppen gammal kamin, dit generation efter generation kommit — varma af den lifvets glöd som längesedan falnat — då blir jag visionär, *när tapeterna börja skimra med hvarjehanda bilder på det irrande och föränderliga sätt, som eldskenet älskar att skapa.* Ja, jag blir till och med diktare: jag får — i tankarna — hvar afton en Turgenjeff-novell färdig, liksom jag hvar solig morgon ute i parken bland de gamla, mossiga lindarna, stenbänkarna, urnorna och löfhvalfven målar en ny Watteau — också i tankarna! Vår litteratur har ännu oanade härligheter att hämta i de gamla herregårdarnas biblioteksrum och på deras vindar, liksom konsten i allt det idylliskt förfinade behag, som i vinklar

och vrår, ute och inne, ännu dröjer omkring dessa hvita hamnar från en försvinnande tid! Men ännu förtälja där gamla damer de släktsägner hvilkas hela tragiska pathos berätterskan själf ej alltid anar, men som uppenbarar sig för diktarens inbillning alldeles som de bleknade gestalterna på den gamla gobelinen framträda för ett vaket målaröga!

— Ja — sade Julianus — konsten borde skynda att ge dem evigt lif innan de alldeles gå förlorade, dessa de mest utsökta uttrycken för vår mest förfinade kultur och icke blott detta, utan äfven den djupt liggande grunden till vår »historiska» nationalkarakter, sådan den visat sig hos våra ledande män, hvilkas herregårdslater vi, i godt som ondt, återse i landets styrelse! Och jag fruktar att, om man ej snart upphämtar hvad våra herregårdar ännu gömma af stoff för den psykologiska forskningen och den diktande fantasien, så skall detta om några generationer vara omöjligt att finna. Ty svenskens brist på inåtvändhet visar sig äfven däri, att vi hafva så få memoarverk, biografier och brefsamlingar af det slag, genom hvilka vi i andra lands litteratur — först och främst i Frankrikes — kunna njuta den finaste essensen af en gången tid. De »ytliga» fransmännen — hvilka självfördjupningens mästare äro de icke! Men nog gömmas möjligheter till en mångsidigare syn på vårt lynne i ännu obekanta brefsamlingar och dagböcker, som gulna i gamla skrifbord.

— Ni ha båda blifvit i den grad generösa mot herregården — sade Hugo leende — att jag vill återställa

jämvikten genom att tala litet mer om »folket». Men klockan slog just nu tio och — efter som Julianus troligen är hungrig efter resan — har jag sagt till att vi äta mat i salen, i stället för att som vanligt bara dricka te här i salongen.

— Vi uppfylla — sade Julianus — dina lukulliska gästabudsregler: »att ej understiga gracernas och ej öfverstiga musernas antal!»

— Ja — sade Hugo — endast sådana vackert måttfulla anordningar kunna omdana ätandet till ett själens ädla nöje, i stället för ett kroppens låga nödtvång. Detta hör till en af de instinkter, jag ärft från den artist i lifsnjutningens konst, som jag är stolt att ha valt till farfar!

III.

Då de åter sutto vid cigarretterna i gula salongen, sade Hugo:

— Under det jag växte upp här på jaktslottet var jag helt besjälad af Rikard Furumos anda. Jag ville lefva för mitt folk — jag svor det till och med vid en mossig sten, som liknade ett altare, vid skogens orgelbrus och under en himmel, som öfver mig hvälfde sin djupaste sommarblåhet, en hög kupol, hvilande på granspiror och tallkronor. Det var en sådan där stund då jorden blir liten och himlen trång, ty ens egen själ vidgas så, att den tyckes brista och fylla hela världsrummet med flammor: ett af de ögonblick då människan födes! Löftet att lefva

för mitt folk ville jag först uppfylla genom att dikta om allmogen och för allmogen, den klass, som i sin försynta egenart stod för mig, större än de andra, stod med de stora linier Rikard Furumo uppdragit: *ett allvarsamt, starkt, djupsinnigt, men tillika gladt, i grunden förnämt, ett stort element . . . en klass, som stundom går litet böjd, går litet illa klädd, på sina axlar bär flera bylten, men, när den vid tillfälle skakar på sig, falla trasorna af: den står då fri därifrån: rak, vacker, älskvärd; det är folk att se på.* Hvad detta härdiga, härliga folk behöfde, hvad det saknade — och ännu saknar — det var en hel bild af sitt eget högvuxna, tungsint fagra kynne. Ett verkligt epos borde det således bli, inte bara episoder! Hela min bildnings gång var i sex, sju år behärskad af denna tanke. Jag letade efter folkandans mest egenartade uttryck och ombildningar, i och genom vår historia, vår geografi, vår etnografi. I språket framför allt, sådant folket ännu äger det, fullt af rika skiftningar, bleknade metaforer, bildlika talesätt, målande liknelser och sinnrika ordspråk. Jag sökte spåra naturens djupa, omedvetna eller halfmedvetna inflytelser; sökte ana den omdaning, som de ursprungliga rasmärkena och naturanlagen erhöllo genom lifsomständigheterna, genom alla de trötta steg dessa människor gingo från och till sitt arbete, dag ut och dag in, år ut och år in. Jag spejade efter religionens, efter hvilodagens spår i själen. Men först och sist efter arbetets. Hvad rörde sig i den ullkardande gummans, i den mejande ynglingens, den vallande pojkens själ? Hvad

erfor plöjaren om vårmorgonen eller om höstkvällen? Hvad kände forkarlen, när han i skumrasket med tomlasset närmade sig stugan, där brasan lyste från spiseln? Hvilka voro söndagstankarna i gubbarnas själ på kyrkbacken och flickornas vid midsommardansen på logen? Jag gjorde stora samlingar af samtal med folket, af deras sägner och visor, af de vidskepelser i hvilka folkfantasien lefde. Ty det var af alla dessa tusentals inflytanden, dessa siratliga helgdagsseder och dessa grofva hvardagsvanor och dessa dagliga umbäranden och dessa sällsynta fröjder och dessa sparsamma skönhetsglimtar — syrenbusken vid dörren eller balsaminen i fönstret, kungaporträttet på väggen och träsnittet i katekesen, majstången med gigor och julottan med orgor — som folksjälen danades. Och jag läste andra folks stora folkliga dikter och hvad den moderna folkdiktningen gifvit bäst. Men det var alltid något annat jag ville, en annan grundlinie jag sökte. Hvad det var, igenkände jag hos Millet's bondfolk, när jag första gången fick se dem, och senare hos Meunier's arbetare. Men då — då hade jag redan bränt mina samlingar, först och främst i vissheten att alls icke vara diktare och sedan i medvetandet: att alls icke hafva funnit den svenska allmogens innersta väsen! Jag hade genom den förts till upptäckten af kroppsarbetets människa, sådan hon hittills varit och ännu länge förblir inom alla folk, i alla tider. Men jag hade icke mött någon specifik svensk folksjäl. På detta, som på andra lifsplan, voro själarna genom lifsomständigheterna ytligt skilda från öfriga klasser. Men

såg man själen utan dess dräkt — ja, då voro själarna också här tunna eller fylliga, mjuka eller kantiga, stora eller småvuxna! Och sålunda blef jag undersam, om icke snarare en nations lynne röjer sig i det aristokratiskt egenartade än i det folkligt egendomliga? Om icke det högst och allsidigast utvecklade också bör anses som det för ett folk mest representativa? För mig är det åtminstone afgjordt det mest fängslande. Mig intresserar ej längre skillnaderna — de mycket hårfina skillnaderna — mellan det sätt, på hvilket det allmänmänskliga ter sig hos olika folks allmoge; men mycket att se huru hvarje folks egenart bryter sig i prismat af dess rikaste individualiteter. Det finns nu inte den minsta lockelse för mig att skrifva ett epos om den svenska bonden — lika gärna då om den ryska eller franska eller italienska, hvilka i sina stora grundlinier likna den svenska. Mycket hellre ville jag nu kunna skrifva en roman om min släkt, i hvilken det individuella — och därför också det nationella — visat sig i oändligt mycket rikare sammansättning!

— Det förefaller mig — sade Rikard — som om du förväxlade det nationellas högsta uttryck med dess mest typiska? Jag anser nämligen att kulturen — hvilken alltid blir mer eller mindre internationell . . .

— Nå, ändtligen — sade Julianus . . .

— att kulturen alltid i hög grad måste modifiera den nationella egenarten, som äfven modifieras genom den individuella egenarten och allra mest när denna stegras till geni! Snillena bli därför slutligen internationella —

liksom alptopparna i hvarje särskildt land tillhöra en och samma alpkedja, hvilken, oberoende af landgränser, sträcker sig öfver kulturens stora kontinent. Men både topparna och dalarna höra till en nations psykiska geografi! Jag är emellertid alldeles lika led som du åt den, af en viss klass omhuldade, folklifsskildringen och folklighetskulten. Det är bonden som pittoresk och stillastående figur i det svenska landskapet, de vilja behålla; det är bonden som komisk figur gent emot hvilken de vilja känna sin öfverlägsenhet! Intet är för folket mer förolämpande än dessa gjorda bondhistorier, detta gjorda bondmål, dessa roliga gubbar, genom hvilkas njutning »herrskapet» nu ställer sig i förhållande till folket! Detta är det råaste uttrycket af den slags svenska humor, hvars breda flatskratt saknar hvarje skymt af känslodjup — liksom det är den svenska stil, hvars vattenklara formalism saknar hvar skymt af tankedjup, som normalsvensken njuter! Och jag vill bekänna att jag hatar normalsvensken, med sin förträfflighet, hvilken är frånvaron af all själens vågrörelse; med sin fosterländskhet, hvilken är frånvaron af alla tidens tankar; med sin kristlighet, hvilken är frånvaron af all egen personlighet. Det är från detta håll, man äfven begär »patriotisk konst»! Som om det inte vore lika självklart, som att man andas svensk luft, att man skapar svensk konst och litteratur och musik, när man lefver hemma i sitt land och riktigt djupt älskar sig in i dess anda som i dess form! Men hela denna rekonstruktion af flydda tiders lifsformer, hvilken sker utan något hjärta för dem,

den är alltid dödfödd, ty där ej hjärta finns, finnes heller intet lif. Den, som i detta fall med en fullödig tankes guldhammare träffat hufvudet på spiken, är Geijer, i sin afhandling om »Den nordiska mytens användning i skön konst», där han, bland andra ypperliga ting, påpekar att en mytisk idévärld endast kan få lefvande form under den tid, i och för hvilken den verkligen lefde Därför mäkta ännu de grekiska tragöderna skaka vår själ men knapt Goethes *Iphigenia*, än mindre Wagners försök att i den germanska myten finna ingifvelser till en kulturens renässans. Intet bevisar bättre sådan rekonstruktioners omöjlighet än Wagners, på allt gudomligt och mänskligt blottade, gudavärld öfver hvilken denna Wotan presiderar, han, om hvilken Nietzsche talar beskedligt när han kallar honom »wüthender Ekel!» Det är betecknande för bådas sanningskärlek, att antipoderna Tolstoy och Nietzsche mötas i sin ovilja mot denna del af Wagners produktion med dess poesilösa och gjorda »djupsinnighet», medan Tolstoy naturligtvis skiljer sig från Nietzsche i sitt förbiseende af det geniala i Wagners konstnärliga helhetssyn och af det härligt sköna momentet i hans verk — den stora mänskliga lidelsen — ehuru denna lidelse än säkrare skulle gjort verken eviga, ifall dess uttryck inte vore evinnerliga! Det kunde ju hända att någon genom atavism grepes af något ämne ur germanska mytologien, som verkligen kunde gestaltas — och att kunna gestaltas det är villkoret, efter som konstskapandets väsen är att uttrycka idéer genom gestalter — men detta återstår att bevisa! Och hvad

det historiska stoffet angår, så kan det äfven hända att, om man slapp höra om våra ädla skuggor på ett sådant sätt, som redan från »lilla Odhner» verkligen gör dem allihop till dimfigurer eller blanknötta skådepengar och man i stället fick se dem pittoreska, i clairobscur, mustiga i färgen — då kunde man börja tänka på hvad man ville göra för gamlingarna i konsten! Vår historia är dock bra fattig på individuella drag och pittoresk personlighet! Och det vet jag, att hade jag valet mellan att måla en fresk med Olof Skötkonung i dopet, eller en med en koling i badet, målade jag hellre kolingen, ty i den synen låge åtminstone något framtidsanande!

— Du bör ta fasta på det utsökta motivet till din folksal, Julianus — inföll Hugo leende.

— Nej — svarade Julianus — jag vill där hellre återse en af de vackraste syner jag sett: några ljushåriga bondtöser, hvilka »på gullstol» till skolan buro en sjuk, kunskapshungrig kamrat — ett fint, blekt ansikte med ljussugande, mörka ögon! De hade en timmes väg och buro henne inte en, utan många gånger under loppet af en sommar!

— En stor sinnebild i en enkel verklighet och därtill en nutidsverklighet — sade Rikard — så tycker jag om mina motiv!

— Liknande motiv kunde hämtas många ur folkets lif, ifall man ägde den innerlighet och vördnad som behöfvas för att finna dem — svarade Julianus. — Ingen teori är orimligare än när man vill göra ämnes-sferen afgörande

för en konstnärs plats på den estetiska rangskalan. En sålunda dragen isoterm skulle få underliga kurvor! *Mäster Olof* blefve då till exempel litteratur, men *Hemsöborna* lektyr för landthandlare. *Malatestas morgonsång* skulle vara kulturpoesi, därför att hjälten åt sitt praktfulla svenska trots har en ram af renässansens Italien eller därför att det är templen i Rimini, han prydde med sin älskarinnas, Isotta degli Attis, monogram — medan *Jägar Malms hustrur* bara blefve folkpoesi, emedan hjälten där uppenbarar samma trots bland Vermlandsbönder och det endast är i en svensk björk, han ristar sin älskades »namnbokstaf»! Exemplen kunde tusenfaldigas och alla bevisa: att man inte ens kan blåsa på denna sats utan att den objektiva giltigheten förflyktigas medan — självklart — det subjektiva tycket alltid behåller sin rätt att utvälja eller förkasta. Det är naturligt att man våldsamt reagerat mot den folklighet hvilken plattfotad, däst och högröstad, ställer sig i vägen för geniet och vill visa det vägen! En situation, hvilken skulle bli tragiskt bilderstormande, om Tolstoy lyckades inbilla sitt smakråd, bonden, att det är af honom konsten skall bedömas och komisk, ifall den svenske farbrodern öfvervann världen med sin tro: att det är som konstgranskare han vardt skapelsens mästerverk! Men nog förefaller det mig som om man också på kultursidan kunde ha litet mera bruk för Montaigne's *Distinguo*, detta bildningens och lefnadsvishetens enda absoluta budord!

— Ja — sade Rikard — det har till exempel aldrig

fallit mig in att begära att allmänheten skall kunna uppskatta en hel del försöksmåleri, sådant i hvilket man letar sig fram till nya uttrycksmedel. För blotta ansatser kan man endast begära förstående af de invigda. Det är först när nydaningen nått fram till fullborenhetens, till mästerverkens stadium, som man kan vänta allmänt förstående och äfven i regeln får det. Det är icke förstående, men en smula försynthet vi ha rätt att fordra för våra begynnelser. Vi kritisera icke ofärdiga maskindelar eller oplöjda åkrar — bara beundra den färdiga maskinen och den vajande skörden! Publiken behöfver heller inte alls beundra våra förarbeten, bara låta bli att bedöma dem! För konstens utveckling och nybildning är konstnärens självprövning, självutveckling ett villkor. Och all födelse föregås ju af ett ofullgånget skede, all sommar af en vårbrytning! Olyckan är bara att konstnärerna sällan ha ro — än mindre råd — att behålla förarbetet för sig själfva. Olyckligt eftersom det alltid finnes en kritik — den är farligast — som kallar trefvandet formsäkerhet och formlösheten idérikedom och en annan kritik, som — därför att förfall och nydaning under vissa skeden äro förvillande lika — göra nydaningen till tecken på förfall. Men att kunna skilja nydaning från förfall — detta är ju både etikerns och estetikerns finaste prof! Hvem kan då begära att allmänheten skall aflägga det? Det finnes hos Tolstoy — mellan galna utgångspunkter och än galnare slutsatser — några säkra verklighetsiakttagelser af några förfallsfenomen, som gjort sig allt för

breda och några nydaningsfenomen, som gjort sig allt för tunna! Och en enda sanning — fast bara en halfsanning, men nyttig genom den energi, med hvilken den förkunnas — har jag hittat i dessa »Senilia» — mycket olika Turgenjeffs! Denna sanning är den att konstens uppgift är att vara ett förbindelsemedel människorna emellan. Men detta innebär icke att skapandet skall sväfva öfver ytan utan tvärtom alltjämt sväfva öfver djupen och nedtränga i djupen! En sådan fördjupad konst blir, enligt det gamla sköna ordet om bibeln, »den ström, i hvilken ett lejon måste simma men ett lamm kan gå». Hvar och en får där något; mer, ju mer han själf bringar med sig, men ingen blir helt utesluten. Detta blir däremot för flertalet fallet med den konst, hvilken endast är ett fint formsnideri af det obetydligaste subjektiva stoff. Det finnes en konstutöfning, som kan jämföras med storvisirens, hvilken omsorgsfullt i orangesaft syltade Solimans afklippta nagelspetsar! Det bör alltid finnas områden i konsten, dit endast de mest förfinade andar tränga. Men den mest förfinade ande skall alltid med något af sina verk nå det stora flertalet — och detta blir troligen just det verk, där han på ett stort sätt uppenbarat det stort allmänmänskliga, uppenbarar det äfven med formens högsta fulländning! Ett svårfattligt snilleverk kan tyckas sin samtid som det minsta bland frön. Men det har i sig den organiska naturens makt att växa, och det dröjer ej många år innan himlens fåglar — skalderna — bygga bo i dess grenar; ej många släktled innan själfva barnen leka i dess

skugga! Vanligen behöfver det äkta geniet icke vänta sin rättvisa af eftervärlden. Det segrar redan i lifvet. Ty det har detta enfaldigt hängifna barnasinne — ett ädelboret barns sinne — hvilket är segerkraft. De största andarna hafva dessutom, jämte sitt omedelbara geni, äfven den rikedom af idéassociationer, som är bildning, och den rikedom af erfarenheter, som är lefnadsvishet. Den oerhörda skillnaden mellan en stor ande och en stor talang är, att den förre lär oss se lifvet på ett nytt sätt. Huru många nutidsmänniskor har t. ex. icke Puvis de Chavannes lärt att drömma om en framtidsvärld, där hans fridfullt ädla skönhetssyner skola varda verklighet! Mystiker — det är det stora geniets rätta namn, ty han lefver i uppenbarelser. Han upptäcker förut oanade samband, ser nya djup i lifvet, och visar sin makt genom det skenbart enkla sätt på hvilket han löser de svåraste problem i de verk, hvilka blifva »det slutligt funna ordet till en lång gåta». Den stora anden är allom allehanda. Han är nationell och blir universell, utan afsikt att vara någondera. Han är hvarken en Aladdin, som härmar Nouredins grubbel eller en Nouredin, som stjäl Aladdins lampa. Han är Aladdin och Nouredin; är enfald och mångfald; omedelbar intuition och genomträngande reflexion; skaparkraft och allförstående! Han blir sålunda trollmannen genom hvars besvärjelser »lifvets magi» ena gången uppenbarar sig för oss i lifvets enklaste, den andra i dess mest sammansatta former. Och hemligheten af att vi sedan se och känna

djupare — den är blott att en större människa sett och känt före oss!

— Ett sådant stort geni — sade Hugo — synes det mig som om teatern framför hvarje annat konstens område nu behöfde, åtminstone ifall den skall fortfara att lefva med något »raison d'être»! Vår rika tid är full af nya relationer till nya lifsvärden, af nya konflikter med nya friheter. Där finnes mycket nydanadt själsligt stoff — men det kräfde nästan en ny Shakespeare, med den divination, som ser allt och den formande makt, som kan kristallisera allt! Jag tror emellertid icke att dramat har en framtid, ifall dramaturgerna låta intala sig att de böra bli samhällsläkare! De måste fortfara att endast vara människohjärtats anatomer. Generella bli ju diktens skapelser endast i den mån, de framställas individuella och exklusiva: människoöden och människosjälar i konflikt med tidsandan eller framtidstankarna. Endast så skall teatern bli en spegel för tidens anlete, anletet med den förtviflade grubblareblicken, den fina, skeptiska munnen och den modigt hoppfulla pannan! Vår tids sociala oro och osäkra smak ha framkallat och komma nog alltjämt att framkalla sociala dramer. Men det är ej sådant som kan göra teatern tidsenlig. Icke på de bräder, som endast föreställa världen, utan på världshistoriens egen skådebana ville jag bevittna den stora sociala striden. Men ett dramatiskt geni skulle medelbart kunna fördjupa känslan af att de sociala brytningarna äro en fatalistisk nödvändighet.

— Icke blott — tillade Julianus — ur karakterernas brottning med tidsrörelserna, utan äfven ur det, af dessa ännu föga påverkade, allmogelifvet skulle en stor diktare kunna hämta fram oanade konstnärliga värden, om vi en gång bli fria från »folklifsskildringen» och folket får möta oss i litteraturen med t. ex. den isländska släktsagans objektiva höghet. Hebbel, som nu i Tyskland upplefver sin renässans, har i förtalet till en af sina dramer uttryckt just hvad jag menar, när han säger: att det icke gäller att sammanlappa skildringar af yttre ting, af tillfälligheter — ty däraf blir blott »Trauriges nicht Tragisches». Det tragiska är endast det, som hör till mitt lifs grundvillkor, lika obevekligt som döden gör det. Och hvad de lägre klasserna angår, bör man dana detta tragiska framför allt »aus der schroffen Geschlossenheit mit der aller Dialektik unfähigen Individuen sich in dem beschrenktesten Kreis gegenüber stehen und aus der hieraus entspringenden schrecklichen Gebundenheit des Lebens in der Einseitigkeit . . .» Det är kanske, tack vare denna bundenhet, vi hos vår fattigaste allmoge ännu finna samma tålamodets styrka som under karolinernas dagar, en styrka, hvilken är så bärig, emedan den hos denna klass hvilar på känslan af nödvändigheten, mot hvilken svensken ju alltid strider, när han icke öfvertygas om den genom ett oerhördt tryck! Denna styrka kan stundom förläna den utfattige en beundransvärd höghet, en stor lefnadsvishet, sådan som t. ex. en åldrig kvinna uttryckte i orden: »om jorden också är brännande, måste vi ändå

gå på henne!» Jag har stundom beundrat den själfägande bondens försynta värdighet och lugna själfkänsla. Men än oftare hos torparen eller backsittaren drag af finkänslighet, redlighet och offervillighet — drag så stolt och skönt enkla, att all historisk storhet bleknar mot dem! Men ehuru dessa majestätiska, typiska drag först falla i ögonen, finnes inom allmogen också en mängd rikt sammansatta, egenartade naturer. Jag har där bevittnat konflikter, subtila som i ett proverb af Musset. Jag har funnit en färaherde stadd i Pascal's andliga strider. Jag har hört kärlekstragedier förtäljas, lika värdiga som Francesca da Riminis att tecknas på de blad af purpurpergament, hvilka gömma minnet af »les grandes amoureuses». Det finnes bland allmogen genier, i hvilka allt fantasiens martyrskap uppenbaras, såsom t. ex. hos en spelman, hvilken af strömkarlen lärt ej blott de åtta stråkdrag, som utan fara kunna läras, men äfven det nionde, detta, som gaf honom själf i de demoniska maktternas våld, men alla andra i hans — gifves väl en djupare symbol af geniets tragik? Och medan denna fiolspelare — med sina vidvakna ögon, hvilka aldrig tycktes kunna sofva, med strömmande svart hår kring ett blekt anlete — spelade folk in i helvete eller himmel, satt hans hustru i den alltid fattiga stugan. Men när människor ömkade henne svarade hon — bondkvinnan — de skönast stolta ord, som kunna gå öfver kvinnoläppar: »med honom är jag rikare än en drottning i hafvet!» Eller ett diktargeni, som aldrig blef annat än en natursångare, men en orfeisk

sådan, vandrande omkring i djupa skogarna, ur hvilka han kom fram till stugorna med kransar af blommor och löf om hufvudet, med soldruckna ögon, med visor och sagor strömmande öfver sina leende läppar, sagor om hans vilda lek med huldran på tallarnas toppar eller med elfvor under lindens grenar! Det förvånar mig alltid, att våra unga författare — utan att ha den urkraftiga, mytologiska, Böcklinska fantasien! — våga dikta nya naturväsen, vindryttare och soljungfrur och annan teaterbråte, när vår folkdiktning är så myllrande full af ännu obrukade djupa symboler och motiv! Jag vet t. ex. knappt något etiskt intryck, som hos mig präglat sig starkare än bilden af skälvrängaren, hvilken i lifstiden rubbat råmärkena mellan sin och grannens åker, och som efter döden om natten irrar som hålögd hamn kring platsen för sitt brott, pekande och kvidande fram sitt eviga: »här är rätt och där är orätt!» Han är bland det jag haft att öfvervinna, för att våga vidga mina och andras gränser! Och hela denna rikedom af konstnärligt och dikteriskt stoff har man låtit ligga, för att gräfva i nordiska gudavärldens formlösa kaos eller i några bondsjälars kaotiska råhet! Vi ha, utom Josephsons *Necken*, endast ett enda genialt verk hämtadt ur folkfantasien, och det är det lilla blad, där Georg von Rosen tecknat *Ysäters-Kajsa* i det svarta, höstnakna trädet, med den blanka isen under sig, hon som skär igenom den månhvita nattens stillhet med sitt vildt lystna skratt, hvilket tänder eld i männens blod och lockar dem ned i sjöns vakar . . . Och hela vår

balladdiktning — äfven den är en nästan alldeles obegagnad fond af mänsklig pathos och storstilad mänsklighet, som skulle locka mig vansinnigt, ifall jag vore konstnär eller diktare! Har ni tänkt på att den så kallade folkvisan, med sitt från folkets tillvaro — på goda grunder — alldeles främmande innehåll, och dess det oaktadt månghundraåriga lif i folkets sinne, just visar att hvad folket själf älskar, det är icke den själstomma, fantasilösa speglingen af dess eget lif, vare sig i sedelärande eller löjeväckande syfte? Folket blyges eller harmas inför denna förolämpande eller enfaldiga syn på dess egen tillvaro. Men det stort mänskliga, framför allt det stort tragiska, det stort fantasirika, det stort humoristiska — detta griper, äfven såsom blott halft förstådt, både den olärde och barnet. Man syndar såväl ur folk- som barnuppfostrans synpunkt genom att icke sätta det yppersta i dessa händer, hvilka icke alltid äro rena, när de torka tårarna ur sina ögon öfver Hektors eller kung Lears öde! Att, som Tolstoy vill, lämpa konst och vetenskap för folkets fattning, vore icke blott konstens och vetenskapens undergång, men vore den gröfsta oförrätt mot folket själf, emedan man sålunda skulle hindra dess kultur att höjas!

— Ja — sade Rikard — mången gång har jag med afseende å kulturens glädjeämnen hos folket funnit den känsla, en bonde uttryckte när han såg en kyrkklocka dragas af tolf hästar: »Stackars hästar! Så måste de dra klockan och aldrig skall hon dras för dem!» Att ringa in kulturens helgsmål äfven för dem, som draga dess

tyngsta lass, det är nu vår mest befallande patriotiska uppgift! Jag har sett många drag, som visa att det skulle vara tacksammare att odla »folket» än »herrskapet». Jag vill endast omtala ett, som är typiskt. Under Stockholmsutställningen 1897 såg jag en grupp bondfolk stående i Humlegården framför *Farfadern*, villrådiga, frågande. Jag förklarade först tanken och sedan utförandet. Innan vi skildes, hade jag icke blott fått hjärtliga tacksägelser, utan, från de ifrigt lyssnande och seende, hört rörande uttryck af naiv förståelse — men icke sett ett enda tvetydigt leende, icke hört ett rått ord. En stund efter stannade ett par herrar af den typ, hvilken en kvick ung fru karakteriserat som den »svenska punschmopsen». De tittade i sin resehandbok, flinade vid en blick på statyn och — gingo!

— I detta fall delar jag alldeles er mening — sade Julianus. — Men däremot har jag under hela samtalets gång, suttit med en stor motsägelse...

— Ja — inföll Hugo — du är som din far, i grunden alltid *en dunkel nejsägare till allt i världen*...

— Försök nu mina cigarretter — svarade Julianus. — De äro tyvärr icke svenska, men jag tror i alla fall att ni röka dem intensivt och låta mig en stund tala ensam! Allt sedan jag kom åtminstone, har ert samtal — på många omvägar — dock gått mot det målet: att vi i Sverige borde bli mer nationella. Jag vill nu också se saken som ni, uteslutande från kulturell, alls icke från

statslig synpunkt. Och just ur kulturens synpunkt tycker jag att man här hemma behöfde bli mer europeisk.

— Hvad — utbrast Hugo leende — *bo vi icke i Närike, ligger ej Närike i Europa — och hvad vi här göra skulle icke hafva den äran att vara europeiskt! Jag tror det!* — som farfar sade.

— Hans själfkänsla var berättigad — sade Julianus — men jaktslottet var inte ens då hela Närike och Närike inte hela Sverige! Allesammans måste på ett mer omedelbart sätt bli europeiskt. Barnet lär sig älska genom att älska ett land. Därför låter jag min son växa upp i sin mors land och språk, ej i mitt, ty människan har mer rörelsefrihet om hon tillhör ett stort kulturfolk. Men liksom nordbons sugande längtan annars står till södern, står hans redan till norden och han kommer nog framdeles att älska Sverige djupt. Och när en gång människan kan älska — hvilket är hufvudsaken — hvad gör det sedan hvar hon älskar? Där jag kan vara mig själf, söka mig själf, finna mig själf, lefva i den rikaste harmoni med mig själf — där är min själs fädernesland och det sammanfaller icke alltid med det geografiska! Hvad betyder det att känna sig som svensk, hvar man än är? Jag vet det icke. Men jag känner mig hemma i Norge och Italien, bland dünerna och alperna, i Weimar och Paris och på många andra ställen — och detta är den själfulla människans sätt att tillämpa den gamla cynismen »ubi bene ibi patria». Gärna skulle jag låta all svensk konst — både den smula vi själfva gjort och den utlän-

dingar gjort åt oss, hvilket är det mesta — och all svensk litteratur, fast båda delarna blott intill 1800, sjunka i hafsens djup — med lifsfara skulle jag dock söka rädda Bellman, Ehrensvärd, Thorild och ett par saker af Sergel! — ifall jag med den förlusten åt mänskligheten kunde bevara till exempel någon af de största franska moralisterna eller en af de härligaste italienska kyrkofreskerna! Det finnes lika litet några patriotiska känslor att njuta konst med, som det finnes några patriotiska känslor att göra konst eller litteratur eller vetenskap med! De ha alla ett enda hem — människosjälen — ifall de duga, och en enda bestämmelse — glömskan — ifall de icke göra det! Kunnen I ge mig ett enda fullgodt skäl hvarför vi skulle bli svenskare än vi äro, det vill säga bli andligt magrare — eller kanske rättare korpulentare — än vi redan äro? Hvarför skulle vi inte hellre försöka att bli nya människor, som bruka hela världen för sin tillväxt, vandrande riddare, med devisen »deligas quem diligas?» Detta är ju också hvad vi faktiskt måste göra: studera, måla, komponera, bygga — allt lära vi utomlands. Och hvarför då, i all rimlighets namn, kunna vi inte utöfva det lika bra borta som hemma — ifall vi nu inte känna någon oemotståndlig längtan hem? Kunna vi inte lika odödligt förälska oss i en utländsk kvinna som i en svensk? Och i ett stycke italiensk eller fransk mark som i ett stycke svensk? Och skapa lika stora ting på den känslan? Vårt verk blir ju bäst där vi, älskande, mest fördjupat oss; där vi nedlägga hvad som för oss är det största

lifsvärdet? Och skulle vi ej kunna dela ett annat folks sorg eller glädje också — ifall dess sträfvanden äro oss mer sympatiska än vårt eget folks just nu? Och — ifall vi stanna hemma i Sverige — så duger dessutom ingenting af hvad vi göra här hemma, ifall det icke står i växelverkan med allt! Se på vår egen finaste, stilfullaste kulturperiod, den gustavianska, hvad blef ej den just genom att verkligen assimilera en hög, utländsk kultur? Ingen af er nekar, att ju större och ju fler andliga värden en individ kan njuta, älska, i sig upptaga, ju fler synpunkter han tillägnat sig — och öfvervunnit — ju rikare är hans själsliga fond Hvarför skulle icke detta också gälla om ett folk? Det vore tusen gånger mera värdt om ni kunde bringa ett par, tre — jag begär bara tre — europeiska tankar in i de medelgoda, svenska hjärnorna! Eller om ni åtminstone kunde få oss att halföppna ögonlocken mot den aningen: att det finnes, verkligen finnes, universella idéer, som i värde öfvergå de nationella! Hvad betyder det om man tillägnar sig ett svenskt stoff, ifall dess näringsvärde är ringa? Barkbröd eller hvetebröd, vatten eller vin — det är frågan, men inte hvar hvetet eller vinet växer! Hvarken fysiskt eller psykiskt blir man stark af den berömda svenska dieten. Gräf ned er i en liten småstadshåla från renässansen, hvar som helst, och ni bli bättre människor än i någon svensk stad! Svenska naturen talar jag inte om — ty den har en underlig, demonisk magi, men den kan man dock umbära under åratal för att njuta andra lands härligheter. Och

hvad litteraturen angår — hvarför skulle vi fördjupa oss i en mängd ledsamma svenska böcker, när vi inte tillägna oss hundradelen af andra lands större rikedomar? En biografi öfver Leonardo eller Beethoven för mig in i en värld af oändligt mycket högre betydelse än hela vår svenska historia tillsammans! Det är blott talesätt, att man måste ha sugit sig fast med djupa rötter i en nation för att förstå den. Litteraturen är ju dess intimaste uttryck? Och hvilka förstå just nu allra bäst detta uttryck af svenska nationen, hvilka äro våra grundligaste och finaste litteraturhistorici? Nästan alla — judar! Ni två vilja heller inte det nationellas renässans, fast ni ge hvad ni vilja detta namn! Det nationella är endast en liten biflod till den stora strömmen, vi alla segla med: individualismens genombrott. Nya människor, större människor, det är målet! Och dessa människor kunna nu ej danas genom isolering, endast genom andlig och materiell samfärdsel, genom andlig och lekamlig rasblandning — också mellan de där symboliska ariska och mongoliska raserna, ni förut talade om: redan före syndafloden gifte sig ju Guds söner med människornas döttrar! Ur den rikaste växelverkan individer och folk emellan skall det nya folket, den ädlare europeiska rasen framgå. I denna skall man kunna finna både tankedjup och klarhet, gemüth och esprit, fantasistyrka och formgifningskraft, innerlighet och lidelse, bred humor och finkänslig nyansrikedom, en utpräglad individualism och utpräglade sociala tendenser. Hela svenska folket är i själfva verket med sitt samman-

satta lynne en produkt af en dylik sammansmältning och vi hafva sålunda goda förutsättningar att än vidare europeiseras, när vi blott vilja det. Hvad är egentligen det svenska folket? Allehanda folk och tungomål! Se på våra ättartaflor och släktböcker! När jag första gången satt och drack rhenvin framför »der Römer» mindes jag till exempel att Hugo och jag, enligt vårt stamträd, lära ha ett halft dussin tyska kejsare till förfäder, hvilket dock föga höjde min självkänsla! Blott öfver ett var jag omätligt stolt: att bland dessa var den förste europeen, kosmopoliten Fredrik II. Nu är det förfärliga ordet sagdt: *kosmopoliten*. Kosmopolitismen skulle hafva så oerhörda kulturella faror? Låt oss då tala litet också om den skada, som kulturen och människosjälen haft och ha af patriotismen, som klämmer hop horisonten, hjärtat, hjärnan; som nästan mer än hungern gör människor till brutala, småsinnade, orättfärdiga pöbelvarelser, lika ofta, oftare, än den gör dem till hjältar! Här på jaktslottet — där nästan hvarje problem, som under sista hälften af århundradet upptagit Europa, redan lyst som *ett blått, blixtrande stjärnfall* — hvem anade här svenskhetens djupaste väsen om icke Rikard Furumo? Och dock var det icke en patriotisk renässans han drömde om, utan en skandinavisk, hvilken till slut skulle varda pangermanisk. Han ville ett och det största: spränga gränser, själens, samhällets, ståndens och fäderneslandets! Men han var viss att, äfven i en sålunda vidgad sfer, skulle vi dock behålla *ett odödligt sinnelag*, det egnaste svenska. Icke

har du älskat jaktslottet mindre sedan du känner dig hemma i hela Sverige; icke skulle svensken förlora kärleken till hemlandet genom att på samma sätt känna sig hemma i hela Europa? Ja, öfverallt — således också i Kina, ifall vi där kunna tänka, älska, handla och njuta — hvilket jag dock betviflar! När jag vid hemkomsten till Sverige med känslans öfvertygelse säger: »vengo adesso da Cosmopolis» — då betyder det icke att jag är fattigare än ni, utan rikare, ty jag är icke fosterlandslös, men jag har flera fosterland! Och när jag nu för dessa tömmer detta glas af jaktslottets gamla, gudomliga vin, då vet jag att den libationen ur Hades skall mana de älskade skuggor, hvilka där kanske funnit de felande bladen i den stora törnrosboken om *det hela*, och att deras blodlösa händer ge sitt bifall när jag nu som min innersta mening säger er: att barnet visserligen bör fostras till patriotism men mannen uppfostra sig själf att öfvervinna den!

1898.

V.

SJÄLENS EVOLUTION

Typer.

Ceci n'est que pour ceux, qui ont le sixième sens: l'âme.

M:lle de Lespinasse.

Människans lif — och hennes lidande — som ande började, när hon började känna sig som ett jag gent emot tillvaron eller uppfatta sitt inre som ett för naturen främmande väsen. Därmed inträdde den dualism — eller pluralism — hvilken behärskat vissa lifsåskådningar och som står emot den lifsåskådning, som kallas monism eller universalism. I vår tid har denna senare genom evolutionismen kommit i ett nytt skede. Och långt ifrån att det — som man ur vissa filosofiska förutsättningar påstår — skulle finnas en oförsonlig motsats mellan individualism och monism så är, tvärtom, det allt jämt pågående samman-arbetandet af dessa idéer ett af de kännetecknande dragen i den del af århundradets tankearbete, för hvilket Goethe — monismens som individualismens bekännare — står som den helgjutna representanten. Hvad man

redan nu om monismen i vår tid kan säga, det är att den med mer vetenskaplig myndighet än någonsin häfdar sin sats: att naturen är inom som utom oss, att anden och materien endast äro den osynliga och synliga sidan af samma verklighet. Hvad denna i och för sig är — på detta tro den nyare monismens anhängare att de icke kunna erhålla något svar. För dem är det, åtminstone tillsvidare, nog att tingen äro och att de själfva veta sig vara delar af det stora vardandet. De anse att på alla de spörsmål, dem vi för vårt jordelif behöfva få besvarade, finnas svaren i vårt eget väsen, ett väsen mycket rikare än vi ännu veta. Om denna rikedom äga vi antydningar i vissa fysiskt-psykiska företeelser, hvilkas lagar man ännu ej funnit, men dem monismen anser möjliga att finna, lagar, hvilka skola utgöra nya uttryck för sambandet mellan vår fysiskt-psykiska varelses alla förnimmelser. Ehuru den nya monismen sålunda inlägger ett nytt begrepp i uttrycken kropp och själ, fortfar den att använda de oumbärliga beteckningarna för den erfarenheten, att människans enhetliga tillvaro ter sig på tvenne sätt. Och det är i denna mening som uttrycken äfven i det följande brukas.

* * *

Den tanklöst iakttagande människan, säger en tysk tänkare,*) uppfattar lifvet blott som sinnesförnimmelser,

*) R. Steiner: *Philosophie der Freiheit* hvarur den närmast följande tankegången är hämtad, ehuru här återgifven i mycket fri och sammanträngd form.

hvilka gifva lust och olust. Den tänkande binder samman förnimmelser och begrepp. Den andliga verksamhet, som består i att urskilja, ordna och underordna iakttagelser och erfarenheter, att göra slutsatser och bilda begrepp och idéer är intelligensens sak. Intelligensens föremål är det iakttagna, icke den iakttagande personligheten själf. Själen åter — och själen är känslan, viljan, fantasien — bearbetar de begrepp, dem intelligensen danar, till ett personligt innehåll, och den finner själf, genom intuition, nya ideer. Den iakttagande intelligensen och den intuitiva själen äro de båda medel genom hvilka vi inträngа i tillvarons djup. Intelligensens område är det allmängiltiga, det objektiva; själens det individuella, det subjektiva. Det är genom känsla, vilja och fantasi, som vi komma i personliga förhållanden till tingen. Ju mer en människa är endast intelligens, dess mer har hon nog af endast förnimmelser, iakttagelser och begrepp. Ju mer själ hon har, dess mer förbinder hon allt detta med sitt individuella jag. Känslan håller oss inom vårt väsens gränser och tanken åter gör oss till en del af det hela. Begreppen, i den mån de äro riktiga, kunna bli allas egendom; vårt sätt att känna är vår enskilda egendom, vår egenart. Ju mer vi fördjupa oss i det allmänna världsförloppet, ju lättare förlora vi en bestämd individualitet. Därför är filosofen eller vetenskapsmannen, med sitt system, ofta en fattig och ointressant personlighet. Men, å andra sidan, finnes det en lika stor fara i att ensidigt tränga ned i vår egen själ, vårt eget sätt att

vara till, ty då förlora vi lätt sambandet med det hela. Problemet blir således — när man vill förstora personligheten — allra först att våra tankar skola genomträngas af känslans värme, att våra känslor skola nå till tankens klarhet.

* * *

Om man på vår tid tillämpar dessa den tyska tänkarens definitioner, så finner man att vi, från ett känslofattigt tankelif, ett positivt och analyserande skede, nu kommit in i dess motsats, ett ofta tanketomt känslolif, en grund mystik. Dessa båda svängningar följa hvarandra ofelbart och det torde dröja länge, innan man nått så långt såväl i själiskt djup som i medveten klarhet, att man från hvardera hållet möter hvarandra. Först då skola människorna — nu ytterligheternas slafvar — från harmoniens höjd kunna se ned på dessa sina forna herrar.

I den nuvarande ensidighetens värld är det knappt någon strid, man med ett djupare deltagande följer, än den mellan de båda, ännu jämnstarka bältespännarna, reflexionen och intuitionen, hvilka ömsevis tvinga hvarandra ned på knä.

Nu i århundradets kvällning — kvällningen stämmer ju lättast till mystik — har intuitionen åter fått öfvertaget. Och därunder har det problem, som alltid hänger samman med ett intuitionens genombrott, ånyo sysselsatt sinnena, nämligen frågan: om själen kan förstoras?

I alla tider hafva människor funnits hvilkas lifsproblem denna fråga varit. Och vanligen ha de — som nu — framträdt efter ett skede af utåtvänd handlingskraft eller stor förståndsutveckling. Äfven hos hvardagsmänniskan känner själen då vissa obestämda kraf, hvilka dock vanligen stillas genom en reaktion, som tillgriper redan förbrukade medel för själens växt: en religiös tro, hvars form själen redan en gång sprängt, eller en mystik, hvilken åter närmar sig vildens ståndpunkt. Och sålunda afstannar snart den själens växt, som tidens oro bebådat.

Djupare naturer stå dock kvar med sin fråga, som för dem är den enda, stora frågan. För somliga blir den egna själens växt det framför allt viktiga problemet. För andra blir människosjälens evolution det framför allt betydelsefulla. Båda veta, att det är på möjligheten att förstora själen som det ytterst beror, om nydaningen af de yttre förhållandena också skall medföra en större, skönare tillvaro för mänskligheten. Och medan somliga ännu endast hoppas på själens kvalitativa stegring, på den högsta förädling af de möjligheter själen redan äger, hoppas andra äfven på dess kvantitativa förstoring, genom upptäckten och utvecklingen af hittills okända själiska möjligheter.

I vår tid råder på vissa håll en afgjord skepsis med afseende å själens evolution. Denna skepsis är en af de många orsakerna till den suveräna likgiltigheten för alla yttre omdaningar. Människan bestämmes, säger man, af ärftligheten och kan blott till en viss gräns utvecklas.

Inga nya förhållanden hafva hittills gjort människonaturen i stort sedt annorlunda och därför kommer också allt att bli sig likt, huru än formerna ändras. Den lilla människans själ är lika liten och den stora människans själ är icke större, snarare tvärtom, än i Esaias' och i Sokrates' dagar!

Man hör intet oftare än yttranden som dessa. Under tiden forskar vetenskapen fördomsfritt och oaflåtligt efter lagarna för själens vardande och väsen. Den inträngер i djurets, barnets och brottslingens själslif; den studerar individens och massans psykologi; iakttager själen som frisk och sjuk, vaken och drömmande, enkel och »fördubblad». Man har redan en väderlekens, en klädernas psykologi, och det finnes snart ingen sida af vårt sinnliga lif, som icke föranledt upptäckter också inom vårt andliga, som icke bidragit att utveckla den nya — monistiska — psykologien.

Framför allt göras de nya upptäckterna inom det stora område för psykisk forskning, där vetenskapen ännu måste armbågas med öfvertron, men där vissa, redan vetenskapligt pröfvade, fenomen inom hypnosens, telepatiens och andra områden öppnat grundade utsikter till en hittills oanad utvidgning af själens maktområde.

Hela detta psykiska forskningsarbete står i omedelbart samband med den monistiska lifsåskådningen och röjer ingen tendens att upphäfva evolutionismens sanning: att vår utveckling är bestämd af ärftlighet, miljö och tidsanda. Men det har väckt medvetandet om att innan-

för denna begränsning finnes oändliga möjligheter till utveckling af människosjälen och af hvar särskild själ; att ehuru nödvändigheten behärskar vår vilja, eftersom den danat vår själ, så har vår själ inom sig bland andra nödvändiga drifter äfven den att växa, en drift, som vi kunna undertrycka eller stegra. Ingen natur kan helt omdanas men den kan upparbetas; ingen typ med ens utbytas, men hvarje typ oändligt modifieras, vare sig för att höjas eller för att urarta.

Det är på denna visshet hoppet om själens evolution hvilar.

Inom buddhismen som kristendomen, antiken som renässansen, hos Rousseau's lärjungar som hos vårt århundrades romantici möter man samma tanke. Ofta sammanhänger den med transcendentalism, d. v. s. tron att det är i en värld utom och öfver denna, som själen har sin urbild och erhåller sin växtkraft. Vidt skilda människor inom vidt skilda lifsåskådningar hafva tillhört dessa själens stridsmän, om hvilka man kan säga som om *Kristi stridsmän:*

> Lugnt de rida genom natten.
> Genom döds och rädslas land
> skymta bortom fjärran vatten
> helgdagsrikets ljusblå rand...

Man finner bland dem i viss mening Alberti, Leonardo, Michel Angelo. Man möter bland dem i sjuttonhundratalets England en finkänsligt vek ande som Young, en flammande stark som Blake. Man finner i Tyskland Novalis, en natur, djup som en grufva, bredvid

dåliga pasticher på hans pathos. Vi se i Sverige så olika naturer som Swedenborg, Thorild och Almqvist bestämda af samma grundtanke. I detta århundrades engelska litteratur har den ägt så vidt skilda målsmän som Shelley, Emerson, Carlyle, Ruskin och makarna Browning. Och inom Frankrike kan man bland dess förkunnare räkna antipoder sådana som t. ex. Hugo och Renan.

Men det är vanligen bland de jämförelsevis okända, man finner de mest betecknande typerna för en tidsriktning. Ty det stora snillet är ofta universellt och kan därför ej sammanfattas under någon viss synpunkt — ja, dess synpunkter upphäfva ofta hvarandra, emedan ett sådant snille vill omfatta och förklara hela lifvets mångfald, alla dess motsatser. Och därför blir hos geniet — som i människans hand — lifslinien ofta korsad af flera andra linier. Hos de andar åter, hvilka icke kunna kallas stora genier, får däremot den ledande tanken ett mer enhetligt, mer koncentreradt uttryck. Och det är därför bland några betydande, men icke världsberömda, personligheter, jag valt mina typer för de människor, hvilkas pathos det varit att fördjupa sig i sin själ för att förstora den.

I.

Vauvenargues.

Naturen försöker sig med många utkast innan den låter en väldig typ framträda. Denna del af de stora

andarnas förhistoria förtjänar ett rum inom den nya estetik, hvilken behandlar människan som konstverk.

Sålunda gjorde naturen flera skizzer innan hon fulländade typen Nietzsche, som blifvit ypperligt karakteriserad i den största sidan af sitt väsen, när man kallat honom *der himmelstürmende Idealist der Weltfreudigkeit.*

Och till detta Nietzsches grundväsen synes mig naturen aldrig hafva gjort en mera genial skizz än Vauvenargues.

Denne är dessutom den af de franska moralisterna, af hvilken Nietzsche helt visst varit mest sympatiskt berörd, ehuru han knappt nämner honom. Nästan alla satser hos Vauvenargues kan man jämföra med sidor hos Nietzsche, i hvilka den sällsynta själsfrändskapen visar sig.

Men icke blott i tänkandet, äfven i ödet finnes mellan dem många likheter. Båda komma tidigt in på en bana, som ej är deras egentliga, men åt hvilken de med pliktrogen ifver ägna sig. De måste lämna den på grund af sjukdomar, mot hvilka de under åratal kämpa med outtröttlig energi, och de nedbrytas just när förståendets och segerns lycka ler mot dem. Båda tala om kvinnan med den bitterhet, som vittnar om en idealistisk tro, hvilken på ett smärtsamt sätt gått förlorad, och under hvarderas lif har kärleken helt visst någon gång varit dem nära, ehuru de aldrig biktat hvarför de sedan gingo sin väg fram utan den. Båda voro vänskapsbehöfvande och trofasta vänner. Hvardera kom i ett lifsafgörande förhållande till den andligt mest betydande mannen

i deras land, en vänskap i hvilken den äldre och ryktbarare såg upp till den yngres personlighet, Wagner till Nietzsche som Voltaire till Vauvenargues. Men, lyckligare än Nietzsche, hann Vauvenargues dö, innan den djupa temperamentsolikheten, liksom skillnaden i tankedjup, hann inverka på vänskapsförhållandet.

Det synes som om Vauvenargues äfven liknat Nietzsche i den enastående makten af sin personlighet. Ehuru Vauvenargues i djupare mening förblef oförstådd af sina militära kamrater, ägnade dessa honom en vördnadsfull tillgifvenhet. Hans enkla hjärtlighet, hans älskvärda naturlighet, hans måttfulla värdighet, hans absoluta självbehärskning behärskade och tjusade dem. De erkände med glädje hans öfverlägsenhet och han lyckades sålunda åt sin heterogena omgifning gifva något af sin prägel, förmådde adla sin omgifning genom sin andliga förnämhet, på samma sätt som Nietzsche. Liksom denne var Vauvenargues hänryckande som samtalare. En af Nietzsches vänner har sagt mig att, när man var samman med honom, kunde man ej ens läsa *hans* böcker: de voro matta och torra bredvid den genialitet, med hvilken han talande gaf sig! Det samma lär ha varit fallet med Vauvenargues.

En samtida skildrar tankeutbytet mellan honom och Voltaire som den rikaste andliga fest, man kunde njuta. Vauvenargues geni, som öfverväldigade andra, gjorde honom likställd med Voltaire, oaktadt denne var tjugu år äldre. Men åldersskillnaden utjämnades genom Voltaires

vördnad för högheten i Vauvenargues personlighet. De disputerade, säger nyssnämnda meddelare, men aldrig hafva meningsbyten ägt rum med »mer esprit, mer ärlighet eller mer mildhet. Vauvenargues' vältalighet var lika behagfullt vis, som Voltaire's var sprudlande rik. Ingendera smickrade den andra, ingendera gaf vika: den fullaste frihet förenades med den fullaste harmoni . . .»

Samma ömhet, som Voltaire ägnade Vauvenargues i lifvet, ägnade han hans minne efter döden. Hundra synder borde bli Voltaire förlåtna för hans skildring af Vauvenargues. Inför den stannar man med Voltaires egen fråga: »Genom hvilket under ägde du redan vid tjugufem år och utan annat studiemedel än ett par böcker, den äkta filosofien och vältaligheten? Hur kunde du förstå att, med ett blygt barns enkelhet, dölja ditt snilles djup och styrka? Hur nådde du så högt i detta litenhetens sekel?

* * *

De sista orden synes oss icke rättvisa — i synnerhet när vi minnas att det är Voltaire, som säger dem om det tidehvarf, han danade i sitt beläte. Men då Vauvenargues framträdde var det ännu icke Voltaire, som behärskade själarna, utan lifförsäkringskonstnären Fontenelle, han som lyckades bli hundra år genom att, som en spirituell kvinna yttrade, »icke äga ett hjärta endast, på hjärtats ställe, en andra hjärna!» Det är han, som med fint behag

formulerar det sunda förnuftets filosofi; det är han som i sina *Dialogues des morts* med så stor esprit och så kall skepsis förstår att finna små motiv bakom de stora handlingar man beundrat, ett litet drag hos den stora mannen, man förhärligat. Det är han som skapar den svala, väl skötta lifsnjutningens, lifslätthetens kult, den kult från hvilken lidelsen bannlystes som en sjukdom, och enligt hvilken ytligheten i alla lifsförhållanden blef den goda smakens och vishetens villkor. Att försiktigt vårda sina njutningsmöjligheter, att aldrig låta det glatta galanteriet djupna till passion, att aldrig låta det leende människoföraktet störas af någon entusiasm — detta var den lefnadskonst, åt hvilken Fontenelle genom sin fina esprit och sin försynta älskvärdhet vunnit seger!

Och det är midt i denna välskötta, vackra rococoträdgård, med sina svala filosofgångar mellan klippta häckar, sina väl friserade Venusbilder omkring vattenkonster i regelbundna afsatser, som plötsligt en hög stråle stiger rakt mot skyn, ett härligt utbrott af en het, underjordisk källa!

* * *

Man kan säga att Vauvenargues som tänkare föddes den afton, då den sextonårige gossen i föräldrahemmet nere i Aix läst Plutark och — gripen af en hänförelse så stark, att den verkade som en spasmodisk smärta — störtade ut i det fria för att kunna andas. Och vandrande

i timtal under söderns flammande stjärnor, fann han dock rymden trång för sin vidgade själ, hvilken i den stunden vaknade till medvetande om sig själf.

Samtidigt läste en annan yngling samma bok och tände vid den de flammor, med hvilka han sedan eldade och förbrände ett tidehvarf. Denna yngling var Rousseau, hvilken utgaf sin första skrift tio år efter att Vauvenargues 1747, ej fullt 32 år gammal, aflidit. Men innan dess hade Vauvenargues hunnit tänka de tankar och känna de känslor om människan, dem Rousseau's diktargeni sedan gjorde till lefvande blod hos hans samtida, medan Vauvenargues adelsnatur däremot gjort dem till lefvande blod hos honom själf!

Plutarks hjältar hade hos den unge Vauvenargues väckt vissheten: att intet i lifvet har värde mer än att — lefva! Och att lefva, det är — säger Vauvenargues — att känna ädel lidelse, att kunna bruka sitt snille på stora ting, att ge sin ärelystnad ett gränslöst mål... Men när ynglingen såg sig om efter detta mål, då fanns för honom som för andra fattiga unga adelsmän endast kyrkan eller hären att välja på. Han beslöt sig för den senare. Och sålunda blir det — när tänkarlidelsen snart bröt fram — mellan drabbningar, i tältet, vid bivuakelden, han läser några böcker, antecknar några synpunkter, låter tankens vågor vändas af olika vindar och slutligen kristallisera sig i form af en *maxime*.

När hans alltid svaga hälsa blifvit helt förstörd genom fältlifvet och hans alltid svaga syn genom kopporna,

då först är det han — i ett kallt, kalt, mörkt rum i Paris, omgifven af vantrefnad, fattig, halfblind, med öppna sår, döende af lungsot — fullbordar och, året före sin död, utger sina *Pensées et maximes*, den bok som blef hans enda, men dock blef nog för att ge sin författare det lif efter döden, om hvilket han redan drömde öfver bladen i sin Plutark!

Vauvenargues yttrar att de flesta författare tillbringa sitt lif med att nedskrifva hvad de ej mena, emedan de ej hafva mod att låta se sig såsom de äro. Själf har han tvärtom i sin bok gifvit den finaste musten af en utsökt själ: en bok, rik på koncentreradt tankestoff, varm af en ordknapp glöd, skön genom en stolt naturs försynta och egna sätt att vilja behaga.

Det är en underlig, men vacker syn att se Voltaire som en Johannes döpare hälsa Vauvenargues, som honom, hvilken komma skulle! Redan medan Vauvenargues lefde skref Voltaire till honom: »Vår tid förtjänar er icke, men äger er och jag är naturen tacksam därför. Ni är mannen, på hvilken jag ej vågat hoppas, ni, som ger vår tid tankar, högt öfver dess egen höjd . . .»

Och sedan Vauvenargues är död, säger Voltaire sina samtida midt i ansiktet: att denna utsökta varelse var hela sin tid öfverlägsen . . . att han var af en annan ras . . . var en från allt partisinne fullkomligt frigjord ande . . . Vauvenargues kännetecknar sig själf, säger Voltaire, genom tre af sina egna tankar. Och med den äkta sympatiens förstående är det just det centrala hos Vauvenargues,

som Voltaire funnit, när han ger denna karakteristik i dessa yttranden: vårt förstånd bedrar oss oftare än vår känsla; de stora tankarna komma från hjärtat; lidelsen föranleder visserligen flera fel än reflexionen, men på samma grund som härskaren begår flera fel än den enskilde medborgaren . . .

Redan af dessa yttranden anar man hvilka de tankar äro, som Vauvenargues' tid ännu ej kunde fatta. Vill man med våra nya ord nämna dem, så voro de lifsbejakelsens idé och idén om själens växt eller öfvermänniskans tillblifvelse.

Vauvenargues har själf yttrat, att »alla demonstrationer endast tjäna till att låta förståndet inse tingen med samma visshet, som de redan äga för hjärtat». Och det är hjärtats röda våg, hvilken ännu i dag ilar genom Vauvenargues demonstrationer och ger dem den starka, heta puls, hvilken gör dem så olika de öfriga franska moralisternas, Pascals undantagna.

Men om Pascal's och Vauvenargues' temperament ha samma intensitet, så är det en afgrund mellan deras tankevärld. Sextonhundratalets pessimistiska syn på människonaturen och lifvet var för Vauvenargues lika förhatlig, som hans egen tids skeptiskt epikureiska lifsfilosofi — och bådadera äro honom lika främmande, som om han lefvat i vårt sekelslut. Han suckar efter »människor med själ icke blott med esprit», de som endast hafva det senare, kan han »hvarken älska eller hata eller frukta». I motsats till den försiktiga lifsbevarelsens — Fontenelle's —

filosofi, sätter Vauvenargues lifvets värde i vågstycket, i stordådet. Och i stället för den lidelsefria lättfärdigheten, den skeptiska kylan förkunnar han lidelsens, hänförelsens, lifsmodets suveränitet. Mot sextonhundratalets mörka lifssyn, den där syndmedvetandets, frälsningens och helgelsens problem upptog djupa själar, sätter han sin sköna, hedniska tro på människonaturen och dess oändliga tillgångar.

Men entusiasten är äfven en filosof, och som S:t Beuve yttrar, Vauvenargues visar sig vara en äkta filosof, emedan det är själfva grundprinciperna han undersöker och emedan hans sträfvan är att icke stanna vid analysen, som La Rochefoucauld eller La Bruyères, utan att nå fram till syntesen, finna en helhetssyn på tillvaron.

Vauvenargues uppfattning af människan — som han hvarken tror vara af naturen dygdig eller fallen — är icke blott djupare än hans tids, men den går i en alldeles annan riktning. Hans tänkande är i fullaste mening fritt, utan förutsättningar i någon religiös eller filosofisk doktrin. Han hade aldrig läst en rad af Spinoza — öfverhufvud hade han läst lika litet som han tänkt mycket — och dock är det genom alldeles samma skarpsinniga bevisning, som den med hvilken Spinoza ådagalägger viljans ofrihet, Vauvenargues kommer till samma slutsats. »Vi tro oss fria,» säger han, »emedan vi ej känna de motiv, som drifva oss att handla. Men vår vilja är endast visaren på urtaflan, som anger timmarna och sätter slagverket i rörelse . . . Öfver våra handlingar kunna vi icke vara herrar, emedan

vi icke äro herrar öfver vårt väsen ... Den moraliska världen kan därför icke vara frihetens värld, men den är hjärtats ...» Här är det, Vauvenargues utvecklar den deterministiska individualism, hvilken också är Nietzsches ståndpunkt, visserligen icke oangripbar ur den logiska konsekvensens synpunkt, men dess mer fruktbar ur lefnadsvishetens. Vauvenargues' tankegång är denna: Just emedan viljan bestämmes af vårt väsen, det vill säga i första hand af våra begär, instinkter och lidelser, är det hela detta område det framför allt gäller att utforska och odla. Våra handlingar bero af våra impulser, af de motiv hvilka äro de starkaste. Det blir sålunda målet för vår uppfostran och självuppfostran att söka sådana ingifvelser, utbilda sådana vanor, stegra sådana känslor och umgås med sådana tankar, hvilka sedan blifva starkt verkande motiv för våra handlingar: stora motiv, som kunna besegra de små ... Det största motivet är det allmänna bästa och att föredraga detta framför vårt eget var — enligt Vauvenargues — den yppersta dygden. Han, som Molière före honom och Rabelais — med sitt »Fais ce que voudras» — före Molière, var viss att den själsligt ädelborne bär sin sedelag inom sig. »Stora själar, säger Vauvenargues, finna i sig själfva en stor del af de yttre tingen. De behöfva hvarken läsa eller resa eller arbeta för att upptäcka de högsta sanningar: de behöfva endast luta sig inåt öfver sig själfva! ... De små själarna däremot se intet, ty deras egna själar äro tomma, deras egna hjärtan trånga.» Vauvenargues möter den vanliga invänd-

ningen mot determinismen — att den utplånar skillnaden mellan dygd och last — med den frågan: »Är hälsan och skönheten mindre sund och skön, är sjukdomen och fulheten mindre sjuk och ful, därför att de äro ofrivilliga? Just detta gör först lasten verkligt förfärlig och dygden verkligt härlig att de äro nödvändiga och naturbestämda.» La Rochefoucauld's påstående att alla handlingar drifvas af själfviskheten och att endast den fullt osjälfviska handlingen kan kallas god, bemöter Vauvenargues med det uttömmande argumentet: »Har man då icke rätt att älska sig själf? Blir den handling mindre god, hvilken vi utföra med glädje?» Vauvenargues hatar den läran, att man skulle behöfva göra våld på sin natur för att vara sedlig och att man borde döda njutningen som en synd. För honom är tvärtom »le plaisir le signe mystérieux du bien». För honom är kärleken till vår tillvaro lifvets grundprincip, ur hvilken allt förklaras. Känslan af vår tillvaros fullkomlighet — lustkänslan — eller af dess ofullkomlighet — olustkänslan — är ursprunget till den egoism, hvars berättigande Vauvenargues framhåller och som han ser såsom själfva lifsprincipen. Det är denna sunda syn, som för hans tid var alldeles ny — emedan man med La Rochefoucauld hade vant sig att förväxla denna egoism med »l'amour-propre» — medan egoismen i denna djupare mening är lika oumbärlig för vår tillvaro som blodet. Ur denna sin stora grundprincip — vår kärlek till vår tillvaro — är det som Vauvenargues sedan bevisar lidelsens oumbärlighet för lifvet. Ur lidelsen härflyta, säger han, alla stordåd, alla stora

tankar, all stor njutning. Och ju större själen är, dess större äro dess lidelser: ytterlig fröjd och ytterliga kval kunna ej rymmas i medelmåttiga själar och den största själsstyrka tröstar oss mindre än våra själars svaghet... Lidelsen kan icke skiljas från vårt väsen, ty den är dess grund, själfva dess substans ... Den filosofi eller religion, som vill utrota lidelsen, är som tyrannen hvilken utrotar de bästa medborgarna i den stat, han vill förslafva ... Lidelsefrihet är dödslikhet... Det mest upplysta förstånd ger oss ingen handlingskraft; denna kommer endast af lidelsen eller af instinkten: och utan instinkt kan man inte ens väl utföra en så enkel sak som att steka en höna! Med den starka själens förmåga af stark lidelse följer också att dess brott erhålla stora dimensioner. Men äfven om handlingen blir ett brott, är dock handlandet det största af allt. Och det är icke emedan vi äro bättre människor, som vi icke längre besitta forntidens ytterligheter i det onda, utan emedan vi äro allt för svaga för att bli annat än medelmåttiga ens i lasten — »hvilken,» säger Vauvenargues »jag föredrar både af smak och af känsla.» Det vill säga om den är betydande, men detta är visst icke alltid fallet, »tvärtom finnes det oändligt många betydelselösa laster, lika väl som betydelselösa dygder...»

Vauvenargues' förkärlek för lasten var endast teoretisk. Ty som sin verkliga lefnadsregel följde han den maning, han riktade till sig själf som till andra: »framför allt, låtom oss försöka vara mänskliga, vara goda; låtom oss behärska vår själ, frigöra den från orättvis bitterhet, och

vara milda, »autant que cela est en nous!» Vauvenargues sökte nämligen arbeta fram sina bästa anlag, men icke öfverträffa sin natur. Ty han visste att detta ej kan lyckas, »emedan naturen i hvar människas skaplynne utstakat hennes väg... Förädla *din* natur, förstora *din* själ, men tro icke att du når detta mål genom att öfverlåta din natur åt sådana inflytanden, som äro den motsatta. Skaffa dig inga instinkter, som strida mot din orginalitet! Lyssna till hela ditt jag — men kom ihåg att våra naturliga böjelser alltid äro de starkaste, att våra förvärfvade äro både mer fullkomliga och mer ofullkomliga... Kom framför allt ihåg att den, som ej vågar handla af fruktan att fela, begår det största af alla fel, ty det beröfvar honom erfarenheten. Endast den, som vågar äfventyra ett fel, kan dana sin själ för stora dåd. Och, dessutom, *den, som kan lida allt, kan äfven våga allt!* De största fel begås af dem, som blott handla af reflexion... Den nyttiga och banala politiken är den, som alltid beslutar sig för det närvarande gagnet, som tar det säkra för det osäkra... Lidelsen ger oss djärfvare mål än reflexionen, men också större styrka att nå dem... Utom sin natur kan ingen gå, och dock tänka de flesta, när de lägga sina planer, endast på förhållandena, ej på sin egen natur, ehuru det är ur djupet af denna, som de verkliga svårigheterna skola komma... För att utföra stora ting måste vi lefva så, som om vi aldrig skulle dö. Det finnes därför ingen tanke, som mer bedrar oss på tillvaron och

som mer hämmar vår lifsenergi, än kyrkans lära att man skall lefva som om man hvar dag skulle dö...»

Själfbevarelse är således icke lifvets mening, men kärlek till tillvaron. Och denna kärlek uppstår, menar Vauvenargues, »genom kraft i lidelsen, energi i sederna, större rörelser i själen, mer intensitet i karakteren... Odla därför din entusiasm, var öfverflödande generös; haf själ! stärk din själ med alla medel! Tvinga din håg från små ting, små tankar, små syften; dölj ej, af fruktan för löje, dina käraste, varaktigaste, bästa känslor...»

Om Vauvenargues liksom Nietzsche hade lefvat efter Goethe, torde kanske äfven hans lefnadsregel, såsom Nietzsches, blifvit sammanfattad i den goetheska maningen: *sich des Halbes zu entwöhnen und im grossen, ganzen, schönen resolut zu leben!* Hela Vauvenargues' tillvaro är en enda medveten och oaflåtlig sträfvan i denna riktning. Att helt uppnå sina högsta möjligheter — denna den äkta individualismens kult — är hans. Detta gör honom så djärf, så djup, så stark i sin tanke, sin känsla, sin samvetsfrihet. Han vet sina gränser och öfverstiger dem icke, ehuru han vidgar dem. Man känner att det är en natur af eld, af vind, men äfven af is, hvilken skildrar sig själf sålunda: »lidelsefullt häftig och snabb att byta om en känsla till dess motsats; öfverdrifven, omättlig; kan ej lefva i indifferens, ytterlig i syften som känslor; aktar föga de ting, han ej eftersträfvar eller beundrar; utan intresse för allt, som ej lidelsefullt griper honom, i ett ögonblick uttömmande hela sin känsla» ...

Det är emedan Vauvenargues vet att han med denna natur kan bli hård och hänsynslös, som han »älskar alla de lidelser hvilka göra honom mer mänsklig, mer ädelmodig» ... och helt visst är det af erfarenhet han uttalar det sköna ordet: »den generöse känner andras lidanden, som vore han skuld till dem!»

Af detta och andra yttranden tyckes det som om Vauvenargues äfven ägt den likheten med Nietzsche att medlidandet hos båda var instinkt — hos Nietzsche en i den grad stark instinkt att han, för att bekämpa den hos sig själf, slog öfver i den mest osympatiska af sina paradoxer: förakt för medlidandet. Vauvenargues hade emellertid en ännu bestämdare likhet med Nietzsche i sin klara insikt af lidandets nödvändighet. Vauvenargues tanke är till exempel identisk med Nietzsches däri, att »naturen vet intet om jämlikhet; att dess obestridliga bud är öfver- och underordning och att naturen därför ej heller danat människan för oberoende ... Den starke skall härska öfver den svage, detta är naturens orubbligaste, allmännaste och mest betydelsefulla lag ... Som alla äro delar i en enhet och denna enhets lag är nödvändighet, så består människans storhet i att underkasta sig tingen såvida han ej kan underkasta tingen under sig. Känslan af nödvändigheten lindrar flera kval än förnuftet ... Förtviflan är den värsta af våra villfarelser ...» Hos Vauvenargues som hos Nietzsche var denna fatalism ett uttryck för den mest strålande lifsbejakelse. Det var under lika svåra prof Vauvenargues bevarade sin *amor fati*, ja, svå-

rare, ty under ett par års långsamma dödskamp, bar han med stolt och tystlåten självständighet fattigdomens och sjukdomens alla lidanden och framför allt dödstankens svåraste bitterhet: den att lämna det lifsverk, som han just börjat och som redan lofvat honom den ära, han fann »skönare än morgonljusets första sken».

Hans vänner bevittnade icke ett ögonblick af svaghet och Voltaire kunde med sanning säga: »denna död var en hjältes!»

För mig står Vauvenargues' själiska bild, som den af Klinger danade ynglingagestalt hvilken, naken ute på marken under oväderskyar, höjer sina unga segervana armar, sina unga segervissa ögon mot himlen, medan han mot alla väldiga och förödande makter utom sig, ställer hela sitt eget väsens inre makt under utropet:

Und doch!

Vauvenargues lefde hela sitt lif i samma lifskärlekens stridsrus och segerjubel. Trots allt hade han lyckats vara till med en sådan intensitet, att han med sanning kunde säga att han »ej velat byta sina lidanden mot alla en svag människas framgångar . . .»

Den, som till denna potens förstorat sin själ, är en evig varelse, antingen han lefvat kort eller länge. Och det var sin egen själs höjd, som Vauvenargues måste lägga till sin tankes, för att redan i förra århundradets midt kunna nå upp till den idé, hvilken hans samtid då ännu ej anade och vår tid ännu ej fattat, idén om människans själfhärlighet. Denna idé hade redan hos Vauvenargues

erhållit religionens innerlighet eller rättare sagdt: den var den nya religion, i hvilken man endast inträngер genom självfördjupande och hvars enda gudstjänst är den egna själens förstorande.

II.

Amiel.

När Nietzsche var ung lefde en åldrande, hvilken uppenbarat vissa sidor af Nietzsches tankelif, sidor som icke framträdde hos Vauvenargues. Ty Nietzsche är icke blott lifsglädjens och själsförnämhetens, han är äfven självfördjupningens geni och martyr. Det är i dessa afseenden schweizaren Amiel är en af hans föregångare.

Amiels lif har endast tre data. Född i Genève 1821 blef han — efter sju studieår i utlandet — 1849 professor vid universitetet i sin födelsestad, där han dog 1881.

Detta fattiga lifs rika historia föreligger i den dagbok, han förde från sitt tjugusjunde år till sin död. De ungdomsvänner, som länge hoppades något stort af Amiel, men slutligen tröttnade att vänta förgäfves, erhöllo efter hans död genom dagboken den uppskakande vissheten, att det problem, af hvilket de visste att Amiel varit upptagen så länge, att de till slut »knappt ansett det allvarsamt — att detta problem i djupaste mening hade varit tragiskt».

Genom att offentliggöra Amiels *Journal intime* införde hans vän Scherer honom i världslitteraturen. Där ofta

citerad, är han hos oss knappt känd till namnet. Och dock är han just nu i hög grad aktuell. Ej blott som en af de många prae-Nietzschianer, hvilka i ett eller annat afseende sändt sina tankar åt det håll, där Nietzsches kungsväg sedan gick fram. Amiel är dessutom en af de mest typiska representanterna för den tärande självanalys, som kännetecknar många af nutidens själfulla individer och som är den tragiska faran af själens evolution.

* * *

En demokratisk svallvåg hade lyft den unge Amiel till professorsplatsen. Men därigenom skildes han också från den andligt mer aristokratiska sfär, för hvilken hans skaplynne bestämt honom. Han blef sålunda isolerad inom det samhälle han tillhörde och led dessutom af en aldrig stillad hemlängtan till sitt »valda fosterland»: det utsöktas rike.

Med samma öfvertygelse som Nietzsche, ehuru ej med samma geniets öfvertygande makt, angriper Amiel jämlikhetens enformighet.

Han framhåller att det ypperliga blifvit offradt för att undvika det dåliga; att allt visserligen blir mindre rått, men också mer vulgärt... »Liksom dalbotten höjes genom bergens denudation, höjas medelmåttorna på de storas bekostnad; allt ligger som en jämn högslätt, tingen bli större, själarna bli ringare. En politik liksom en religion bevisar sin halt genom den människotyp den

danar; demokratiens tendens är tills vidare att sänka människotypen... Egalitarismen hade rätt, så länge den vände sig emot de konventionella olikheterna, de godtyckliga privilegierna... Nu vänder den sig mot öfverlägsenheten i förtjänst, i förmåga och blir sålunda en ny orättfärdighet, ty olikheten är evigt lika verklig, lika rättvis som likheten och ju mer utvecklad man är, ju fler olikheter ser man... Men demokratien ser icke olikheterna och därför försvinner under dess välde den estetiska friheten, det utvalda, det nyanserade, urbaniteten, atticismen, allt som kännetecknar en aristokratisk kultur... Redan Montesquieu visste: att ju fler vise man sammanför, dess mindre visdom får man; radikalismen antar att ju fler okunniga, tanklösa och lidelsefulla människor man sammanför, dess mer vishet skall man erhålla... Därför komma de största frågor att bli afgjorda af de minst förmående, tack vare den abstrakta jämlikhetsprincipen, som fritager den okunnige från att lära något, den enfaldige från att bedöma sig själf, den outvecklade från att utveckla sig... Men då kommer också jämlikhetsprincipen att brista under tyngden af sin egen absurditet, den nämligen att ej inse de andliga värdenas olikhet, den individuella utvecklingens värde...

Pressen, säger Amiel, och alla andra vulgarisationsmedel, förleda nu flertalet att endast bruka ordens pappersmynt; fåtalet har vidrört det guld, papperet representerar! De, som lefva på alla dessa tecken af tecken, blifva ständigt flera; de af realiteter lefvande individerna

allt färre... De flesta mänskliga varelser äro i själfva verket ännu ej människor, endast kandidater till mänsklighet... För den individualiserade människan finnes det därför tusen sätt att lida i denna andliga miljö, där allt så tvärsäkert slås fast, bejakas eller förnekas; där man dogmatiserar och bekräftar, utan aning om tvifvel, nyanser, gradationer, om de oändliga möjligheterna, de olösbara motsägelserna»...

Oändligt mindre genial än Nietzsche, är Amiel äfven mycket mindre ensidig. Han inser sålunda att så länge den sociala frågan är olöst, så länge majoritetens lott är arbetsträldom, så länge lidandet genom brödnöden ännu icke är upphäfdt, så länge kan den fria, förnäma människan blott finnas som undantag... Huru föga människorna ännu äro människor, kan Amiel dock »vörda det människoideal, som hos dem finnes latent», och känna med det lidande, som är allas lott... Det är, säger han, ingen svårighet att ur sin egen idealism destillera fram människoföraktet: skönare är det att ur denna idealism kunna utdraga godheten... Moralens, rättvisans, välståndets principer äro ännu blott antydda, ty så länge mänskligheten ännu icke är en enhet, blifva alla försök till en ny tingens ordning endast lokala kristallisationer, rudiment till en högre organisation. När den andliga och materiella samfärdseln lyckats samarbeta mänskligheten till en större enhet, då först äger man det material, af hvilket den högre mänskliga tillvaron skall kunna danas; den mänsklighet, som — sedan den sociala demo-

kratiens skede är genomgånget — skall grunda en själarnas republik, inom hvilka alla stora värden skola få en kult och en fristad, skönheten som heligheten, det oändliga som det utomordentliga . . .»

* * *

Amiel är icke mildare mot den religiösa och filosofiska inskränktheten än mot den demokratiska. »Först af instinkt, nu af öfvertygelse skyr jag alla fasta öfvertygelser» . . . yttrar han. Bland hans samtida och landsmän funnos åtskilliga representanter för den kristendomsuppfattning, som i Sverige ägde Viktor Rydberg till sin främste målsman. Men bland dessa »protestantismens framstegsmän och den fria tankens tillbakablifne» — som Amiel träffande kännetecknar dem — kunde Amiel icke stanna. I vetenskapens ljus fann han hvarje dogm vara »på sin höjd en praktiskt nyttig fördom»; under lifvets utvecklingsgång blef för honom hvarje *credo* betydelselöst. Men de religiösa känslorna och behofven lefde kvar och han frågar sig därför: huru man inom mänskligheten skall kunna rädda dessa? huru man skall lyckas bevara helighetslidelsen, *le tremblement interieur,* när en positiv religion ej längre fördjupar människosjälen . . .? Genom kristendomen, säger han, infördes i västerlandet orientalismen, kontemplationen af de eviga tingen, och sålunda erhöll hågen för det ändliga och växlande en motvikt. Men genom den nu-

varande religiösa dekadensen blir den moderna människan ohågad att vända blicken mot djupen; hon är full af en oro, som gör äfven de stora andarna små, som kommer dem att sakna den värdighet, man ännu finner hos araben i hans tält... Utvecklingsläran och relativitetsbegreppet hafva gifvit mycket; men hvad de icke kunnat gifva, det är just en motvikt till nutidslifvets alltjämt stegrade tryck... Detta kan blott motvägas af ett eget inre lif, liksom polarfararen uthärdar kölden genom att ha sin temperatur inom sig»...

Vi finna att det stora problemet för Amiel — som för alla djupare naturer — var att finna en lifsåskådning, stor nog att rymma österlandets och västerlandets ideal, eller med andra ord hela människonaturen. Och icke blott stor nog att rymma hela dess oändlighet, utan äfven i stånd att oändligt förstora den!

Tills vidare var för Amiel teoretisk skepsis den enda intelligenta tankevanan, praktisk altruism den enda värdiga lefnadsregeln. Men sålunda kom han, i filosofi lika väl som i politik, att taga afstånd från allt för handen varande.

Samma naturbestämda obenägenhet för hvarje aktualitet omöjliggör för honom den enskilda lycka, han länge drömde om. Mer än en gång synes drömmen hafva tagit möjlighetens form, men ingen kvinnlig uppenbarelse af skönhet och ungdom kunde dock besegra det inre motstånd, som Amiel kände gent emot allt förverkligande.

Detta skulle — menade han — förstöra idealet. Och

hans ideal af kärleken var det högsta. Orsaken ligger dock djupare och han anar den själf, när han säger att »filosofen känner mer intresse för kärlekens fenomen än för dess mål... han betraktar kärleken som ett skådespel och den förblir också för honom endast skådespel»... Amiel vet att det ej är reflexion utan inspiration som vinner kvinnan... »att hon vill bli älskad utan skäl, utan hvarför... endast emedan hon är den hon är... Hon känner analysen som ett förringande af sin personlighet... Och denna kvinnans instinkt är riktig, ty kan man besvara ett »hvarför?» då är den erotiska förtrollningen bruten, och är mysteriet borta, är makten det äfven... Blott genom att stå höjd öfver analysen bevarar kärleken det oändliga, öfvernaturliga, underbara... Mannen bedrar sig städse rörande kvinnan, emedan han glömmer: att han och hon ej tala samma språk, att orden ej för dem äga samma valör, allra minst i fråga om känslor... Kvinnan synes mannen som en sfinx, emedan hon är sig själf en gåta, emedan hon är mysteriet, det undvikande, irrationella, obestämbara, ologiska, motsägelsen... För henne är kärleken den högsta auktoriteten, är synonym med förnuftet och själfva kriteriet på förträfflighet... Hennes ideal är alltid och allenast kärlekens fullkomnande...»

Man behöfver icke vara psykolog för att här mellan raderna läsa hvarför ingen kvinna helt vann Amiel och hvarför han aldrig helt vann någon kvinna: emedan hans natur var ur stånd till den hängifvenhetens storhet och styrka, den känslans varmblodiga inspiration, som ger

modet att själf våga — och möjligheten att af en annan vinna — den insats af hela personligheten, som skänker lifvet eller döden!

Bland Amiels många pregnanta ord läses detta: »mannen är hvad hans kärlek är, och han får samma öde som sin kärlek».

Amiels öde: att alltid och allestädes stanna i det oafslutade, det ofullgångna — till detta ödes gåta har han själf funnit ordet. Han vet hvad som är hans djupaste psykiska egendomlighet, då han kännetecknar den som Proteus-naturen, som förmågan af omvandling. Han äger underbara ord för att teckna denna sin egenart! »Min själ är ej en själ utan snarare själen; den kan antaga hvarje tillvarelsesätt; jag kan förenkla mig till det yttersta, glömma min omgifning, flytta mig till en annan tidsålder, nedlägga mina sinnens bruk; varda planta, djur, barn, man, kvinna eller planet sväfvande i världsrymnden; jag kan lefva med munkens, matematikerns, musikerns, kortteligen med alla slag af själar... Jag förnimmer mig i mina celler och väfnader; blir latent tillvaro, försjunker i det primitiva varandets mörker, bevittnar min egen genesis under oändliga metamorfoser... Jag står som stod jag vid randen af tidens flod, inviges i mysterier, ur hvilka jag utgår åldrad eller utan ålder... Jag förnimmer mig som ren ande utan kön, kropp, kallelse — förvånad öfver att vara människa, europé, tellurisk varelse: det synes mig så enkelt att vara hvad som helst annat, i den grad tillfälligt synes mig allt, hvad jag är... Härskara, hvirfvel,

kosmos — dessa ord skulle bättre uttrycka mitt väsen... Jag lefver evighetens tillvarelsesätt, förnimmer varandets allmöjligheter... sjunker slutligen ned i den afgrund, där intet lefver eller dör, intet har form, rörelse, utsträckning — detta som varar, när allt annat förgår... Tankar, vanor, grundsatser utplånas i min själ lika lätt som krusningen på vågen...»

Detta är, med ett enda ord sagdt, österlandets väg till själens förstorande: en expansion så gränslös att den till slut upplöser. Detta nirvana-tillstånd, detta hänsjunkande i oändligheten, totaliteten, mysteriet kallar Amiel, med klar självkännedom, sitt rus; handlingen kallar han sitt kors, sin oupphunna dröm... »För att handla — säger han — fordras allt, hvad jag saknar: karakter, vilja, individualitet.» För handling kräfves ju äfven att man erkänner vissa värden såsom eftersträfvansvärda. Men Amiel känner tvärtom »att intet visst är bättre än dess motsats, och att allt, som äger en motsats, är begränsadt och därför honom likgiltigt... För att lefva måste man dölja afgrunden, godkänna en yta, en form... för att kunna veta, måste man kunna vara ovetande, kunna påstå, bekräfta... Han inser, att samma tvifvel, som hindrar honom att handla, hindrar honom att skapa: ... Den, som tviflar, finner ej det afgörande ordet... Originalitet är en stark och bestämd reaktion mot de yttre intrycken, hvarigenom man ger dem sin individuella prägel... Hvarje konstnärligt ideal är det ändtligen funna ordet till en gåta... hvarje stor artist är en förenklare...» Och frågar man hvarför Amiel, som i

högsta grad äger den förmåga af metamorfos, hvilken han anser vara kritikerns främsta egenskap, heller icke blef betydande på kritikens område, så lyder svaret: »Jag kan icke brutalisera ett ämne... jag darrar vid blotta tanken på att göra det orätt...»

Sålunda var det som Amiel kom att hålla torra och kalla föreläsningar i filosofi, föreläsningar från hvilka ingen yngling gick ut att drömma drömmar eller se syner; att han som litteratör snart blef nästan steril, sedan han utgifvit några små diktsamlingar och essayer, dem hans vänner ansträngt sig att värdera!

Tänkandet, som uppsög alla hans lifskällor, synes stundom äfven hafva ersatt honom alla andra lifsvärden... Det ligger en bikt i ord som dessa: »Om tänkaren någon gång samtycker att upplefva, att handla, då är det endast för att bättre förstå; om han vill, då är det endast för att lära känna viljans väsen; han söker intet tillägna sig af tillvaron, han begär intet af lifvet mer än visheten. Detta gör honom obegriplig för hvarje njutande, härskande, eröfrande väsen...»

Med bleka, fina färger målar Amiel här den lyckliga kärleken till tänkandet, den kärlek, som Nietzsche sedan i glans och glöd uppenbarade.

Men Amiel's tänkande har — som jag ofvan framhållit — intet af Nietzsches stora, intensiva, hänsynslösa ensidighet. Amiels receptivitet, hans helhetskraf gör honom allsidig.

Men allsidighet förlamar ej blott handlingens energi,

utan också tankens. Äfven på dess område gäller det att våga för att vinna, att beslutsamt offra för att behålla, att utesluta för att välja!

Amiel, som känner sin andliga frändskap med buddhismen och med Schopenhauer — det första med glädje, det senare med oro — skulle kanske nått harmoni, om han kunnat låta orientalen inom sig blifva allenahärskande. Men det ideal, han eftersträfvade, var ett västerländskt, var »en resignerad energi», på samma gång han »kände sig lefva mest intensivt, då han intet särskildt gjorde». Den ena delen af hans jag blef således aldrig nöjd med den andra.

Sina enda innerliga lifsförnimmelser af yttervärlden erhöll han genom sitt förtroliga samlif med naturen. Han finner de lyckligaste ord för att skildra dess skiftande lynne — och människans beroende af detta lynne — ord, hvilka i franska litteraturen blifvit allmän egendom. Till exempel detta, som nästan kan kallas det moderna stämningsmåleriets motto: »ett landskap är ett själstillstånd» eller yttrandet »vi se aldrig två gånger samma landskap» eller »hvarje själ har sitt klimat». Till egendomligheterna i Amiels eget andliga klimat hörde att lifsångesten hos honom nådde sin höjdpunkt under dygnets ljusaste timmar, det vill säga de stunder, som äro de verksamma själarnas bästa tid.

* * *

När någon kännetecknat Amiels öde såsom idealismens martyrskap, är detta en sanning. Men ännu mer sant är att med Bourget kalla honom ett själfanalysens offer, en illustration af Turgenjeffs infall: att Hamlet helt visst förde »un journal intime»!

Och själfanalysen är en feber, som man stegrar genom att ideligen mäta sin temperatur; ju mer man speglar sin själ, dess mindre spontana bli dess rörelser. Det är denna fara, som kan hota dem, hvilka gripas af lidelsen att förstå och förstora sin egen själ. Amiel insåg äfven: att han »med egen hand matat sin gam», att han själf satt de stenar i rörelse »hvilka mala kornet till fint mjöl, det korn, som sedan hvarken kan gro eller jäsa»; han vet att vårt väsens dunkla grund bör förblifva en hemlighet för oss själfva. Han känner att hans dagbok icke blott för honom varit »maka, barn, publik utan äfven en undflykt från verkligheten».

Men dock finner man honom, år efter år, med pennan i hand, skildrande sina upptäckter i de hemlighetsfulla djupen af sin egen varelse. Sålunda växer ständigt den andliga framsynthetens tungsinne, det tungsinne som är Hamlet-naturens, idealistens, hvars väsen är en evig tvekan inför hvarje realitet, medan Don Quixote-naturens idealism är en evig drifkraft till handling. Tragiken i Amiels lif intensifieras genom ångesten att kanske själf ha förfuskat sitt öde, ha kväft sin verkliga natur; genom insikten att hafva offrat sitt lif, men ej för en stor idé eller en älskad varelse. Stunder komma, då lifs-

längtan hos Amiel blir ett stumt raseri eller ett himmelsstormande rop efter lyckan. Men inför verkligheten hejdas han fortfarande »lika obevekligt som Don Juan af kommendörens arm», ty han känner allt intensivare »det tragiskt ödesdigra i hvarje handling, genom det beroende af det oförutsedda, som handlandet medför.» Mot detta beroende reser sig Amiels hela själ, som mot det enda, för honom absolut outhärdliga. »Af de två sätt, som lifvet väljer för att krossa oss: att uppfylla våra önskningar eller att neka oss dem», föredrar han, af djup öfvertygelse, det senare!

Sålunda vågade Amiel »aldrig sätta sig till bords af fruktan att måltiden skulle taga slut»; sålunda blir hans enda energiska viljeakt att icke vilja *accepter le regret* — men han vet: att han därmed också nekar att *accepter la vie.* Och härigenom är det han djupast skiljer sig från Nietzsche, vågstyckets, lifsviljans förhärligare.

Lifvet slösar aldrig med sina gåfvor och det har inga för den, hvilken vänder sig ifrån detsamma. Det var därför heller icke lifvet utan döden, som beviljade den enda af Amiels önskningar hvilken blef uppfylld — döden, som han vände sig till, som han helt godkände! »Döden kan — säger han — varda ett samtycke, och sålunda en sedlig handling».

Denna önskan var att hans dagbok — som han visste innehöll »stoff till många böcker» — icke skulle »bortföras af tidens flod som vissna höstblad af bäcken.»

Denna yttersta tragik blef icke Amiels. Hans efter

döden utgifna *Journal intime* har funnit många läsare af det slag, som med tjusad förfäran älska att bevittna den förstorade själens strider, det helt och hållet inre dramat i ett människolif. Ett sådant skådespel, som i viss mening äfven Pascal ger oss — och dock var striden där icke en så absolut inre som hos Amiel. För Pascal gällde det att böja sin stora ande under en utifrån gifven tro, medan hos Amiel brottningen uteslutande fördes mellan tänkar- och diktarnaturen, mellan självanalysen och lifslängtan.

Amiels dagbok uppenbarar icke en sjuk själ. Den uppenbarar, att själen själf kan varda en sjukdom af hvilken man förblöder. Men blodet har i detta fall strömmat öfver sidorna i en bok, som sålunda blef pulserande af lif. Vi lära där känna en »öfvermänniska», hvilken i absolut ensamhet led många af de kval och tänkte ej så få af de tankar, som genom Nietzsche sedan genomträngt Europas medvetande, såsom nutidens djupaste kval och framtidens största kraf. Men Amiels dagbok visar oss icke blott föregångsmannen och tidstypen, utan äfven en individualitet af en säregen själsfinhet, en sällsynt mildhet, en själ, hvilken i själfva verket blef underbart förstorad, medan tillvaron för honom själf därunder gick förlorad.

III.

Maeterlinck.

Jag har sökt visa att Vauvenargues inom sin samtid var enastående genom intensiteten i det medvetande, som

han i våra dagar skulle ägt gemensamt med de flesta tänkande människor: att inom oss själfva finnas makter, hvilka, oförklarliga och outsägliga, utgöra den mest ödesdigra verkligheten i vår varelse.

Jag tror att man kan uttrycka detta medvetande på följande sätt:

Vi veta nu att vårt *jag* icke är vårt *själf*. De båda förhålla sig till hvarandra som landet omkring vulkanen till vulkanens inre. Jaget är det yttre, som vi och andra se, och hvars område är oss väl bekant. Här ligga de odlade fälten, där stenrösen. Här finnes en vingård och där en mur; här går en väg och där visar en lavabädd i hvad riktning ett vulkaniskt utbrott ägt rum. Och långt borta synes kratern, från hvilken en ny eruption af vårt själf kan vara att vänta. Ty vårt själf, det är vulkanens inre, detta inre, som är hemlighetsfullt och oberäkneligt och ödesdigert för vårt i ljuset sig utbredande jag!

Just nu torde ingen vara mera typisk för detta förfinade medvetande om själens hemligheter än Maeterlinck. Ingen har åtminstone med djupare andakt bevittnat »själens uppvaknande», ett uppvaknande, som kan sägas vara ämnet för hela hans diktning. Men ej blott som diktare, äfven som tänkare har han sysselsatt sig med detta problem, nämligen i den samling essayer, hvilken han kallat *Le Trésor des humbles*.

Denna bok handlar först och främst om de nya själiska tillstånd och erfarenheter, hvilka blifvit en följd af att vårt själf — eller vår själ — med allt tätare erup-

tioner börjat uppröra jagets hvardagslugn och därför, äfven under sin skenbara overksamhet, håller vårt eget och andras jag i en allt mer medveten oro.

Maeterlinck visar genom många fina iakttagelser huru själarna börja blifva allt mer medvetna om den makt de äga öfver hvarandra, och om omöjligheten att lefva och handla oberoende af hvarandra. Han framhåller, genom talande exempel, huru man numera, äfven under hvardagliga förhållanden, starkt förnimmer detta själarnas mystiska ingrepp i och inflytande på hvarandra. Han betonar i synnerhet huru känsligheten växer med afseende å sympatiska och antipatiska intryck; huru hemlighetsfulla, psykiska förvandlingar bestämma våra inbördes förhållanden och huru hvarje individ blir ett annat väsen inför hvar särskild människa. Han påpekar huru mycket snabbare och djupare vi nu genomskåda hvarandra, huru mycket starkare vi ana och huru mycket mäktigare våra aningar ingripa i våra handlingar. Han visar huru mycket mer finhörda vi blifvit, när våra impulser tala, huru vi i våra handlingar allt mer drifvas eller återhållas af inre, psykologiska, icke af yttre sociala hänsyn; huru nya etiska begrepp därför äro under daning; huru vi allt mer skilja handlingen från väsendet och icke längre döma brottslingen efter brottet utan efter själstillståndet. Allt detta är, säger Maeterlinck — med Ibsens ord — tecken på »det tredje rikets tillkommelse». Och detta rike, menar Maeterlinck är »själens rike», det där alla värden skola omvandlas och nya lifsmöjligheter skola vinnas.

Kanske äro de djupaste sidorna i hans bok de, där han skildrar tystnadens makt. Han bemöter den villfarelsen, att vi genom orden fullast skulle meddela oss åt hvarandra. Det är tvärtom så att »endast i tystnaden öfverlämnar en själ sig åt en annan»; endast tystnaden kan uppenbara djupen i vårt eget och andras väsen. Därför är tystnaden också full af både lycka och fara, men framför allt af öfverraskningar; därför bör till det yttersta sparas den lifsafgörande tystnaden mellan tvenne människor. Ty den ena tystnaden är ej den andra lik, och arten af den tystnad, som uppstår mellan tvenne själar, blir det afgörande profvet på om de skola finna hvarandra eller icke.

Maeterlinck talar många djupa ord om kvinnorna och om den stora, ödesdigra kärlekens mystik, den mystik af hvilken kvinnan är så mycket innerligare genomträngd än mannen och om hvilken hon därför har så oändligt mycket mer att uppenbara. Hon äger, säger han, där den starkare känslan af det ödesbestämda, och hon underkastar sig därför det erotiska ödet med större enkelhet än mannen. Maeterlinck, som likt de flesta modernt tänkande människor är en djup fatalist, vet att öfver kärleken, som öfver andra lifvets stora makter, råder vår lyckliga eller vår olyckliga »stjärna». Han talar underbara ord om det oundvikliga i hvarje särskildt öde. Han talar än mer underbara ord om det ödesdigra i själfva tillvaron: om huru vi, hvilket än vårt enskilda öde blifvit, dock alla nödgas lefva i skuggan af lifvets oss öfverallt

omgifvande tragik, den skugga, som blir djupast för den människa, hvilken har en själ stor nog att kunna lida ej blott sin egen, utan äfven sin tidsålders säregna sorg. Ty hvarje tid har sina nya erfarenheter ur hvilka alldeles nya sätt att lida måste uppstå. Maeterlinck väntar nämligen ej att själens evolution skall upphäfva smärtan. Han ser tvärtom djupt nog för att inse att möjligheterna till lidande som till lycka skola tusenfaldigas; att ingen stor känsla födes annat än ur stora kval, ja, han vet att det främst af allt är lidandet, som stegrar vår lifsförnimmelse och sålunda förstorar vår själ.

Det är dock ej endast af de stora känslorna, de tragiska ödena, som Maeterlinck väntar själens utveckling. Han tror fullt och fast på möjligheten att, trots små och hvardagliga omständigheter, kunna förstora själen genom att inom denna utveckla »den osynliga godheten», »det djupa lifvet» och »den inre skönheten» — några kapitel fulla af mjölkmild flödande lefnadsvishet, kapitel, dem man skulle kunna kalla en dietetik för själens växt.

Som det första villkoret för denna växt sätter Maeterlinck: att härda själen, att besegra dess skygghet att visa sig, att uppenbara sitt rätta väsen, ty det är framför allt denna skygghet, som nu gör lifvet så själlöst, färglöst och fattigt.

Det kräfves onekligen en fast önskan att förstora sin själ, för att våga följa Maeterlincks råd. Kulturmänniskans anständighetskänsla medför samma skräck för den nakna själsligheten som för den nakna kroppsligheten.

Den, som ohöljd visar sin harm eller sin hänförelse, sitt hat eller sin kärlek kan vara viss om att — i bästa fall — mötas af köld eller löje, men att i de flesta fall upplefva än djupare kval och än svårare kränkningar. Detta är vanligen ungdomens första bittra lifserfarenhet och den skrämmer snabbt själen tillbaka inom konventionalismens galler. Och den blir den sista lifserfarenheten för de få, hvilka aldrig kunnat lära sig att stanna bakom dessa galler!

Men Maeterlinck har dock rätt. Vi måste betala detta smärtans pris, ifall vi vilja förstora vår själ. Och han lär oss huru vi kunna omdana äfven våra mest smärtsamma erfarenheter till en högre grad af styrka, vår andes eller vårt hjärtas sjukdomar till nya hälsotillstånd — framför allt genom att intensivt fasthålla hvarje minsta möjlighet att mellan oss och andra utveckla förtroendet och mildheten. Han framhåller det lifsviktiga i att aldrig tillstädja något förhållande eller något lifsläge att bli fulare eller fattigare än det behöfde vara. »Hvad som framför allt är nödvändigt,» säger han, »det är att vi icke lefva vid sidan af vår egen själ: att vi icke frukta dess rörelser»: att vi låta den genombryta konventioner och former; att vi alltid låta godheten vara verksam, den godhet, som framför någon annan kraft vidgar vår egen och andras själar ... Men godheten, liksom alla andra stora känslor och tankar, måste odlas. Stämningar, hvilka som flyttfågelskaror draga fram öfver själens horisont, göra icke horisonten större ... Vi måste lefva i det ständiga

medvetandet: att »ingen dag är liten ... att hvarje dag tvärtom är en märkesdag för själen, som då med nödvändighet har gått framåt eller tillbaka, allt efter arten af de tankar eller känslor hvilka varit dess drifkraft ...»

Maeterlinck vänder sig äfven mot den fruktan att icke »vara helt sig själf» och den föresats att »vara som man är och intet annat hvad man är», hvilket ofta gör nutidens individualister mindre än de behöfde vara. »Om vi i dag tänka en tanke, som är större än vår själ, sträcker sig själen uppåt efter sin tanke och den handling, som i går var skönare än vårt jag, skall i morgon vara vårt väsens verkliga uttryck,» säger han med djup sanning ... Med samma varsamhet, som vi böra afgöra hvad som verkligen är det suveräna uttrycket för vårt eget jag, och som vi böra fastslå hvar vår egen orubbliga gräns är, med samma varsamhet böra vi afkunna domen öfver en annan människas möjligheter. Ty det är ofta just vår tro på dessa hennes möjligheter, som ger henne kraften att förverkliga dem, medan vår misstro bidrager att förnedra en själ under dess rätta höjd ...»

Jämte allt detta verkligt djupa, finner man tyvärr äfven hos Maeterlinck en ytligare strömning, den magiska, i stället för den monistiska, mystikens ström. Den förra vill göra känslan till det enda medlet för insikt i tillvaron. Enligt en träffande definition tror sig bekännarne af denna mystik i stånd att med sitt subjektiva jag kunna genomtränga hela världen och medels detta omedelbara samband med universum erhålla ofelbara uppen-

barelser om transcendentala ting. En sådan mystiker tror sig kunna umbära vetandet och tanken, ty han tror sig kunna upplefva allt, som han vill veta eller kan veta; han vill göra det individuella till det universella, det subjektivt upplefda till det objektivt verkliga. *

Men ehuru Maeterlinck ej är fri från denna mystik, kan detta ej förtaga det stora intrycket af att man hos honom tillika finner en sällsynt djup syn på den äkta mystik, hvilken icke är eller kan bli begränsad inom något system, emedan den är stor som lifvet själft, eller rättare uttryckt: emedan den *är* lifvet själft.

Och det är denna mystiska syn, denna äkta fromhet inför tillvaron, hvilken gör Maeterlincks bok till en andaktsbok i den nya tidens och den nya människans religion, den religion, hvars heliga urkund blir människonaturens självuppenbarelser.

IV.

Jefferies.

Det var ur djupet af sin natur Maupassant uttalade sin önskan: att hela sitt lif ha fått skrifva på en enda bok, hvilken efter hans död skulle blifvit — bränd!

En och annan författare — som under tiden nödgats skrifva många andra böcker — har verkligen varit intensiv

*) Se R. Steiner: *Philosophie der Freiheit.*

nog för att det oaktadt hela sitt lif skrifva egentligen blott en enda bok. Och det är lyckligt när en sådan bok icke fått det öde, som Maupassant tillämnade sin!

En sådan enastående bok är *The story of my heart* af den engelska diktaren Richard Jefferies. Det är en självbiografi, som icke berättar en enda händelse. Det är en bok af idel tanke, men ej en bok med många tankar. Den innehåller egentligen blott en enda tanke. Men denna framkommer med samma stora, starka, sig ständigt upprepande rytm, som hafvets vågor eller de hebreiske profeternas tal.

Jefferies, född 1848, var son af en engelsk farmer och tillbragte första delen af sitt lif på landet i södra England. Senare bosatt i London kämpade han där — intill sin död 1887 — en hård kamp för tillvaron som publicist och romanförfattare, det senare utan betydenhet. Det är som naturdiktare i obunden form, Jefferies vunnit sitt rykte. Denna sida af hans författareskap lämnar jag emellertid åsido, för att endast framhålla honom som en af de samtida, hvilka varit djupast upptagna af problemet om själens förstorande.

* * *

Jefferies bok börjar med skildringen af huru han i sjutton år uteslutande var behärskad af lidelsen att förstora sin själ. Denna lidelse väcktes och närdes genom ett allt innerligare samlif med naturen. Hvarje dess in-

tryck — solens och sädens lefvande guld, den doftande svarta myllan, himlens tindrande blå, skogens gröna djup — omsattes hos honom till en enda, oaflåtligt sugande åtrå: den att vinna ett allt intensivare andligt lif, ett allt större mått af själ. Denna trånad växte sig stark af middagens hvita ljus och nattens glimmande stjärnor, af morgonens rosiga dimmor och solnedgångens varma glöd. Han bar den med sig i det vajande gräset och på fältet med den eldröda vallmon, under de mossiga träden och in i de blommande snåren. Allnaturen vardt slutligen för honom blott en enda eggelse af denna ena, stora längtan.

Då han slutligen efter långa års trånad ändtligen fick komma till hafvet, och när han där förnam den salta vinden, böljebruset, jordens ångor och solens glöd, då rörde han vågorna med handen, lyfte anletet mot solen, öppnade läpparna för vinden och kände sin längtan stiga, stark som hafvet. Och med hela hafvets makt bad han: »Gif mig samma och en än större rikedom af fysiskt och andligt lif; gif mig det med ett mer af fullhet än hafvets och solens och jordens och luftens fullhet; gif mig ett större och fullkomligare själslif än något, som någonsin funnits hos människors barn!»

Det för Jefferies' naturuppfattning egendomliga är, att han nästan uteslutande väntar sin själs växt och förstoring genom försjunkandet i naturen. Naturintrycken behöfde emellertid icke vara omedelbara. Han skildrar huru han, midt i vimlet på London Bridge eller i City, blef gripen af sin längtan genom ett plötsligt intensivt

medvetande om de stora, kosmiska lagar, hvilka satte hela den kring honom myllrande människomassan i rörelse.

Och hans naturkänsla var ej blott, i känslan af världsalltets lagbundna sammanhang, fullt modern, den var det än mer genom hans klara medvetande att naturen är fullkomligt likgiltig för människan, att den, som han uttrycker det, är i högsta grad »antihuman» och att människan därför af naturen endast kan erhålla hvad hon själf medför.

Det var ej blott naturens skönhet, utan äfven den mänskliga skönheten, som hos honom närde hans stora längtan, vare sig denna skönhet mötte honom i verkligheten eller i renässansens taflor och i antikens skulpturer. Ett brottstycke af en marmorstaty kunde komma honom att tråna efter ett intensivare, mäktigare själslif »med samma törst som hafssanden törstar efter de salta vågorna».

Men det var icke blott ett starkare själslif han åtrådde, utan äfven förmågan att fullare njuta och lefva. Han ville hos sig utveckla starkare fysiska organ, en uthålligare, fullkomligare kropp, mer förfinade sinnliga uttrycksmedel, hvarigenom tillvaron skulle varda mer plastisk för hans impulser. Ty han var djupt genomträngd af monismens tanke: att själ och kropp äro ett och att de tillsamman växa eller aftaga. Men då han själf af naturen var svag, ödelade han sig i stället genom sin våldsamma ifver att stegra sin fysiska och psykiska tillvaro. Liksom hans »själ aldrig tänkt en tanke, hvilken tillfredsställt hans själ», kunde hans behof af utelif aldrig mättas, huru

långa än de vandringar eller simturer voro, från hvilka han, dignande af trötthet, återvände. Han önskade att ha fått erfara samma den egna styrkans rus som den assyriske lejonjägaren, under hvars fötter skogssnåren brakade, eller som den homeriske krigaren, när dennes arm mejade fiender som säd. Ja, han önskade sig sextio timmars långa dagar för att i ett sträck lefva och fyratio timmars långa nätter för att i ett sträck sofva!

Jefferies' öde för ovillkorligt tanken till Shelley's, hvilken var lycklig nog att bli drifven i landsflykt från England och som sedan i Italien kunde lefva det fulla samlif med naturen, om hvilket Jefferies endast kunde drömma, Shelley, som diktade solbadad på ett tak eller gungad af Medelhafvet, eller under ett vattenfalls båge! Att dö ung var det enda privilegium, Jefferies delade med Shelley, på hvilken han kanske tänkte med de underliga känslor som den arflöse, yngre brodern hyser för den äldre, hvilken hela rikedomen tillfallit! Att genom sin egen personlighet uppenbara frihetsidealet i strålglans, att till människorna bära en flamma från den prometheiska elden, att vara »hjärtanas hjärta»: en allkärlek hvilken blir sakramental, hvilken vill bryta sig som bröd, utgjuta sig som vin; att så lefva i människornas minne, ej blott med snillets eviga ungdom, utan med allnaturens — med vågens och flammans, med skyns och vindens ungdom — detta blef Shelley's öde, det skönaste bland människors barns! Men Jefferies — i hvilken en gnista af samma eld

bodde, som gjort Shelleys själ, hans lif, hans död till en lyrisk dikt — måste se denna gnista slockna med sig själf under omständigheternas hårda tryck.

* * *

Jefferies angrep energiskt den nutidsriktning, hvilken hoppas förstora själen genom en återgång till medeltidens mystik och askes. Ju starkare han kände en sinnlig sällhet, ju starkare längtade han efter andlig fullhet och ur vinet drack han sig rusig endast af oändlighetstankar. Att stegra det kroppsliga lifvets lycka var i hans tanke villkoret för att höja det själiska lifvets intensitet. Askesen kallar han därför en hädelse mot naturens och asketerna betraktade han som »orena människor... Askesen förädlar hvarken kropp eller själ och en ängslig självpröfning, som förstör allt andligt oberoende, är den farligaste af alla dygder. Den rensinnade däremot gripes af andakt inför den nakna uppenbarelsen af en fullkomlig, fysiskt-psykisk ren mänsklighet...» Men denna åskådning har som följd att Jefferies åt samtidens människor anbefaller en spartansk självtukt i de fall, där detta är ett oundgängligt villkor för att framtidens människor skola blifva sundare, starkare och skönare. »Jag skulle gärna,» säger han, »ålägga mig stora offer, ifall jag därigenom bidrog till att om 10,000 år en enda människa under en enda timme skulle njuta lifvets högsta fullhet!» »Jag tror på människan,» fortsätter han, »som kropp och ande, som sinnen och själ.» Liksom sin store

landsman och föregångare Blake, var för Jefferies allnaturen, dess former och dess drifter heliga och människan själf — men ej hennes verk eller budord — heligast. Det var hela människan, enheten af själ och sinnen, alla krafter, alla anlag, alla fröjder som de båda vördade. Och genom att bruka de tillgångar, människan som dubbelväsen äger, skall hon, menade Jefferies, kunna nå ett ideal af fullkomlighet, som vi nu blott ana ... Mänskligheten skall finna en ny tanke, större än de tre största tankar hon hittills ägt: tankarna om själen, om odödligheten och om gudomen; en hittills alldeles otänkt tanke, ett alldeles nytt själens sätt att vara till, en ocean, som människoanden ännu icke befarit — *an ever widening ocean of idea and life* ...

Då skola i den oändligt förstorade själen äfven uppgå nya ideer med afseende å villkoren för mänskligheten arbetslif ... Man skall lyckas finna bättre kulturplaner, hvilka knnna »gifva sol och blommor åt hvar enskild tillvaro» och skänka ett mål och en mening åt millionernas sträfvan ... De vägar mänskligheten nu vandrar hafva däremot intet ideelt mål och ingen annan mening än lifsuppehället, emedan människan icke har någon tro på att hon kan omdana tillvaron. Men om det till exempel uppstode blott en enda man lik Julius Cæsar, en man med höga synpunkter, djupa tankar och stora planer, då skulle denne ende man redan nu kunna leda människornas handlingar så, att de frambringade ett större mått af lycka ... Vi måste själfva börja handhafva världsstyrelsen:

själfva bortarbeta lidandets orsaker, själfva lära oss förlänga och försköna lifvet, ja, hvarför icke till och med besegra döden! Ty vi böra lika litet låta våra aningar om mänsklighetens utvecklingsmöjligheter hejdas af vetenskapens som af vidskepelsens dogmer. I vårt eget inre finnes ett medvetande, som öfvergår allt vårt förnuft. Detta utgrundar de visaste planer, men våra impulser tvinga oss att motverka dessa planer. Och vårt förnuft visar sig sedan hafva varit dårskap gent emot den djupa visheten i denna vår öfverförnuftiga tillvaro, vår psyche, som bestämmes af förnimmelser, så fina och på samma gång så intensiva, att de trotsa all analys och besegra all medveten vilja . . .» Jefferies, liksom senare Maeterlinck, motsåg ett själens rike, där psyche skall vara helt frigjord och därigenom alla mänsklighetens värden komma omdanas, alla hittills varande lifsvillkor undergå en absolut omvandling.

Utvägar skola då, säger Jefferies, blifva funna att ordna de yttre förhållandena så, att arbetet icke längre blir en börda och ej längre anses som människans högsta plikt. Lättjan skall då tvärtom aktas lika högt som arbetet och alla skola i ro kunna njuta lifvet, äta och dricka, dansa och sjunga, glädas åt tillvarons skönhet och drömma i skogarnas djup eller vid hafvets brus.

Att aldrig slå sig till ro inom den idékrets, i hvilken vi befinna oss, utan tvärtom ständigt söka en större — detta är enligt Jefferies' djupa tanke villkoret för den själens evolution, af hvilken man sedan kan vänta samhällslifvets evolution.

Människan har, säger han, först upptäckt naturens lagar; nu är det själens lagar hon måste lära känna och först sedan dessa blifvit henne klara, skall hon kunna uppdaga samhällslifvets lagar. Men en gång skola våra insikter på dessa områden lika mycket öfverträffa våra nuvarande famlande aningar, som den samtida astronomens kunskap om himlakropparna står öfver herdarnas på det gamla Kaldeens slätter...»

Denna korta sammanfattning af Jefferies' tankar om själens evolution visar med hvilken intensitet han trodde på den stora människans — öfvermänniskans — tillkommelse.

Att denna Jefferies' tro omedvetet rönt inflytande af darwinismen är, som en granskare framhållit, i hög grad antagligt. För hans eget medvetande blef däremot hans tro i viss mån en opposition mot den darwinistiska evolutionsläran, emedan han ansåg, att denna inom den lagbundna nödvändighetens gräns inpressat själens och lifvets oändliga utvecklingsmöjligheter.

Visst är emellertid, att det icke var någon yttre tidsriktning utan endast hans eget inre väsen, som gaf Jefferies detta gränslösa hopp om själens evolution. Det var ur hans individuella lifskänsla, som hans tro närdes. Och denna lifskänsla var så energisk, att mången helt visst skulle kalla den abnorm. Den var det äfven, jämförd med det mått af lifsenergi, hvilket tills vidare anses som det normala!

Jefferies kan endast bli förstådd af de få, som veta

att lidelsens intensitet är det afgörande måttet, icke för intelligensens, men för själens storhet. När Jefferies talar om att han »längtar efter den sköna lifsförnimmelsen att känna sitt blod strömma bort för en hvass svärdsegg» — då mindes jag ett yttrande af en fransk tänkare, hvilken framhåller lifskänslan som själarnas adelsmärke. Han yttrar bland annat att det icke blott är i viljan till lycka utan äfven i viljan till lidande, som den stora själen uppenbarar sig, en vilja, hvilken framför allt yttrar sig som möjligheten att börja om på nytt, att återlefva lifvet. Om, säger han, en sådan stor själ återväcktes från de döda, skulle den ögonblickligen uppsöka det kval, som blef dess undergång, beredd att lida detta kval om igen, efter som den starkaste lifskänslan är oskiljaktig från den största smärtan!

Jefferies ägde i högsta grad detta öfvermänniskans typiska drag. Han gick under för ett omättligt lifsbehof utan motsvarande lifsmöjligheter eller motsvarande lifskraft, och denna sublima självförbränning uppenbarar en natur, hvilken utan tvifvel var lika betydande, som hans ena, stora tanke var betydelsefull.

Det är genom den väldiga ensidigheten i denna sitt lifs enda tanke, som Jefferies är originell och genial. Endast genom det mest sympatiska upptagandet af allnaturen i sitt eget väsen var det han sökte den förstoring af sin själ, det fullare andliga lif, som är hans enda och outsläckliga åtrå. Konsten har för honom endast samma värde som sköna naturintryck och af litteraturen eller

vetenskapen synes han icke ha väntat någon större växtkraft för själen. Lika litet tyckes han hafva funnit en sådan i innerliga förhållanden till andra människor eller öfver hufvud i samlifvet med människor, medan det tvärtom är detta slags sympatiska fördjupande, genom hvilket Maeterlinck framför allt hoppas att nya psykiska värden skola uppstå; att nya, finare former skola skapas för samlifvet mellan själarna; att känslor, ännu så svaga att de sakna namn, en gång skola varda stora lifsmakter.

Men för Jefferies som för Maeterlinck är själfva problemet alldeles detsamma: att vidga själens maktområde. Hos den ene som hos den andre finnes samma nervöst intensiva känslighet, hos Jefferies för den yttre naturens företeelser, hos Maeterlinck för människosjälens. Båda hysa en nästan barnslig underverkstro i fråga om hvarje psyches framtida makt öfver naturen och öfver andra själar. Båda hafva, tack vare sin geniala ensidighet, sett djupt in i det stora problemet, men ingendera har gifvit en allmängiltig lösning af detsamma. Jefferies' ensidighet hade redan utmynnat i en febril öfverspänning och skulle — om han lefvat längre — helt visst hafva slutat i tomhet. Den förut anförda tyske tänkaren framhåller, att »den fullblodiga människan utvecklar förståelsen af tillvaron i samband med känslan för tillvaron». Men hvarken Maeterlinck eller Jefferies synas mig ha blick för denna hela personlighetens växt, hvars lagar renässansen, Goethe och hans tids stora människor uppenbarat och för hvilken äfven i våra dagar stora personligheter varit representanter.

Försök att förstå dig själf och tingen — i dessa Goethes ord ligger korrektivet mot den ensidiga själsutveckling, för hvilken så väl Amiel som Maeterlinck och Jefferies äro typiska. En människa, hvilken anser en allsidig utveckling som sin högsta plikt och högsta lycka, brukar för den alla medel: kulturens lika väl som naturens, lifsförhållanden till människor lika väl som lifsförhållanden till vetenskap, konst och litteratur. Utan att hon särskildt riktar sin vilja på själens förstorande, blir en sådan allsidigt växande människas själ med nödvändighet större, allt efter som hela personligheten tillväxer i harmonisk fullhet. En ung tysk lyriker, Hugo von Hoffmansthal — själf en af dem som bebåda själens nya rike — har ypperligt kännetecknat denna personlighetens kultur som »ett vaket medvetande af värdet och betydelsen äfven i alla små ting; som en lika helig vördnad för det alldagliga som för det gudomliga... Sådana människor, säger han, njuta sina förhållanden som ett landskap, sitt förflutna som en trädgård, sina öden som ett skådespel... De äga en anständighetskänsla, som kommer dem att le mot det svåra i lifvet; de äga en ny syn på konsten, hvilken för dem blott har betydelse i samband med lifvet och på lifvet själf som materiel för konsten: de på en gång lefva lifvet och åskåda det... De hafva — i motsats till den gamla romantiken — den fullaste visshet att just lifvet är i besittning af poesien; att det är rikt, dunkelt och mångfaldigt; att i det varande finnes stoff nog för konsten; att icke undantagsförhållanden, utan just det mest naturliga lifvet, är det högsta lifvet.

Dessa människor betrakta tillvaron som en trädgårdskonst och de idka denna konst med ett barns behagfulla förnämhet. Ty den fullbildade människan erhåller en ny barnalikhet, i känsla som i handling . . . Endast den äkta konstnärsnaturen och barnet se lifvet som det är; de känna fullt dess värden och fatta det som helhet. De ge åt tingen deras rätta namn och åt orden deras verkliga innehåll. Barnet och konstnärssjälen äga gent emot tillvaron samma komplicerade naivitet, samma förnäma, eftertänksamma sätt att gå det främmande till mötes; samma behagfullt högdragna, behagfullt hårda väsen; samma godtrogenhet, samma kungliga sätt att ge sig och dock bevara sig; samma underbara obesticklighet . . .»

Denna sammanfattning af den unga tyska diktarens tanke om adelsmänniskan visar att den rör sig i samma riktning som Maeterlincks och Jefferies', men att han, liksom människokulturens största målsmän — Goethe och Nietzsche — har en mera omfattande och i det stora hela djupare syn på själens växt. Att en sådan syn finnes, minskar dock icke betydelsen af en, genom ensidighet intensifierad, uppfattning af det stora problemet. Som representativa för denna ensidighet äro både engelsmannens och belgarens lifssyn af det djupaste intresse. Och ehuru tvenne sins emellan mycket olika bägare äro de båda till brädden fyllda af nutidens djupaste längtan: den att alltmera förstå och förstora, frigöra och förfina det själiska lifvet.

1897-98.

På jaktslottet.

Andra aftonen.

I.

Senhösten var kommen och i den gula salongen flammade en stor brasa af ekkubbar. Hugo och Rikard hade tämligen tysta åsett flammornas lek. När brasan började brinna ned och mörkret från det stora rummets hörn också närmade sig dess midt, sade Hugo:

— Nu tror jag vi tända ljus? Jag ser gärna det vin, jag dricker.

— Jag också — svarade Rikard — i synnerhet rhenvin. Jag vet inte hvilket sinne, som njuter det mest, men jag tror ögonen. Färgen har något af det hvitgyllene himlen får långt före soluppgången, det där ljuslätt morgonklara, som finnes i somliga lynnen, till exempel hos Julianus.

Hugo hvilken, enligt Rikards uttryck, retuscherat ett fruktstycke, med grågröna och gulhvita äpplen samt några kopparröda blad, sköt nu majolikaskålen till Rikard, i det han svarade:

— Julianus, liksom Eleonora, ha detta lynne, men ha det alldeles för sig. De äro enastående. Ett drag utmärker dem dock, som man stundom finner äfven hos andra den fria kärlekens barn: en fullhet af krafter.

— Hvad menar du? Deras föräldrar voro ju vigda?

— Ja, nog läste en präst öfver dem — men i detta fall skadade det inte! Min faster Aurora, hvilken som flicka roade sig att vid sybågen *utarbeta scener ur den underbara världsväfnaden;* hvilken, då hon i sin tur intog den blå taburetten, *var gladlyntare i sina dikter* än de öfriga och i den musik, alla jaktslottets barn idkade, deltog med en röst, *hvilken ägde den harmoniska fullhet och klang, som man ger namn serafisk* — hon hade, liksom sina syskon, blifvit *litet gammalmodig i sällskap med glädjen, som blifvit detsamma!* När hon älskade, ville hon därför förverkliga glädjen, och sömma en ny underbar scen in i världsväfnaden. Hon ägde de bästa möjligheter att lyckas. Ty hon och hennes kusin Julianus ej blott älskade hvarandra: men deras kärlek hvilade äfven på en fullkomlig sympati, ehuru ingen fullkomlig likhet. Hvarderas själ var stämd till samma tonhöjd som den andras, men hvarderas lynne ägde den färg, som var komplementfärgen till den andras. Sålunda kunde Aurora komma att skapa sin nya glada dikt, sin egen harmoniska musik: ett långt, lyckligt kärleksförhållande. Hon som hennes make mindes sin faster Eleonoras ord före bröllopet. De fortforo *alltid att anse sig behöfva göra något för att kunna älskas, för att vinna, för att förtjäna hvarandra;*

de betraktade sig *aldrig som gifta, ansågo sig icke hafva vunnit hvarandra, icke till punkt och pricka förtjäna hvarandra. De läto alltid något vara oupphunnet och oupphinneligt sig emellan.* De visste att *trefnaden icke kan lefva, icke andas, med mindre en smula hemlighetsfullt får fortfara att finnas emellan de människor, som vilja trifvas ihop.* De läto aldrig *den fullkomliga upprikti*gheten, *klarheten och dagern sig emellan såras eller skymmas*, men de *lämnade alltid något kvar i känslans, tankens och sinnets hem, som gjorde att de önskade hvarandras sällskap.* Hvarderas väsen *behöll därför för den andras denna till en del oförklarade klarhet, som kallas behag* emedan båda *behållit det jungfruliga sinne, som aldrig upphör att vilja behaga.* Deras äktenskap var det enda fullkomliga jag sett. Kanske är det dess harmoni, som återlefver hos barnen. Julianus har ofta förvånat mig genom att själfva lifvet tyckes honom nog; att han njuter det så djupt, att han intet annat mål synes behöfva.

— Ja — sade Rikard — han behärskar hvar situation, emedan han så sorglöst tryggt och helt ger sig åt den. Han har ett jämnmått, som gör allt vackert, en rörlighet, som gör allt vaket omkring honom.

— Han blef uppfostrad i jaktslottets religion: *att offra rosor åt Herran!* Och intet lyckas så som lyckan — vare sig i fråga om uppfostran eller lifvet! Han hörde aldrig en hårdare förebråelse än: det var fult! Hans strängaste straff — som han ännu minnes med smärta — var

att, när han en gång gjort sin far mycket emot, gaf denne honom en sak, som Julianus länge önskat. Både genom födelse och uppfostran har han fått något af jaktslottets drömda *animal cæleste,* fått det där *i himmelsk mening lätta sinnet,* som är den fulla harmonien mellan väsen och vilja. Han är det sällsamma: en fullt enhetlig människa. En dubbelrörelse, en splittring i själen är för honom ett okändt begrepp. Han har alltid vetat hvad han velat, alltid velat hvad han varit. Han har andra värden, en annan vakenhet än andra människor; en annan dvala, ett annat dunkel och en annan klarhet. Han brukar tiden annorlunda och slösar den annorlunda. Men där kommer han själf! Var parken vacker i afton, Julianus?

Julianus släckte ljusen och gick till en af de höga fönstren, som han öppnade. — Se — sade han.

Sjön låg gråblank i månljuset och speglade vid stranden ekarnas och lindarnas mörka, höstnakna grenar. En hvit måne gled öfver himlen och splittrade gång efter annan med sin silfverdiskos molnen, hvilka trängde sig mot dess skifva och ofta dämpade dess glans. Hvar gång månen trängde sig igenom skyarna, som den gaf alabasterns halfgenomskinlighet, strömmade dess sken i pärlhvita floder in i rummet och släckte de sista, glödröda strimmorna från kaminen. Genom fönstret inträngde den mildt fuktiga luften, mättad af den blandade doften från vissnande blad och våt jord. Hugo andades in den djupt, stängde sedan fönstret och, när alla åter sutto vid spiseln,

sade han med den dämpade röst, som är vanlig efter en lång tystnad:

— Denna höstdoft, denna belysning ha en underlig makt att väcka minnen. Intet skulle nu synas mig naturligare än att farfar trädde in i sin gula sidennattrock och sina mörkröda sammetstofflor, samt bakom honom Rikard Furumo *med det tjocka, knollriga svarta håret, de höga glimmande ögonkasten och de fria, obundna rörelserna.* Jag har nästan en försynt känsla af att de stå här och vänta på sina länstolar . . .

— Ja — sade Julianus — natten, men framför allt höstnatten — manar verkligen andar! När ljuden tystna och mörkret utplånar alla rumförhållanden, är det som om äfven tidens gränser utplånades, som om förtid och framtid flöte in i nuet eller detta in i dem. De döda och de ofödda bli verkligare än de lefvande. Och jag önskar att åtminstone Rikard Furumo, som trodde på spöken . . .

— Det gör äfven jag — afbröt Hugo — och menar som han, att orsaken, hvarför vi inga spöken se, är att *ingen älskar nu för tiden en annan till den grad outsägligt, att han går igen af åtrå efter ett umgänge utsträckt öfver lifvets gräns* — lika litet som man nu *hyser så djupt hat att man därför vill göra sig besvär att gå igen!* Och tyvärr gäller ännu äfven hans slutargument: *att det omöjligt kunde intressera någon att återkomma och spöka i en värld, där man haft så utomordentligt*

ledsamt att döden utan tvifvel var en vinning. Jag tror att om vi finge ett tidehvarf, angenämare, ungdomsfriskare, modigare, om vi finge människor, större i kärlek och starkare i vrede: kort sagdt, en jord intressantare att gå på, skulle nog spöken också hitkomma!

— Det där — sade Rikard — är det enda spirituella, som någon någonsin yttrat om spiritismen! Jag, som aldrig i mitt lif ens haft en så pass mystisk erfarenhet som att ha svimmat; icke så mycket öfvertro i mitt blod, att en droppe kunde upphämtas af en synåls spets, jag har nu blifvit mycket ifrig att Rikard Furumo måtte täckas spöka för oss — intet skulle smickra mig mera!

— Jag förstår — sade Julianus — att min syster Eleonora säger sig aldrig ha älskat någon annan man än denne Rikard Furumo, och att det hör till fördomarna att man för sin lycka behöfver en samtidig! Hon har åtminstone aldrig velat störa sitt harmoniska kärleksförhållande genom att söka en halflycka med någon lefvande!

— Det är väl för mänsklighetens bestånd — inföll Hugo — att inte många kvinnor ha Eleonoras fördomsfrihet!

— Jag beundrar den — sade Julianus. — Människorna ha förstört tillvaron genom att de nödvändigt skola ha ett mål — inte bara för lifvet utan för allt i lifvet! Jordelifvets mål är evigheten och evighetens mål är saligheten. Man älskar för att förlofva sig och förlofvar sig för att gifta sig och gifter sig för att föda barn och

föder barn för att skaffa dem ett embete! Man studerar för sin examen och tar examen för sin befordran. Man promenerar för sin hälsa och reser för sin salongskonversation. Man gör konstverk för att sälja dem och utställer dem för att förädla människorna! När skall ändamålsenligheten försvinna för mållösheten, som ensam kan försköna tillvaron?! När skola vi börja inse, att det i första rummet är för att vara något — och för att uttrycka något af hvad vi äro — som vi lära, älska och skapa?

— Detta inse — svarade Rikard — redan nu de, som skapa och älska, ifall de göra båda delarna på ett stort sätt. Ty då äga de den absoluta förvissningen om sin känslas nödvändighet och självhärlighet!

— Ja — sade Hugo — diktaren älskar ofta mest de strofer, dem endast han själf förstår, och tänkaren den tanke, hvars djup förblir en af »de hemligheter, som med oss förgås» ... Flaubert förstod språkets mästerskap som ett självändamål, han som, under »sökandet efter den sköna satsens mysterium, kände sina lyckliga fynd belönas af en sublim rysning, som försonade honom med tillvaron». Skulptören känner detsamma inför utkastet, om det än också aldrig blir mer än skuggan af ett berusadt skaparögonblick! Mystikern kände det i sin cell under gudsgemenskapens rus ...

— Och — sade Julianus — Goethe, som kände allt det där — och mycket mera till — han erfor det äfven på kärlekens område, där hans egen erotiska lefnadsvis-

het var hans Philine's soldruckna replik: »Wenn ich dich liebe, was geht's dich an?» De älskande och de skapande själfva, de hafva, som Rikard nyss framhöll, icke svårt att komma ifrån det lilla ändamålsbegreppet, som annars så oerhördt förfular tillvaron, så ömkligt förringar människorna. Man uppfostrar ungdomen till varsamhet. Man skall icke riskera sig för annat än det mål, man säkert kan nå — ty annars blir man löjlig eller olycklig! Och så göres den unga människan till en skatt för ett lifsförsäkringsbolag, men till en odugling för lifsäfventyret! Innan vi åter som våra vikingafäder, finna själfva faran skön och endast strådöden fasansfull, kunna vi ej börja lefva!

— Ja — sade Hugo — vår resignation är ofta blott ett fint namn på vår feghet för lidandet. Som om lidandet vore det värsta, vi hade att frukta! Toge vi döden in i vår lifsplan skulle lifsförsöken — liksom i stora, oroliga tider, då lifvet för alla är en ständig fara — åter bli vågsamma. Och då skulle ödet äfven ge oss oändligt mycket mer — ty dess ädelmod står ofta i förhållande till våra kraf och det farligare lifvet blir, i alla händelser, det rikare lifvet! *Tag ditt öde på dig; om du har ett rätt hjältemod, så var glad därunder och gå i kvaf* — denna Rikard Furumos vishet kan hjälpa oss från vidskepelsen att man »måste existera». Detta är långt ifrån nödvändigt! Men att lefva, medan man existerar — detta är det ena nödvändiga; att inte låta lifvet vanställa sig; att inte bli en jordens onyttiga börda, när

man ej längre har något kvar af värde att gifva människorna...

— Ifall — sade Julianus — man insett att blott den, som ännu älskar lifvet, förtjänar att dö; att blott den, som icke kan omdana de förhållanden, om hvilka han känner att de skola omdana honom till ett ringare lifsvärde, utan feghet kan gå ur tillvaron! Vi måste ha stort tålamod i väntan på oss själfva. Och så en smula öfvertro på lifvet! Men först och sist lära oss älska de lidanden, som förstora oss. Och villkoret för detta är att utrota ändamålsbegreppet i dess nuvarande, ytliga mening. Sin farligaste verkan visar det i förhållandet mellan man och kvinna. Hur liten har icke den erotiska känslosfären blifvit därför, att man som dess hela mål betraktat den sida af förhållandet, som skapar nya varelser! Detta Adams — på auktoritetstro lättsinnigt antagna — ändamålsbegrepp, hindrar oss ännu från insikten att individerna, också i erotiskt afseende, först och främst äro till för sig själfva. Och att styrkan och storheten i deras egen känsla för dem borde bli det afgörande — alls icke känslans så kallade uppfyllelse! Att aldrig ha ägt eller att ha förlorat den älskade — hvad betyder det egentligen? För många — i synnerhet lyriska diktare — har det varit en oskattbar fördel! Och den lyckliga kärleken är ej endast den, som blir besvarad eller »når sitt mål» — det är den djupaste kärleken, som är den lyckligaste — och den har ofta ej nått något mål alls! Det är ur hela dennas ändamålsdyrkan — jämte äganderättsbegreppet

— som den sårade fåfängan, den småsinnade svartsjukan härleda sig, hvilka ännu följa med misslyckandet och så oerhördt förfula samlifvet mellan könen! Detta ändamålsbegrepp har ödelagt otaliga möjligheter till fina, själfulla förhållanden mellan män och kvinnor, antingen emedan de själfva icke unnat sig — eller andra ej unnat dem — att i ro hysa stora känslor utan mål, sköna känslor utan namn, känslor åt hvilka nu i stället endera af parterna eller de utanförstående gifvit den oegentliga och groft missledande ändamålsbeteckningen! Nej, låt oss en gång för alla omvandla hela denna teori och inse, att hvarken kärleken eller något annat i lifvet har värde, om det icke är i stånd att förädlas till själfändamål och först i andra hand afser andra syften!

— Jag — sade Rikard, som fyllde sin remmare — känner till och med att detta vin är ett själfändamål! Det är icke till därför att jag är törstig — men jag blir törstig, därför att det är till i sin härliga fullkomlighet! Det är en stor brist på kultur, att man sammanblandar viner, musikprogram och taflor, i stället för att dricka djupt hvar konstnärs och hvar drufvas must! Ty också åt ett vin måste man ge sig helt, för att inträngа i dess personlighet! Det är för mig en af det stora lifvets små sorger, att det finnes människor, för hvilka vinet bara är en kroppslig njutning och andra, för hvilka det bara är en brottslig! Ingendera anar alla de estetiska, kulturella och religiösa känslor, dem man får af allt, som i sig sammanfattar naturens vackraste tillvaro: brödet, frukterna,

vinet, honungen! Den, som Hugo haft med från Hymettos, ger mig i en enda sötmerik, dofttyngd, guldklar droppe hela den helleniska jordens sommarlycka! Jag ser syner af homeriska palats, af panathenäertåg och af Perikles' symposion, ja — om jag dricker vin till — äfven af den hvitarmade Hera! De, hvilka icke ana vinets väsen, äro samma människor, som »ur Sokrates historia vilja utesluta att han dansade!»

— Ja — sade Julianus — det råder en underbar förvirring i de människors begrepp, som ej inse att sinnena äro själfulla och själen sinnlig! De fatta inte ens ordet sinnlig, hvilket de gifvit en låg betydelse, emedan de ej veta, dessa eterfina varelser, att de själfva äro sinnliga till och med när de blicka upp till stjärnorna eller inandas konvaljedoft! Denna hermetiskt konserverade andlighet anar ej ens, att hvar själens gränslösa njutning är en kroppslig vällust, hvar sinnenas måttfulla njutning en själens hänryckning! Ju större anlagd en människa är, ju fastare är denna enhet i det andligt-kroppsliga lifvet. Den stora, hela människan förstår att — enligt Blake's gudomliga ord — »seize all the spirits of life and bind their warbling joys to our loud strings, bind all the nourishing sweets of earth to give us bliss . . .» Innan den moderna människan återfår denna religiösa syn på sinnligheten, hvilken tillhörde antiken, och — fast mindre religiös — äfven renässansen, skall hvarje sträfvan att stegra själslifvet endast utmynna i askes, supernaturalism

och magi. Själslifvets förfining måste gå utifrån inåt för att varda sund och skön!

— Och — sade Rikard — i hvilken grad sinnenas förfining, under alla beröringsförhållanden med den yttre tillvaron, står i växelverkan med sedernas behag och själarnas mildhet, det kan man erfara i Japan. En europé, som själf har ett godt förråd af själ, lär där njuta en lifvets lätthet, som ingen annanstädes. Men han måste ur sin egen fond få in skuggorna i allt detta myckna solsken! Ty japanerna måtte icke vara själfulla på europeiskt sätt. De lära vara panteistiskt uppslukade af naturen och sakna egen individualitet. Deras själ är som en spegel för naturen, medan européen »lägger hela naturen som folium under sig». Men japanens sammansmältande med naturen är — för att tala paradoxalt — i den grad passivt, att det blir aktivt! Jag har stått andfådd inför innerligheten och mångfalden af alla de naturiakttagelser, inför det nyanserade och utsökta i alla de sensationer, hvilka uttryckas i så enkla ting som ordnandet af blommor i en vas! Jag är viss att de äga en lycka i känslosinnet, i färgsinnet, i doften, i afvägning af tyngd- och proportionsförhållanden, om hvilken icke ens vi europeiska konstnärer ännu ha mer än en aning! Jag undrar ibland om vi verkligen skola kunna stegra vår skönhetsnjutning till denna grad, och dock behålla vårt individuellt själfupptagna, inåtvända, starkt accentuerade själslif?

— Knappast med våra nuvarande, själiska tillgångar

— svarade Julianus. — Ännu är det nog sant att »nous n'avons rien de quoi toujours aimer, ni de quoi toujours souffrir» — vi behöfva vara slöa i några afseenden! Men om vi i framtiden få ett själslif, hvars vanliga tillvarelsesätt är den allfamnande spänstighet, som fyller oss när vi älska en människa, en tanke, ett verk, en bygd — då nå vi just denna fördubbling af själskraft, hvilken ger sinnena den vaknaste känslighet för allt, som omger dem, och själen den största intensitet i alla de känslor, som fylla den! Vi skola småningom upphäfva den psykologiska lagen, att vissa egenskaper ta ut hvarandra som plus och minus! Man har ju redan sett, att ett djupt känslolif mycket oftare förenas med ett starkt intellektuellt lif än med den intellektuella obetydligheten; att — som jag nyss framhöll — just de själfullaste äro de sinnligaste!

— Huru det kan gå med detta — sade Hugo — därom har jag ingen klar mening. Hvad jag väntar mycket af, det är vår nya syn på naturen. Vår naturkänsla undergår nu en lika djup omdaning, som i den tid, då människans känslor omvandlades genom de astronomiska upptäckterna, den underliga tid då människan beröfvades sin stolta tro att jorden var världens medelpunkt, emedan hon bebodde den! Men samtidigt fick hon sin alldeles nya maktställning på jorden. Och nu hafva vi, medan vi inarbetat evolutionismen i vårt medvetande, ännu mer nödgats omvandla vår självkänsla! Vi veta oss danade af samma grundämnen som den oorganiska naturen

och bundna af samma lagar som djuren. Småningom har förödmjukelsen omsatt sig till medkänsla med allnaturen, medkänsla i ordets allra egentligaste mening! Och ur denna känsla växer nu — just som under renässansen — en ny stolt syn på vår egen tillvaro!

— Och — sade Julianus — den har öppnat nya oändliga perspektiv! Intet är längre fast för vårt medvetande, men heller intet afgränsadt, för alltid färdigt! Allt är en ännu fortgående skapelseakt — inom oss, utom oss, genom oss — alla äro vi författare af genesis! Denna stegring af vår maktkänsla har hundrafaldt uppvägt misstämningen öfver förlängningen af vårt stamträd i oväntade riktningar! Nya lyckokänslor hafva redan danats, en ny kosmologisk fantasi håller på att utbildas, en fantasi hvilken skall ge oss nya myter och symboler för våra nya känslor och tankar gent emot naturen! Vi stå midt inne i en tid, som i alla sina begynnelser är lika rik som renässansens. Och inom mig ljuder ofta Ulrik von Huttens jubel öfver lyckan att just lefva i en tid, då allt förnyas!

— Hvad ni båda — sade Rikard — säga om den nya naturkänslan, har redan börjat bli en verklighet i konsten! I yttre afseende är det nog det japanska inflytandet men, djupare sedt, vår genom evolutionismen väckta samkänsla med naturen, som börjat framträda i landskaps- och djurmålningen och som är verksam i danandet af vårt århundrades nya dekorativa stil. Man har trängt in i dunklet, i dimman; man har upptäckt solljusets mång-

fald; man har fått syn på träsket, på tångstranden, på heden, på höstmarkerna! Och inom den dekorativa konsten inskränkes ej nu motiven från naturen till ett fåtal stiliserade människo-, djur- och växtformer. Människan tages helt och hållet med, som kroppsrörelse och som själsrörelse! Vi hafva en så mycket innerligare känsla för naturens väsen och former, för dess sätt att vara skön i sin egen fulla verklighet, sin outtömlighet, sin vidunderlighet, att vi utan vidare flyttat in den i den tillämpade konsten: solen och månen liksom snöflingan och höstlöfvet; fiskarna i hafvet liksom fåglarna i luften; kärrgräset och algen, molnen och insekterna! Och ju mer konsten sammansmälter vetenskapens natursyn med sin egen, ju mer oumbärlig skall den också bli för den moderna människan, hvilken, omedvetet eller medvetet, vill omgifvas af uttrycken för det djupnande medvetandet af vårt organiska samband med all-lifvet. Vi ha — på långa omvägar — återfått den helige Franciskus' känsla att liljorna äro våra systrar, fåglarna våra bröder!

— Ja — sade Julianus — det sker något i vår tid, som gör mig afundsam, att jag upplefver det i stället för Rikard Furumo och min far, hvilka tillsammans ledo af att betrakta *världstrasan*, medan de sökte trösta sig med att *allt lefvande måste vara ett amabile fractum*, att *ett rätt fragment, sådant som lifvet, är mera artistiskt brutet, än om det vore helt!* Vi dela med våra fäder den känsla, som griper människan, när vårens aftonguld bakom blommande träd ger en aning om saligheten; när sommar-

nattens blåhvita stjärnor glimma evighetslängtan — känslan af att vår medvetna själ är en för trång bur åt en fågel med för stora vingar! Vi hafva, som de, hoppats att alla gränser en gång skola falla mellan folk och folk, mellan själ och själ, mellan själ och sinnen, mellan möjlighet och önskningar! Vi ha, som de, insett att sorgens hemlighet inneslutes i vår »makt att önska, nödtvång att försaka» ... Vi veta, att ännu hvarje rörelse af vår egen känsla beskrifver en kurva, som kan tangera, men aldrig sammanfalla med en annans känslokurva; att hvarje rörelse af vår tanke uppdrar en linie, som kan skära, men aldrig jämlöpa med en annans tanke! Men medan Rikard Furumo endast kunde hoppas att *människan har den egenskapen att allt mer kunna utvecklas, kanske till själen obegränsbart utvecklas* — så veta vi detta! Ett lyckligt leende ligger öfver lifvets anlete, sedan vi inse att allt ännu blott är ett vardande! Vi hafva öfvervunnit det blinda driftlifvet och nått upp till sedligheten. Vi skola öfvervinna sedligheten och nå upp till friheten. Vi söka alltjämt lifvets lagar, men förtvifla ej öfver frågorna om lifvets hvadan? och hvarthän? Vi hafva sett huru den ena etiska begreppskretsen, den ena religiösa idékretsen utvecklat sig ur den andra, med samma nödvändighet som den ena serien af organismer ur den andra, och — under urval och anpassning — blifva ombildade: uppstått, emedan de motsvarat våra behof och ombildats, emedan de ej längre gjort det...

— Man kan — tillade Hugo — ofta inom sig själf

hinna genomgå den omvandlingsprocess, för hvilken mänskligheten behöft eller skall behöfva årtusenden. Jag har t. ex. genomlefvat en tid, då mitt personlighetsmedvetande tog form af det intensivaste odödlighetskraf. Jag kände, med all den blinda lidelsens beviskraft, att om evigheten icke fanns eller funnits för någon ande mer än min — min viljas energi skulle tilltvinga mig den! Och nu — nu betyder hela evighetsbegreppet för mig knappt så mycket som den sommarvind, hvilken en het dag stryker sval öfver min panna!

— Just detta — sade Rikard — att allt — religioner, moralbud, sedliga ideal — vuxit ur våra egna behof, gör det omöjligt att hålla sig allvarsam, när folk spå mänskligheten undergång af ändrade begrepp i dessa ämnen — samma intelligenta oro, som att månen inte skall hitta vägen ifall vi släcka gaslyktorna! Folk begriper inte att, sedan den etiska idealismen en gång blifvit en del af mänskligheten andliga organism, så kan det, hvarken för individen eller släktet, icke finnas någon lycka utan en sträfvan att förverkliga etiska ideal; ty lycka är ju att vara i harmoni med hela vår varelse, att skapa lustkänslor genom att tillfredsställa alla våra behof? Och bland dessa är nu en gång idealismen ett! Det är lika onödigt att ängslas för att mänskligheten mister motiven till etisk fullkomning, när hon mister föråldrade, etiska begrepp, som att ängslas för att en målare, hvilken byter vistelseort, inte vidare kommer att måla! Märker han att de nya motiven äro otacksamma — då flyttar han igen!

Det är mycket enkelt och för honom som för mänskligheten löna sig vanligen flyttningskostnaderna! Tillvaron har blifvit så härligt förenklad och så härligt förstorad, sedan vi taga våra förklaringar ur vår egen erfarenhet; sedan vi handla efter vår kunskap om vår egen natur och hvarken söka några orsaker eller vänta några impulser utanför denna!

— Och — svarade Julianus — det är denna tanke, som är vår nya rikedom, ehuru den ännu strider mot flertalets behof. En ny tanke går ju alltid med solen, men mot den vind, som för tillfället blåser! Och det är icke blott från religionen utan äfven från filosofien motsägelser höjas mot den lifsåskådning, som vill försona våra djupaste kraf: monismen och individualismen. Dessa framställas som metafysiskt oförsonliga motsatser. Jag läser ej längre metafysik, ty jag inser snart mina gränser lika väl som min styrka, och jag öfverskrider aldrig de förra — lika litet som jag tviflar på den senare! Metafysiskt kan jag således intet bevisa. Men jag är viss, att man är filosof endast när man icke tror hvad man vet! Och således, ehuru jag metafysiskt vet oförenligheten i dessa båda religiösa begrepp, tror jag absolut på deras slutliga, begreppsmässiga försoning, såsom de i min känsla redan äro sammansmälta! Vi moderna individualister, hvilka aldrig på en enda punkt, i en enda sekund förlora medvetandet om vår personliga differentiering från allt och alla, erfara på samma gång — stundom som smärta och stundom som sällhet — att *individerna äro skapade till hemisferer,*

att *intet är ett ärligt och rätt fulländadt helt mer än blott själfva det hela;* att *hvarje individuelt väsen, sin lilla helhet oaktadt, i stor mening är ett bråk, som blott genom ett annat kan förvandlas till helt tal; att ingen kan fulländas utan genom andra och det hela genom alla.* Det är denna aning, som gör vår individualism så mycket varmare än någon annan tids, emedan vår själfkänsla, som Hugo nyss framhöll, äfven är medkänsla. Vi börja se alla de fina trådar, som binda oss vid det hela — trådarna, hvilka spunnits på den gyllene slända, som sedan tidernas morgon svänger mellan ödesgudinnans skönformadt stränga händer! Det är med dessa trådar, vi skola foga samman *världstrasan*, så att den för oss åter skall varda *världsväfnaden!* Det innehåll, som nu splittras i motsägande förnimmelser, känslor och begrepp, kan sålunda en gång varda enhetligt. Verkligheten skall då gifva oss en sådan fullhet af lif, att vi med hvarje andedrag få svar på dess mening: den, att vår egen kraftutveckling, vår egen lifsrikedom här i tiden äro själfändamål — hvad så än må varda af allt detta sedan! Vi skola då kunna undvara alla de barnsliga tankar, vi tänkt om en Gud ofvan världen, när vi se att världen blir mer och mer gudomlig emedan vi själfva, enligt Renans djupa ord, förverkliga Gud!

— Ja — sade Rikard — det slår mig alltid som den mest tanketomma af tanklösheter, när anhängare af evolutionismen med ett skeptiskt leende möta de utopiska drömmarna om framtidens människa! Människorna skola

alltid förbli sig lika, säga de — i samma andedrag, som de för oss skildra från hvad människan en gång utvecklat sig! Deras fantasi låter — med afseende å framtiden — binda sig af de par, små psykologiska sakförhållanden, man hunnit konstatera, under de par små tusen år sedan man historiskt vet något om människan! I stället borde fantasien bevingas af medvetandet om hvad vi nått, under de hundra tusen natthöljda år, som ligga före vår historiska period, denna lilla korta kalla morgontimma af mänskligheten långa lifsdag! Denna vetenskapsmännens fantasilösa begränsning liknar de lutherske prästernas, hvilka tro protestantismen för alltid afslutad, eller droskkuskarnas, hvilka ironiskt betvifla att vi en gång skola flyga som fåglar och simma som fiskar, ha sommarnöjen på hafsbotten och vinternöjen på Mars — där det lär finnas färgeffekter, som jag gärna ville studera!

— Rikard — sade Hugo leende — är lik den franska porträttmålaren, som när hans biktfar på dödsbädden ville gläda honom med att han i himmelen alltid skulle se Gud »face en face» sorgsen utbrast: alltid en face — aldrig i profil?

— Ja — svarade Rikard — hvad i himlens namn skulle jag ha i himlen att göra utan mina målarögon! Mars kan jag dock tills vidare umbära — ty jorden har ännu färger nog för mina penslar! Men jag blir rasande öfver droskkuskarna med deras lilla dumma taxameter! Och droskkuskar äro alla, som ej lärt sig räkna med år för timmar, med hundratal af år för tiotal, med tusental

för hundratal! Och dock — äfven om vi endast räkna med de senare, hur långt ha vi inte hunnit bara på detta århundrade! Hur har inte till exempel natursinnet fördjupats, sedan Rousseau föll på knä i skogen framför sin vintergröna! Hur har inte personlighetsbegreppet vuxit, sedan man förklarade människornas jämlikhet — i den naiva tron att alla hade samma teckning invärtes! Hur har icke rättfärdighetskänslan vuxit, under sträfvan att förverkliga de där gamla välsignade människans rättigheter...

— Af hvilka hon flitigast begagnat den att dumma sig — inföll Hugo.

— Kommer du nu med ditt agg till demokratien! — sade Rikard. — Jag medger visst att den tog munnen för full, när den lofvade omdana samhället i ett par handvändningar. Men att alldeles vilja fråntaga demokratien dess uppgifter, innan den på allvar fått försöka lösa dem — det är som att amputera en barnunges ben, emedan det dröjt länge innan ungen lärt sig gå!

— Det är mig omöjligt — sade Hugo — att fatta huru du, som är aristokrat in i nagelrötterna, inte begriper att din demokratiska aristokrati är en självmotsägelse, en ologisk oreda, en halfbildningens fantasi!

— Du vet — svarade Rikard — att jag, för att inte vår vänskap skulle hvila på illusioner, strax sade dig: att jag bland mitt lifs lyckträffar räknar frånvaron af all skolbildning; att jag med vacklande steg gick öfver åsnebryggan; att jag fick kringsjukan första gången jag tittade

i en logik; att det slår lock för mina öron, när folk tala om hufvud- och bisatser och att, ifall du bad mig analysera satsen: »kon är grön», redde jag mig genom att svara: kon är ett objekt, som är utsatt för ett i hög grad subjektivt omdöme! Men detta oaktadt har du — ehuru det värkt som tandvärk i din akademiskt bildade själ — nödgats medge, att jag sällan saknar sammanhang i mina tankar eller stil i mina bref! Hvilket bevisar att man vet bäst hvad man aldrig lärt; hvilket bevisar att det finnes outgrundliga afgrunder i människoanden eller att i det tystaste vattnet gå de djupaste fiskarna!

— Den upptäckten — sade Hugo skrattande — böra vi dricka för! Och sedan släpper jag Dick utan att näpsa honom! Ty att disputera politik med en individualist, som därtill är konstnär, är att bolla med en igelkott. Vi lämna därför den mycket smalspåriga banan, hvilken för till Dicks mycket tvifvelaktiga lycksalighetsrike . . .

— Följ då med till mitt — sade Julianus — ehuru det inte heller är ditt egentliga område! När Dick nyss påpekade huru personlighetsbegreppet fördjupats, ämnade jag framhålla huru detta skett äfven på kärlekens område endast sedan förra århundradet, öfver hvilket Ninons ande sväfvade, detta tjusande tidehvarf, i hvilket dock ej fanns *någon stor passion, ingen eld just. Afgrunden käns icke skaka hjärtats rötter, ej heller ler en himmel här och ingen rätt sol skiner* . . . Men trots vår tids oändliga fördjupande och förfinande af kärleken, tror jag att framtidens erotik skall stå lika högt öfver vårt

sekels, som detta står öfver de tider, då mannen friade med ett klubbslag!

— Mig synes det troligare — sade Hugo — att om människorna bli själfullare, skall den nu så öfverskattade könskärleken erhålla en mycket ringare vikt i deras tillvaro och dess makt, långt ifrån att stegras, mer och mer försvagas.

— Den där tanken — sade Julianus — borde belönas genom ett af alla landets tanter — unga och gamla, kvinnliga och manliga — subskriberadt hedersalbum med deras samtliga porträtt! Om de, du och Tolstoy — en treenighet, som borde göra dig betänksam — verkligen lyckades inbilla mänskligheten att kärleken är något lågt, skulle det icke dröja många generationer innan djuriskheten slog ut i full prakt! Ty de för tillvaron oumbärliga drifterna kunna endast undertryckas — hvilket förr eller senare framkallar bakslag — eller förädlas. Undertryckandet kan till en tid tjäna förädligen, genom att den undertryckta driften då påverkar själslifvet. Sålunda uppstod till exempel i samband med medeltidsaskesen Mariadyrkan, och, sedan denna förfinat mannens känsla, kvinnokulten och kärleksdiktningen. Men askesens omedelbara följd blef de häftiga pendelsvängningarna mellan hysteri och hallucination å ena, och råa utsväfningar å andra sidan. Tolstoys sträfvan att förnedra könskärleken till endast könsdrift, och sedan förringa den senare så mycket som möjligt, visar en lika grof kulturfientlighet, som om han föresloge att hugga gatstenar af antikens statyer!

Ty könskärleken är icke längre en låg drift. Den har för otaliga människor blifvit och varit en personligheten stegrande, själen utvecklande kraft, som man icke kan tänka sig borta ur konsten, litteraturen och sederna utan att dessa skulle te sig som reliefspillrorna i Ninives kullar.

Julianus räckte nu fram den gamla gröna remmaren mot Hugo för att få den fylld.

— Bräddfull — sade han — för att skölja bort den tankens ökensand! Och vill du, medan jag dricker, vara god och säga mig hvad du ämnar unna oss som rörelsemotiv, som lyckoinnehåll, sedan Eros blifvit ställd i vrån som orostiftaren i mänsklighetens barnkammare?!

— Det kan du fråga — svarade Hugo — som hvarken är ärelysten eller skaparlysten, vare sig inom konsten eller inom samhället!

— Jag — svarade Julianus — är det endast på ett annat sätt än andra. Jag tror hvarken på konstens framtid eller samhällets omdaning, ifall mänskligheten icke får ett stort tillskott af själiskt innehåll att fylla sin nya konst, sitt nya samhälle med! Huru skulle jag då ens vilja snudda vid en sådan tanke, som att minska makten i den känsla, mänskligheten redan hunnit förädla från brutal drift till allsidigt harmoniserande kärlek! Och dessutom — för att göra en billig ordlek: du gör upp kärlekens räkning med världen — utan värden! Ty i detta »house of life» råder ingen man! Där härskar den andra halfva mänskligheten, kvinnan. Och hon har nu hunnit så långt

att hon vill den stora kärleken — och det vore eget om mänskligheten då skulle undslippa den! Kvinnan är, som du kanske vet, energisk när hon vill något! Redan Eva började omfamna jordklumpen Adam och hennes döttrar skola fortsätta, tills deras fina, rörliga fingrar omdanat mannens kärlek enligt kvinnans ideal af kärleken. Kvinnans erotiska ideal har — i förhållande till hvarje tidsålder — alltid varit själfullare än mannens. Hvem vet om det endast var en symbol, när Plato på en kvinnas läppar lade orden om den dittills okände, stora Eros, all kunskaps källa, den mäktiga skaparkraften i tillvaron? I alla händelser var det en symbol, som visar hans diktarintuition! Kvinnans sträfvan har varit och skall förbli den, att på detta område upphäfva splittringen mellan själ och sinnen och att äfven hos mannen sammansmälta dem till den absoluta individualism, den enhet, som de hos den utvecklade, själfmedvetna nutidskvinnan redan nått.

— Ja — sade Rikard — huru mycket mer sammansatta och individuella äro ej nutidskvinnans erotiska kraf mot hennes farmors! Undantagsnaturer ha ju funnits i alla tider. Men äfven kvinnor i allmänhet ha nu medvetet utvecklat de oklara, och oftast nedtystade, renlefnadsimpulserna hos den äldre kvinnogenerationen. För trettio, fyrtio år sedan satte ju en kvinna sitt pathos i att offra sig för sina föräldrars bästa, att obetingadt lyda dem; att hålla sitt gifna ord, äfven om allt detta förde henne in i ett äktenskap utan kärlek, ja, kom henne att offra både sig själf och den hon älskade! Då ägde hon sin stolthet

i att dölja sin känsla in i döden, ifall den var obesvarad. Då, sökte hon, äfven i ett lyckligt äktenskap, sin ära i att hennes hela historia endast skulle vara hennes mans eller sons lifsgärning; att hennes väsen blott medelbart skulle afspeglas i det mod, den ärlighet, den kraft med hvilka de fyllde sin uppgift. Hon skar af sin hårlock för att af den tvinna mannens bågsträng och höll sina händer mjuka för att med dem läka hans sår. Hon såg med stränga ögon sina egna plikter, med milda mannens fel; hon ägde alltid ett modigt leende för att lysa upp hans bekymmer, ett gladt för att möta hans glädje! Och jag hoppas — för vår skull — att grunddragen i detta, den gamla tidens kvinnoideal, alltjämt skall förbli kvinnoväsen och kvinnolycka. Men jag väntar därjämte mer clair-obscur i de kvinnliga personligheterna. Det finnes redan något nytt hos vår tids kvinna — något som påminner om skildringen af m:lle de Lespinasse: »fille du soleil, qui eut animé le marbre et fait penser la matière» — en större vågrörelse, en rikare sammansättning, ett intensivare själslif!

— Och — sade Julianus med ett varmt tonfall — därför blir lyckan genom henne mer kräfvande men också mer förmående! Kvinnan har först nu börjat inse den bleka enfald med hvilken hon — som troende eftersägerska af kristendomens åskådning — gjort naturens stora lag för lifvets fortvaro till det orena, som skulle bortljugas: vid uppfostran, i samlifvet mellan människorna, i den egna känslan, i konsten, i litteraturen.

Där har dock legat något berättigadt i denna impuls, som annars inte kunnat hålla i sig, ända sedan renässansens festljus slocknade och protestantismens grådask bredde sig öfver själarna. Kvinnan har känt — med den känslighet, som kristendomens syn på sinnligheten ytterligare förfinat — att villkoren för släktets bevarelse äro oskönа, när de icke bli uttryck för ett själfullt innehåll — en känsla, som äfven otaliga män äga men låta driften nedtysta, framför allt i äktenskapet. Detta har därför, då kärleken saknats, oftast blifvit människors djupaste sedliga förnedring — en synpunkt, som äktenskapsbevararna lämna åsido, liksom alla öfriga sätt på hvilka sins emellan söndrade makar demoralisera och hämma hvarandras personligheter. Jag har i dessa afseenden hört bekännelser af män som kvinnor, hvilka kanske skulle göra vissa sedlighetsifrare tveksamma i sina domslut öfver skilsmässor! Men oaktadt all äfven kvinnlig råhet och kvinnlig slöhet på denna punkt, så har dock kvinnan djupare känt könsförhållandets vidrighet, när det ej adlas genom kärlek. Och som detta sällan var fallet med forna tiders äktenskap, så var det icke underligt att kvinnorna hade sjuka samveten med afseende å könsförhållandet och helst tego i detta ämne. Kvinnan har icke kunnat inse naturens första oskuld, förr än hon förstod att hon, genom enheten af det andliga och sinnliga i den kärlek hon ger och kräfver, kan skapa den högre natur, hvilken på detta som på öfriga lifsområden är kulturens största seger. Denna nya, fullt naturliga men förädlade, mänskliga kärlek har icke mer gemensamt med

den råa djuriska driften, än ett barns mjuka lemmar med den jord i hvilken dess bröd vuxit! Och samma kvinnor, hvilka, just emedan de varit själfulla, känt vämjelse för den råa driften och dess förnedrande inflytande på mänskligheten, hafva, när de själfva älskat, med maktkänslans stolthet erfarit att de i sin varelse burit den älskades sinnligt själfulla lycka!

— Drömt om en sådan kärlek har jag — sade Hugo — men mig har den ej mött.

— Och dock — svarade Julianus — finnes den oftare i vår tid än i någon annan, ehuru den funnits i alla tider. Den är sig alltid lik — och alltid olik. Hvart hjärtas dröm, dess känslors vågrörelse, dess ångest, dess jubel, dess tårar, dess leenden, blir en evigt ny upplefvelse, en alltid egenartad hemlighet mellan hvarje nytt par af älskande — eller mellan den älskandes egen själ och hans eget hjärta! Men dock visar den stora kärleken några, hos alla människor och i alla tider återkommande, drag. Den är ofta ögonblicklig och behöfver sällan några förklaringar. Den väcker evighetslängtan och fullkomningshåg; den medför ett lidelsefullt renhetskraf och ett uppoffrande hängifvenhetsbehof. Den skapar en gemensamhetskänsla så innerlig, att intet afstånd kan störa den och en helhetslängtan så djup, att ingen förening kan stilla den. Den sinnliga lyckan blir för denna känsla endast den högsta symbolen af den själiska enheten. Denna enhet är det, som kommer sådana älskande att blekna af segerstolthet, jubla af ödmjukhet, leka i barnaoskuld, rodna af skapar-

glädje och — om de brista sönder — brista med en klingande sällhetssuck, som den för hårdt spända strängen! Denna stora, sympatiska samkänsla skapas genom tusen stora och tusen små ting — allt detta outsägliga, hvilket i vänskap som i kärlek bildar valfrändskapens hemlighet. Det är lyckliga likheter och lyckliga olikheter, hvilka göra att hvardera i sitt väsens finaste fibrer — fysiskt som psykiskt — känner ro i den andras närhet, erfar den fulla harmoni, den förtroendefulla trygghet, som gör att hela personligheten fullt vågar uppenbara sig, emedan den känner sig förstådd och förklarad, frigjord och stegrad och — framför allt — lyckliggörande en annan, genom att sålunda ge sig, genom att sålunda efterlängta och mottaga den andras hela personlighet. Det finnes ännu ej många, hvilka kunna älska så. Men det är endast dessa, hvilka hafva ett enda ord af betydelse att säga om kärleken. För dem blir hela tillvaron meningslös, då den ej står i sammanhang med denna stora känsla; lifvets fullhet och lifvets undergång äro helt beroende af den. Och det är endast om dessa naturer som det outsägligt djupa ordet fälldes: *Hvad är att våga älska? Det är att våga dö!*

— Att du — sade Hugo — haft detta klart länge, det vet jag, som ertappade dig då du vid åtta år en hel vinter burit Tegnérs »Axel» i fickan och bekände att du nu visste hvad som var »jords och himmels under»: något, som man dog eller blef galen — eller också mycket glad — af! Att jag inte gjort några försök med

den stora kärleken beror på samma sunda instinkt, som afhållit mig från att göra vers: den att man hvarken bör älska eller dikta — ifall man har någon möjlighet att låta bli! Och i den meningen tänker jag att vi åtminstone mötas?

— Fullkomligt — svarade Julianus småleende — såväl den stora kärleken som den stora konsten uppstår med nödvändighet!

— Men båda delarna — sade Rikard — skola i framtiden bli vanligare än nu Hvad människorna allt skola kunna åstadkomma, när de allmänt erfara kärlekens maktkänsla, hvilken ger dem den fulla besittning af deras egen personlighet, hvarigenom sedan också hela tillvaron faller dem till! Ty just maktkänsla synes mig vara det, som skiljer den stora kärleken från den lilla, en maktkänsla, hvilken äfven visar sig som stegrad skaparkraft. Konstens verk — dikt och musik framför allt — inspirera ju de älskande, men kärleken inspirerar i sin ordning konstskapelser — tacksamhetskänslan borde därför mellan museerna och Eros vara ömsesidig!

— Jag nekar inte att ni ha rätt i fråga om det förflutna — svarade Hugo. — Skillnaden mellan oss är att jag icke tror, att det som varit, också kommer att fortfara. Just den förfining af känslan, som ni talade om, skall småningom minska driftens styrka. Och liksom jag tror att självbevarelsehågens ovillkorligaste uttryck, hungern, kommer att »abmaterialiseras», kommer att tillfreds-

ställas på ett mycket enklare, lättare sätt än nu, så tror jag också att släktets självbevarelsedrift...

— »Angels and ministers of grace defend us!» — utbrast Rikard. — Din andlighet för antingen till släktets frivilliga utdöende eller till en obligatorisk människofabrikation! Jag är glad att slippa måla det släktet!

— Jag — sade Julianus — skall måla min bild af framtidens släkte. Det blir ett, där driften icke är föraktad men underordnad. Den blir detta genom att, som i antiken, omgifvas af dager, men en för antiken okänd dager: mänskligheten nya ljus öfver naturen. Könsdriften skall då ej längre vara den heta febersjukdom, som nu fördöljes, förbannas eller förhärligas, utan den svala hälsa, med hvilken man icke sysselsätter sig så mycket, sedan man förstår att bevara den. Och detta skall man förstå, när mannen ej längre för med sig in i äktenskapet den råhet, han nu lär hos köpta kvinnor, och genom hvilken, i otaliga äktenskap, lyckan och värdigheten bortödslas; när kvinnan ej längre ingår i äktenskapet med den ovetenhet eller kallsinnighet, hvilka vållat lika stora olyckor; när både man och kvinna äga den förfinade känslighet, hvilken gör allt slött vanelif inom äktenskapet till en omöjlighet, känslans hänryckning till det absoluta villkoret för all hängifvenhet; när de insikter, vi nu hålla på att vinna om ärftlighetens, urvalets, valfrändskapets lagar, äfven blifvit omsatta till känslor och instinkter. Man skall då vörda dessa lagar med religiös andakt och följa dem som ovillkorliga budord vid daningen af ett nytt släkte. Då

skall icke barnet som nu så ofta komma till på måfå, tanklöst, hjärtlöst! Barnet skall tvärtom bli en lifvets gudstjänst, kulturens ädlaste frukt, uttrycket af såväl mannens som kvinnans högsta lycka och djupaste ansvarskänsla! Den har redan börjat vakna, denna känsla af barnets rätt att välja sina föräldrar! Och denna gryende vördnad för släktets helighet skall utvecklas ända tills himmelriket verkligen tillhör barnen, emedan de födas och fostras under de gynnsammaste betingelser för sin harmoni!

— Det synes mig — sade Hugo — som det i de gamla ståndsskillnaderna, med deras stränga äktenskapsförbud utom ståndet, instinktivt funnits något af detta, Julianus menar, men att just detta goda blifvit offradt till förmån för din afgud, Eros!

— Naturligtvis — svarade Julianus. — Så måste det alltid ske. Utvecklingen går uppåt men i spiral — och man återkommer således städse till samma punkt, bara liggande på ett högre plan! Allt, som en gång varit, återkommer otaliga gånger men hvar gång har det fått ett rikare innehåll.

— Julianus — sade Hugo vänd till Rikard — har lätt att vara optimist, han som har en hustru . . .

— Som är min älskarinna — inföll Julianus med en lycklig blick — och som gjort mig allvetande, där du är en abcdarie, som inte ens kan stafva och lägga ihop! Och då det inte är frestande att visa sin öfverlägsenhet mot barn, så sluta vi ämnet!

— Jag — sade Rikard — hade ännu något att säga. Tro ni inte att framtidens litteraturhistoria måste bli — hur skall jag säga? — en känslornas geologi? Åtminstone intresserar den slags litteraturhistoria mig föga, där jag får hundra sidors bevis för huruvida karlen skref sin dikt 1771 eller 1772! Men det intresserar mig oändligt, ifall man visar mig att dikten uppenbarar en omlagring i samtidens känslolif, en förskjutning af den ena typen in i den andra eller vittnar om nybildningen af ett känslostoff, som täcker äldre lager eller vittrandet af de etiska begreppsformationerna och tusen andra sådana ting! En ung dansk diktare framhöll till exempel en gång, att Johanne Louise Heiberg bildat den kvinnliga idealtypen i en hel generations danska litteratur och att äfven i verkligheten den typen omdanade den danska kvinnan! En annan diktare sade mig att, vare sig Ibsen anade Hildetypen eller att denna bildat sig efter Hilde — alltnog: det vimlar nu Hilder från Nordkap till Lindesnäs! En sådan undersökning af typer skulle leda till märkliga synpunkter!

— Ja — sade Hugo — det är en mycket intressant fråga denna: om det är diktaren hvilken anar typen eller typen, som anar diktaren! Sålunda har ju den franska litteraturen — ända från Balzac — allt mer flyttat fram kvinnans erotiska åldersgräns. Men är det litteraturen, som sålunda i lifvet förlängt kvinnans »nådår» — eller har kvinnan tvungit litteraturen att spegla verkligheten?

— Jag tror det senare — sade Julianus. Vidgandet af åldersgränserna är endast ett moment af hela den utveckling, genom hvilken det själiska inom kärleken fått en högre betydelse, det rikare, individuellare, mer differentierade kvinnliga skaplynnet en större tilldragning för mannen. Jag hörde en ung tysk — som bröt sin förlofning med en intagande flicka — motivera detta sålunda: »Hon är för ung och för vacker! Man kan ju först tala med en kvinna, då hon är öfver tjugu år! Och den själfulla skönhet, man själf ensam upptäcker, har en mycket finare charme än den alla andra också strax se». Detta yttrande slog mig som betecknande för vår tid, när jag sammanställde det med en afhandling, hvilken skrefs här i Sverige — jag tror i början på 1870-talet — där en af den tidens tongifvande litteraturgranskare på fullaste allvar förklarade: att den gamla flickans ålder började vid tjugu år och med ett replikskifte, jag som pojke hörde mellan två bildade män, af hvilka den ene menade att alla fula flickor borde få en kula för pannan. Och — då den andre undrade om detta dock ej kunde vara skada på några goda hufvuden — blef svaret: att för mannen betyder ju ett godt kvinnohufvud intet, ett vackert allt! Den där unge tysken är endast ett bland många tecken för den slags »abmaterialisering» af erotiken, som jag för min del tror vara betydelsefull för framtiden. Jag hoppas att allt större härligheter af kvinnlig skönhet och förlängd kvinnlig ungdomlighet skola fylla tillvaron med glädje. Men jag tror icke att ungdom och skönhet alltid

skola behålla makten att genom »ögon, öron och alla sinnen» bedraga oss på vår själs, vårt hjärtas djupaste behof! Jag ser tvärtom, att männen redan börjat vakna för det nya, mer skiftande, mer innehållsrika, emedan mer själfulla, behag, som kvinnan börjat utveckla sedan hon allt mer individualiseras och kultiveras. Vår tid — med dess oroligare lif, dess blandade äktenskap, dess arbetsifver — gynnar icke utvecklingen af den regelbundna, statuariska skönheten. Men hvem af oss skulle mer än titta åt en titiansk Venus, om vi till exempel kunde få tala med en Eleonora Duse! De där venetianska damerna voro nog roliga att se på — men att älska?

— Jag — sade Rikard — kom just nu ihåg den där kvinnan i mörkröda klädningen och guldröda håret — som Paris Bordone målat, hon som står med handen i sidan, fast och härlig som en marmorpelare. Jag var först tokig i henne. Men så har han också målat henne — taflan finns i Milano — med hufvudet lutadt mot en mans axel. Och i denna ömma situation är hon i den grad omöjlig, att jag inte undrar på karlens — en själfull karls — melankoliska uppsyn!

— Vissa kvinnor själfva — sade Julianus — ha länge hindrat mannen att upptäcka att andra kvinnor haft en själ! Men nu ha dessa senare kvinnor till och med börjat lära honom att han kan förälska sig i en själ; att den finkänsliga och mångströngade andliga sympatien är den djupaste och varaktigaste delen af kärlekens tjusning. Därunder har också kvinnan börjat erhålla mer rörelsefrihet för sin känsla. Så

länge målet, som hon ville nå, bara var giftermålet och målet, som mannen ville nå, bara var besittningen, då bjöd kvinnans natur henne att låta sig eftersträfvas, eröfras. Men sedan själen betyder mer i kärleken, har kvinnan också fått mer mod att visa sin känsla, enkelt, utan list och utan blygsel, utan kraf och utan sårad fåfänga, ifall den ej besvaras.

— Minnes någon af er — sade Hugo — en fin novell af Jane Claine — en sällsynt själfull kvinna, som förstår andra utsökta kvinnonaturer — där just detta sker, men där mannen är för gammaldags i sin känsla att inse storheten i hennes handling förr än för sent?

— Ja — svarade Rikard — jag minnes den och tänkte då, som ofta förr, att först när kärleken sålunda blir sig själf nog, kunna mannen som kvinnan verkligen veta om de äro älskade, om de själfva älska. När vår egen känslas adel är vår enda stolthet, när vi inse att vi ha ett ansvar mot detta som mot hvarje annat af våra stora anlag — ansvaret att utveckla det till den högsta möjliga fullkomlighet — då skola icke längre människor gå miste om lyckan genom falsk blygsel, så som det ännu ofta sker. Och då skola icke de, hvilka erhållit en större kärlek än de kunnat mottaga, kränka den gifvande, som det ännu ej sällan sker. Då skall en stor, fordringslös kärlek kunna mottagas, icke blott utan plåga, men med en stolt tacksamhet!

— Det synes mig — sade Hugo — i min ovetenhet, som om du vore tämligen själfmotsägande, när du talar

om obesvarad kärlek? Åtminstone är, i alla andra förhållanden, den äkta sympatien alltid ömsesidig.

— Så är det — svarade Rikard — nog också i detta. Men det finnas ju så många fler yttre omständigheter och inre tillfälligheter, hvilka kunna hindra den erotiska möjligheten att utvecklas till full verklighet? Å andra sidan finnas andra omständigheter och tillfälligheter, hvilka till verklighet utveckla erotiska omöjligheter! De flesta förfela eller förhasta ännu sina största lifsafgörelser, emedan de ej kunna lyssna till sig själfva eller vänta på sig själfva!

— Också — sade Julianus — är det bland annat därför, vi måste få en klarare öppenhet, på samma gång som en mer nyanserad finkänslighet, i dessa ämnen! Detta skall icke blott bidraga till en ökad trygghet och lycka inom det erotiska lifvet, utan också hindra att man, genom att förblanda känslornas art, går miste om stora lifsvärden. Den sympatiska vänskapen mellan man och kvinna skall sålunda erhålla rikare, friare former, icke minst den nu nästan alltid missförstådda, men innehållsrika mellanform, som fransmännen — dessa mästare i definitionen af själsnyanser — kallat »l'amitié amoureuse!» Och man skall upptäcka ännu en oändlighet af skiftningar, hvilka kunna öka lifvets rikedom, genom att göra alla förhållanden mellan män och kvinnor finare, fullare, friare, utan att de dock skola hindra den stora erotiska upplefvelsen.

— Ju längre ni tala — sade Hugo — ju mer rätt

får jag i alla fall! Själfva könsförhållandet blir kringskuret af sina gränsområden och slutligen en allt mer inskränkt monarki!

— Blott i sin ensidigt sensuella mening — svarade Julianus — ty man och kvinna skola allt mer upptäcka den oändliga rikedom, som tillvaron äger däri, att de äro tvenne olika, men för hvarandra skapade, väsen och att hvardera är ett väsen af sinnen och själ!

— Men — sade Rikard — jag ville inte att erotiken alldeles skulle förlora *den heta, vilda känslan med en kolorit af rödt och svart!*

— Jag svarar dig — sade Julianus — med ett annat af den andre Rikards ord: *äfven människornas lynnen äro klimatiska.* Alltid kommer det att finnas heta och kalla zoner, inlands- och kustklimat, juni- och novembertider! Jag hoppas också att det — under alla utvecklingsformer — skall uppträda stora »brottsliga» lidelser. Ty dessa verka inom mänskligheten, som den där förhistoriska skogsbranden i Spanien, om hvilken sägnen förtäljer, att ur de upphettade bergen silfret sedan flöt fram i dagen som floder! Den väldiga lidelsen bringar alltid dolda känslo- och idévärden i ljuset. Det finns ingen klagan, i hvilken jag är mindre hågad att instämma, än den att »man kommit för sent i en värld, där människan redan tänkt alla tankar». Vi ha till en början ännu många alls icke kända känslor! Och med dem få vi nog också en hel del otänkta tankar!

— Nu tror jag vi ringa på te — sade Hugo. — Mitt klimat är för närvarande kinesiskt.

— Det där — sade Rikard — behöfde du inte tala om, ty i detta ämne är ditt tungomål ännu det stora mongolrikets!

Hugo fortsatte som om han intet hört:

— Och om Julianus sedan vill ackompagnera mig, spela vi Sjögrens G-moll-sonat? Jag längtar efter min musik, sedan ni i alla tonarter varierat ett tema, som föga intresserar mig! Men jag betraktar den sista stunden som en botgöring, för att jag hindrade Dick att tala politik. Då är han visserligen svår! Men när ni slå er tillsammans att tala kärlek, då äro ni afgjordt värre än hvardera för sig kan åstadkomma!

II.

När de gamla, blå mandarinkopparna och det urnformade silfverteköket från hofmarskalkens tid åter voro utburna, tog Hugo sin fiol. Och som Rikard bad om det ena Sjögrensstycket efter det andra, fylldes rummet länge af hänryckande lidelsefulla, mäktigt ungdomsberusade eller dödligt sorgsna tonvågor. När Hugo slutligen lade ned fiolen sade Rikard:

— Så här, i halfmörkret, är enda sättet att höra musik med själen, inte bara med öronen! Ludvig af Bayern var inte bara skönhetslidelsens martyr utan också något af dess profet, i synnerhet när han lät spela Wagners

härligheter för sig ensam! Det var stor skada att den esteticismens nevros, som redan skälfver i den förste Ludvigs känsliga och geniala ansikte, skulle bli full tragik hos den andre — hvad hade han ej annars kunnat göra för skönhetsnjutningens förfinande! Till exempel att ge människorna konsertsalens begrepp, en sal där man — i stället för att packas hop på klaffplatser i ett hvasst ljus, som belyser sidenbluserna och släcker stämningen — hvardera hade sin skönformade hvilsoffa, på ett rimligt afstånd från alla andras, och omkring sig en mild halfdager, som frigjorde själarna men skymde anletena! Så kunde man helt hängifva sig åt tonhafvets härligheter. Där skulle man då möta äfven andra frigjorda själar och känna lyckan stegras genom sympati, medan den påtvungna närheten af osympatiska väsen nu i de flesta fall stör den. Att höra musik tillsammans är sympatiens mest afgörande prof! Jag vill då helst bortjaga alla, som äro i min närhet, för att få de andar att nalkas, dem jag vill möta. Hugo har i afton manat fram några! När du stod där, fylld af musik, tyckte jag mig hafva en syn af din far, som med samma hängifvenhet brukade spela sin flöjt här ute i trappan *med de bronsbruna lockarna hängande öfver pannan.* Du är visst lik honom?

— Lyckligtvis — svarade Hugo. — Min mor ville jag mindre gärna liknat. Min far förälskade sig i Angelika Rönnqvist, emedan han trodde att hon var en lika djupt känslig och inbillningsrik natur som han själf. Han fann snart att hon bara var känslosam och fantastisk —

och mellan de tingen är en afgrund! Också gick det snart isär. Jag var deras enda barn och alltid med min far. Han läste alla sina älsklingsdiktare och gjorde musik för sig själf. Min mor gjorde romaner för fruntimmer ...

— Du förstår nu — sade Julianus — att Hugo ej kan ha den stora kärleken i blodet!

— Kanske — svarade Hugo leende — kunde jag åtminstone haft den i hjärtat, ifall inte Eleonora varit upptagen af sin passion för Rikard Furumo! Men låt oss nu strax från Aetna — Julianus' själsliga klimat — komma tillbaka till Närike, för att tala litet mer just om det där klimatiska, som spelar en allt större roll i litteraturen och psykologien. Den senare ger allt fler intressanta bekräftelser på djäfvulens gamla öknamn — »han, som makt hafver i vädret», ty väderlekens sataniska inverkan blir allt mer uppenbar. En väninna har bland annat berättat mig att det enda, som hindrade henne att rymma med en man, hvilken hon senare fann löjlig, var att han bad henne om det en gråkall förmiddag. Hade han frågat på eftermiddagen i lampsken, hade hon följt honom!

— Det där var ju i stället en väderlekens nådeverkan — sade Rikard leende.

— Den verkar ömsom — svarade Hugo. — Psykologien visar att både himlen och helvetet genom tusen hemliga, dagliga inflytanden slitas om oss! Här slår ett ord, en blick bro mellan tvenne själar för lifvet; där öppnas ett större stycke af den afgrund, som redan gapar

mellan två själar, hvar gång t. ex. en mans läppar snudda vid hans hustrus, som därvid känner en inre rysning. I dag ger mig den sympatiska tonen i en okänd människas tillfälliga ord lifsglädje för veckor; i morgon ger mig den lätta vibrationen i en väns stämma det intryck, som slutligen skall döda vår vänskap.

— Och — sade Julianus — i en annan omgifning, i en annan luft, skulle icke blick, icke smekning, icke tonfall verkat något af allt detta, utan något alldeles annat! Vi, känsliga instrument, stämmas till harmoni eller disharmoni af tusende små yttre inflytanden. Jag tror Maupassant formulerat just hvad du menar, i yttrandet att ögat, liksom hjärtat, »a ses haines et ses tendresses» och att sålunda ett rum, en person lika afgjordt, fast omedvetet, inverka på vår andliga fysik, som skogens eller hafvets eller fjällens luft på vår kroppsliga. Denna erfarenhet har ju redan ledt till sträfvan att utbreda skönhetens inflytande öfver hela vår omgifning. Men vi behöfva något än mer ogripbart och svårt att förverkliga — en stegring af våra sympatiska och antipatiska instinkter i alla riktningar, hvarigenom vi komme att inrätta oss efter det själiska klimatet utom oss, lika väl som efter det fysiska. Jag menar något mycket svårt att uttrycka. Det är inte bara i den estetiska riktningen. Där kan man — liksom genom allt för mycket hänsyn till det yttre klimatet — bli vekligt öfverkänslig. Det finnes nu till exempel en möbelkult, hvars små bekännare tro sig vara utsökta själar, då de inte kunna uthärda en empire-

stol i ett rococorum och på tusen sätt drifva upp sitt raffinerade, lyxfulla estetiserande, så att deras själ snart bara har stilkänsla, men alls inga andra känslor, och framför allt ingen aning om att den äkta skönheten trifves utmärkt i enkelhet. Samma slags folk skulle naturligtvis i en annan tid i stället ha dyrkat fula möbler och gjort sig öfversvinneliga på något dummare sätt. Men just emedan jag så fanatiskt tror på skönheten som lifsmakt, ville jag ogärna att den skulle bli en anledning för människor att råka in i ett nytt slags förfinad pöbelaktighet, den att sätta skönhetens yttre uppenbarelser öfver själens stora, sköna rörelser!

— Jag — invände Rikard — tror icke att faran är stor. Ty när skönheten blir allas egendom, då upphör man att öfverdrifvet syssla med den, alldeles som vi nyss sade om erotiken: man talar inte så mycket om hälsan när alla äro friska. Tillsvidare måste man betrakta den estetiska, liksom den erotiska öfverkänsligheten, som ett oumbärligt moment i »den omlagring af våra atomer, som skall lära oss höra lifvets musik». Den själsliga förfiningen kommer att omfatta så stora, nya områden, att man inte får tid att sitta och göra alltför subtila analyser af sina sensationer framför ett Tiffanyglas!

— Och inte heller — sade Julianus — skall man finna tid för de magiska taskspelerier, hvilka nu äro ett ledsamt uttryck för den stegrade känslighet vi tala om! Bakom dessa se vi emellertid fenomen skymta, som tyda på att våra sinnen och vår själ verkligen skola bli mäk-

tigare än de nu äro. Den så kallade levitationen — motsatsen till gravitationen — är till exempel ett af dessa fenomen, telepatien och suggestionen äro andra. De rent vetenskapliga upptäckterna om ljudens och synbildernas öfverförande på hittills otroliga afstånd — genom hittills ogenomträngliga ämnen — är ännu ett annat uttryck för den vissheten, att tid, rum och materia måste bli allt mer plastiska för människans vilja.

— Och — sade Rikard — om dessa människans yttre gränser allt mer sprängas, skall man då icke också kunna nå den stegrade makt öfver själens inertie, öfver kroppens förfall, som innebars i drömmen om ungdomselixiret? Skall icke den oföränderligt unga själen kunna behålla kroppen frisk och spänstig, så länge själen vill bruka den — och vi sedan åter bringa den gamla, vackra nordiska ättestupan till heders? Huru skulle det icke förvandla tillvaron att öfvervinna ålderdomens oskönhet och vanmakt! Icke döden men afdöendet är lifvets största fasa . . .

— Nej — sade Julianus — dess största fasa är den erfarenheten att

Each creature holds an insular point in space . . .

Och skola icke de ännu hemlighetsfulla krafter, om hvilka vi nu tala, en gång kunna föra oss så långt att vi höra

Life answering life across the vast profound . . .

Skola icke också själarna erhålla en ännu oanad fjärrsyn, fjärrhörsel för hvarandra?

— Jag — sade Hugo — håller tvärt om lifligt med en liten flicka bland mina vänner, som tyckte att det var »så ofint af Gud att vilja vara allseende och allestädes närvarande: han borde förstå att människan också kunde behöfva vara ensam ibland»! Och har man redan haft denna känsla, då vill man sannerligen inte att hvar liten herre skall kunna sätta x-strålar på ens själ! Om en sådan olycka hände den stackars mänskligheten, blir det högsta loford, man kan säga en kvinna, att hon är dubbel, ogenomtränglig, alltjämt en dunkelt lockande gåta! En Mona Lisa skulle då bli vår madonna, som åt oss födde, icke en ny förklarare af lifvet, men i stället en fördunklare! Jag känner mig redan obehagligt berörd af telefonen nere vid bruket, och om man i Stockholm stod och fjärrskådade mig här i gula salongen, så...

— resignerade du dig snart för nödvändigheten — inföll Julianus leende. — Minnes du, när du i zoologiska trädgården i London gick ifrån aphuset, emedan det upprörde dig att Haeckel, som vi voro med, ville truga på dig kusiner i »de där aporna», som du, med tavtologisk energi okvädade dem! Och dock sade du för en stund sedan, att du nu inte ville umbära hvad evolutionismen gifvit dig! Så ginge det nog också med genomskinligheten: du finge ersättningar. Men du är alltid lika konservativ i din känsla med afseende å en ny idé eller uppfinning, som du sedan är radikal i din tankes slutsatser, när du antagit den. Om jag därtill lägger att du är lika aristokratiskt fordrande med afseende å dina egna handlingar,

som demokratiskt frisinnad gent emot andras, så har jag med dig karakteriserat mitt ideal af en statsman — det är skada att din ärelystnad ännu endast tyckes vara jorddrottens!

— Och nog aldrig blir politikerns — svarade Hugo — därifrån hindrar mig min individualism — »aut Caesar» — ja, du minnes Rikard Furumos ord om svenskens lynne! Dessutom är jag en i högsta grad modern människa, i min ytterliga känslighet för alla obehagliga intryck. En ful brytning, ett osympatiskt tonfall, ett enfaldigt argument plåga mig — huru skulle jag kunna stå ut en enda vecka i en af våra riksdagskamrar? Ett rått ord — äfven om det ej yttras till mig — kan förstämma mig i timmar. Jag förstår outsägligt Viktor Rydberg, som jag en gång hörde berätta att han ej kunde smaka äpplen på en hel vinter, emedan en äppelmadam sagt honom en grofhet! Man märker bäst hur känsligheten blifvit förfinad, när man tänker på alla de — för lif och lemmar, hälsa och förstånd vådliga — upptåg, dem ungdomen ännu för trettio, fyrtio år sedan rundt om på herregårdarna roade sig med, och där nöjet stegrades ju mer man kunde skrämma, plåga och förlöjliga andra! Sådana råheter äro omöjliga för nutidens bildade ungdom, af hvilken ingen finner glädje i att bereda andra obehag. Ett i århundradets midt ej ovanligt nöje var också att retas med de ämbetsmän, som betjänade allmänheten! Nu är tonen allt mer ömsesidigt höflig, emedan man å ömse sidor känner en ohöflighet mer intensivt. Och blir jag snäst af en postfröken . . .

— Du menar postherre — inföll Rikard — postfröknar snäsa bara damer!

— Hvilken som snäser mig, så väcker det ett oerhördt obehag. Men detta öfvergår snart i funderingar på automater, hvilka kunde spara människan en stor del nervslitande arbete. Således — menar jag — framkallar vår stegrade själsliga ömtålighet på detta som på andra högre områden, icke endast en ökad retlighet men äfven ökade hänsyn, hvilka skola leda till ett allt ifrigare sökande af sådana arbetsmetoder och samfärdselmedel, genom hvilka människans nervkraft skall kunna sparas för bättre ändamål än rent mekaniska sysslor.

— Ja — sade Rikard — när jag inte målar, har jag aldrig roligare än när jag grundar på huru härligt allt skall bli, då hvarenda beröring människor emellan blir vacker och innehållsrik. Jag — som har ett outrotligt behof att aftvinga till och med en kolkörare ett leende — har ännu ej öfverkommit den plåga jag erfor, då jag kom till staden från landet — där alla kände hvarandra, hälsade på hvarandra, deltogo med hvarandra — och fann alla, kallsinniga och själfupptagna, rusa förbi hvarandra!

— Tidspillan — inföll Hugo — blefve det väl, om vi alla började le mot hvarandra på Sturegatan! Men nog vore det roligt, i synnerhet i promenadtimmen, då de vackraste damerna äro ute...

— Jag — svarade Rikard — vet heller inte huru det i verkligheten skulle ta sig ut. Jag vet endast, att

jag i hagarna kan ligga och drömma om en tid då människorna af hvarandras tonfall, ord, leenden och blickar skola äga samma omedelbara glädje, som nu af solstrålarnas lek, gräsets vajande, blommornas rörelser, fågeltoner och insektsfladder; då allt blir lika enkelt och ändå känsligt, lätt och lent, äfven i människornas ytliga beröring med hvarandra! Vi förstå ju ännu inte att göra ens våra vänliga handlingar behagfulla; vi ana knappt att det ej är nog att göra hvarandra godt, utan att saker göra oss godt i förhållande till huru vackert de göras! Vi måste börja efterlefva hofmarskalkens princip att *alla skola uppfostras i det vackra, goda och glada!* Vi borde lära barnen att det hör till sedligheten att bo vackert, kläda sig, äta, samtala, tala och röra sig vackert. Som barn erfor jag en bitter ovilja, när man sade att det intet gjorde om man var ful, bara man var snäll! Och omvändt borde man nu säga barnen, att de äro snälla i den mån, de glädja andra med att vara vackra!

— Ja — sade Hugo — man vållar ej hvarandra obehag, men man har så glömt det glada behaget, att jag nästan längtar efter den gamla tidens dansmästargrace! Men jag tror, att det vaknande konstsinnet och en klartänktare individualism tillsammans komma att stegra behofvet att äfven i yttre mening utveckla sig i den stil, som bäst öfverensstämmer med vår personlighet. Det var denna stilprincip, hvilken halfmedvetet ledde Sokrates som pedagog — den låg innesluten i hans grundsats: *känn dig själf.* Jag tror att det äfven var en omedveten stil-

känsla, som vägledde skönlandets sköne son, Franciscus af Assisi, i hans helighetssträfvan. Och denna stilkänsla fanns fullt medveten hos alla renässansens yppersta andar, ja, äfven hos de mindre gudarna under denna tid af förnäm och hänsynslös självhärlighet. I vår tid har Walter Pater varit ett af de yppersta resultaten af denna genomförda, konstnärligt medvetna självkultur, som i Annunzio har en af sina tolf små profeter!

— Den stora profeten — sade Julianus — är och förblir väl ännu länge Goethe. Man kunde lättare umbära hans verk, än det än underbarare verket: hans fullformade personlighet! Jag njuter teckningen af hans lif, som om den vore utförd af Leonardo da Vinci.

— Din far — sade Hugo — som *på ett obeskrifligt sätt var intagen af färger*, såg händelsernas lynne och människornas namn i en viss kolorit. Ser du dem som taflor?

— Inte endast som taflor, också som skulptur och arkitektur. En hel karakter verkar på mig som den fullkomliga byggnaden, hvilken man kan se från alla sidor. Och ehuru jag vet, att både byggnader och personligheter med försummade sidor ha utmärkta försvarare, så kan jag aldrig helt njuta en byggnad eller en människa, som endast är fasad! Och jag kan absolut icke umgås hvarken med byggnadsverk eller personer, som äro dekorerade med oorganiskt påsatta ornament! Jag föredrager karakterer i romansk-, i renässans- och de, ytterst sällsynta, i grekisk stil. Men jag kan trifvas ypperligt också med människor i götisk stil och äfven rococon har — hos kvinnor —

för mig en viss tjusning. Men folk i svensk villa- och utvärdshusstil undviker jag. Byggnadsverk i den stilen höra till mina nio begrepp om det, som utgör helvetets ensemble! På samma sätt sammansmälta för mig människor med taflor. De flesta människor tyckas mig utförda, icke af någon bestämd konstnär, utan af den berömde målaren *Ignotus*, hvilken förekommer i så många skolor! Hur ofta påminna till exempel icke kvinnor om kölnerskolan eller den umbriska eller den holländska! Lycklig tycker jag mig vara, när jag upplefver att en känsla blickar emot mig med Botticelliska änglars ögon; att en handling fått en rörelse af Michel Angelo; att en tanke äger Rembrandts ljusdunkel, där, ju längre man ser, allt fler smycken glimma fram ur mörkret! Och har man funnit några människor, i hvilkas närhet man erfar samma ädelt, måttfulla ro, samma sällhetens soliga vemod, som af Giorgiones friluftstaflor; har man mött en själ, som gifvit sig med den helhetshungrande intensitet, den hängifvenhetens fullhet intill sönderbristandets gräns, som strömmar ur hans orgelspelares evighetssugande blick — då hör man till lifvets få utvalda!

Nu uppstod först tystnad och sedan ett lifligt meningsbyte om de konstskolor, vännerna ansågo hvarandra tillhöra, ända tills Rikard, under de andras munterhet, på Hugo tillämpade Walter Scotts ryktbara skildring af en tafla, »där Rembrandt tycktes ha utfört de ljusare partierna, men Michel Angelos liffulla, kraftiga pensel den yttre konturen».

— Ja — sade Julianus, när skämtet afstannade — det där låter svagsint om ett konstverk. Men det är icke omöjligt att hos människor finna mer orimliga sammansättningar. Jag har sett kvinnor vara mödrar i Greuze's stil, men älskarinnor i Kranachs! Man kunde gärna definiera människan som det sammanhangslösa djuret! Konsten har sammanhang. Hela den öfriga naturen har sammanhang. Vi få inte fikon af tistel eller drufvor af törne. Vi komma icke ut en vacker morgon och finna gräset blått och träden med kronan i jorden! Vi kunna lita på naturen. Och det är framförallt denna lagbundenhetens eviga ro, vi hos henne omedvetet njuta. Därför fly vi till naturen, när människan söndertrasat oss och göra skogen eller djuret — som ej växlar — till vår vän, när vänner svikit oss. Människorna åter — de kunna tänka, tala, skrifva, göra musik, skapa konst som antika gudar, medan deras handlingar se ut som kolingar! Man borde dock af en tänkare, en diktare, en musiker, med en intellektuell tillvaro i nobel stil, kunna vänta att äfven hans handlingar skulle utföras, visserligen icke med en Michel Angelos linie-storhet, men åtminstone bereda samma tillfredsställelse som en fullformad Dürer, en finkänslig Holbein. Men en sådan människa är ofta — när hon handlar — lika litet lefnadskonstnär som en grottinnevånare, hvilken ritade figurer i en benbit, var danare af konstverk!

— Det finnes — invände Rikard — en sanning i detta, men endast då man ser på ett stycke af en män-

niskas lif. Kan man öfverse helheten, då visar det sig att sambandet mellan verket och personligheten är mer innerligt. Mitt verk blir dock till slut så pass stort eller litet, som min människa varit; ty, som en af mina vänner yttrade, man »slåss och sjunger på samma sätt». Det finnes nog innerst sammanhang också i människonaturen: en författares osköna handlingar bli alltid, förr eller senare, gengångare i hans verk och tomrummen i mitt hjärta måste komma att gapa äfven från mina taflor!

— Ja — sade Hugo — för en så enhetlig natur som Julianus ser allt mer sammanhangslöst ut än det är. Äfven mig har det ofta förefallit, att rättfärdigheten går lika värnlös i världen som ett naket barn på ett nattligt slagfält! Men hinner man vänta, så får man se att rättfärdigheten dock aldrig blir nedtrampad. Det finnes en inneboende nödvändighet, som till slut ger allt sin rätta plats, sin rätta dager, och denna nemesis är aldrig mer obeveklig än inom de områden, på hvilka människor skapa. Jag har sett ganska enkla människor, naiva, hvilka knappt haft en öfvertänkt princip att börja med, utan tagit dagen som den kommit. Men emedan deras natur varit äkta, ha de genomträngt ett enda lifsområde helt — och därunder småningom vuxit, så att de till slut danat sig en hel lifsfilosofi ur den enda utgångspunkten: att de i ett afseende haft en stark förnimmelse af lifvet och oförbehållsamt låtit detta verka på sig. Sådana personer ha till exempel i något bestämdt fall följt hvad deras egen integritet kräfde; kanske i en strid ställt sig

på den sida, där de anat att rättvisan fanns. Denna ena handling af rättrådighet har sedan öppnat deras blick för rättvisan på många andra områden, de hafva lärt sig att undvika flärden och skenet öfverallt. Jag har sett andra, hvilka genom att tysta sitt samvete vid en sådan afgörelse, gått den alldeles motsatta vägen. Äfven om för oss själfva en vår handling af ädelmod i ett afgörande ögonblick eller en vår stora känsla synes alldeles förspilld, så kunna vi dock komma att upplefva, att vi, kanske årtionden senare, få vår kraft i ett afgörande ögonblick, i en ny stor känsla just genom detta, som en gång tycktes oss förgäfves, men genom hvilket vi förstorade vår själ. Och vi skola med visshet en dag återfinna den stora handlingens eller känslans styrka i vårt verk! Ofta hindrar det ekonomiska trycket stora känslors genombrott i själen. Och därför håller jag på min tanke om kulturklostern, där produktiva människor, genom ro och själfuppfostran, skulle kunna förfina sin personlighet och förädla sin själ.

— Dock — sade Rikard — få de icke stanna där för länge! Ty det är blott sitt gemüth, de där kunna utbilda, och sin talent. Men — som jag redan förut framhållit — karakteren danas först när vi i handlingar omsätta våra tankar och känslor, när våra val skapa kontinuitet mellan vår förtid och nutid. Du skall finna att när ensittaren — som fyller sig med andras eller sina egna verk — kommer ut ur sin helgedom, raglar han som en drucken, när han rör sig med någon af det lefvande lifvets uppgifter!

— Och — tillade Julianus — han kommer att likna en brunn, hvilken icke befinner sig under bar himmel. De underjordiska källsprången måste då vara bra starka, för att den ej småningom skall torka ut.

— Därför — sade Rikard — är det en mycket olycklig tendens hos nutidskonsten, att den sökt ro genom att afskilja sig från samtidens lif, i stället för att söka genomtränga och omforma samtidens lif efter sina behof. Denna riktning från tänkandet mot medeltidsmystiken, från vetenskapen mot estetiserandet har blifvit motiverad med att vetenskapen inte svarade på alla frågor, framför allt icke på lifvets djupaste frågor. Men när lofvade vetenskapen att göra detta? Den har redan gifvit många svar — och äfven om så ej vore, skulle den dock ha gjort nog för oss, då den lärt oss att fråga allvarligare och att fordra ärligare svar! Den, som själf är full af förväntan om tillvarons oändliga möjligheter, får icke mycket sympati för dessa från lifvet afvända, hvilka tro sig förstora sin själ genom att skaffa sig en eremitboning — som vanligen liknar en bric à brac-bod med gotiska rökelsekar och porslinsherdinnor om hvartannat — och där man kan finna dem afsvimmade af liljedoften från deras egen andes örtagård! Af alla de kostymer, med hvilka Wagnernaturen maskerar att han icke äger en linie af Faustnaturens förnäma gestalt, är munkkåpan den retsammaste! Som privatnöje angår maskeraden mig icke. Men när den fortsättes i konsten — med hvilken jag alltid

menar också litteratur och musik — tål jag den inte, och ämnar inte alls söka öfvervinna min antipati!

— Minns dock — invände Hugo — att när en kritiker på samma sätt vårdar sina antipatier och sympatier, då brukar du inte beundra resultatet!

— Tvärtom — svarade Rikard — jag tycker mycket om enfaldig kritik, då den verkligen är *en*faldig, det vill säga talar i första personen singularis och icke i pluralis majestatis! Kritik har ingen rätt att vara till, annat än som subjektiv. Och eftersom hvarje konstnär — ifall han är en personlighet — väljer sina motiv och sitt arbetssätt med stark sympati för ett och aflägsnar sig från ett annat med stark antipati, så är det ju solklart, att när han sedan genom sitt urval — sitt verk — vädjar till andra, måste detta på dessa andra komma att verka starkt i endera riktningen — väcka lifliga sympatier eller antipatier! Kritiken har ej blott rätt utan plikt att betona sina antipatier lika väl som sina sympatier! Men han har inte — som han ofta tror — vare sig rätt eller plikt att vägleda konstnärens sympatier och antipatier! Kritikerns första regel är att han aldrig skall hafva någon tanke på konstnären när han skrifver! Han skall endast ledas af det första budet för allt umgänge med människor: att aldrig om någon säga något — icke ens med ett annat tonfall — än man har mod att säga denna person själf i ansiktet. Ifall vi alla följde denna regel skulle sammanlefnaden — äfven emellan granskaren och dem han granskar — otroligt förskönas! Men med de

nuvarande vanorna inom kritiken och fordringarna på kritikern blir granskningens egentliga verkan att försämra kritikerns själ, konstnärens själ, allmänhetens själ — hvilket jag ber att få betona på denna åt själen helgade afton!

— Min farfars maning — sade Julianus — till människan i hennes beröring med människan: *tvätta din själs händer hvita* — den borde äfven höra till granskarens estetiska vanor, när han rör vid en annan personlighet!

— Ja — svarade Rikard — detta borde vara kritikerns instinktiva renlighetskänsla! Men huru skall man kunna begära den af honom, då han på den där kulturfarliga makulaturen, som kallas tidningar, får sig tillmätt vissa decimeter, dem han bör fylla, icke med ett innehåll, som han — granskaren — har ett personligt behof att uttrycka, men med det, som allmänheten och konstnärerna af tidningen vänta, nämligen omdömen — och helst omdömen, som behaga både konstnären och allmänheten! Först när man ändtligen begriper, att också kritiken är ett självändamål, en konst, hvilken arbetar med den andra konsten till material; att kritikerns uttalande icke har någon annan uppgift än att så fullt och rikt som möjligt afspegla hans egen individualitet — en individualitet, hvars egenart det är att just på detta sätt uttrycka sig — förr erhålla vi ingen verklig granskningsfrihet, ej heller en fullt värdig självansvarighet, en genomförd etisk och estetisk förfining inom kritikens konst, hvilken nu, mer än någon annan, förnedras och förvrides af ändamålsbegreppet!

Är granskaren en fullödig personlighet; har han den lidelse för konsten, utan hvilken han icke borde ha det minsta att skaffa med granskningen; äger han det genom kultur utvecklade omdöme, hvilket ger honom herravälde öfver tekniken i sin konst; har han därtill lyckats bevara sin spontanitet, så att konsten för honom alltjämt är en personlig upplefvelse — lifskänsla, lifsglädje, förtviflan eller blygsel, allt efter de olika intryck den ger honom — må han då släppa sina antipatier och sympatier lösa! Då skall han — därpå hafva vi redan talande bevis — just genom att fullt och fritt, helt och ärligt uttrycka sig själf — och utan något annat syfte än detta — medelbart gagna! Han skall då nämligen skapa beröringspunkter mellan den goda konsten och allmänheten, samt afskära förbindelselinierna mellan allmänheten och den dåliga konsten.

— Men — invände Julianus — har du tänkt på att kritiken, äfven den goda, är en alltjämt växande fara för konstnärens själ, ifall den alltjämt skall fortsätta att syssla med de skapandes personligheter i stället för med deras verk? Kritiken talar om för konstnären hvad denne känner eller inte känner, hvad han är och inte är, ända tills den känslige konstnären antingen slår in på den vägen, att öfverdrifva sin ofta framhållna egenart eller, på trots, kastar sig in på områden, hvilka ej äro hans egna, emedan han vill befria sig från den tragiska eller komiska mask, som kritiken med våld trycker på hans anlete. Det hör redan till lifvets tragik, att människor själfva stundom

tillverka en mask åt sig, den ödet en gång i ett afgörande ögonblick afsliter; att våra vänner mycket ofta påtvinga oss någon sida i vårt väsen som en mask framför vårt verkliga ansikte. Men båda delarna höra ännu till det, som någorlunda kan rättas. Däremot blir det temperament, som kritiken modellerar åt den skapande personligheten, ej sällan hans förbannelse. Det förleder honom lätt till en självspegling, som stör hans naivitet; än lättare vilseleder det honom i valet af vägar och mål, och kommer sålunda att ingripa i hans öde på ett ofta förfärande sätt. Det är endast de allra starkaste individualiteterna, hvilka kunna gå frälsta genom detta prof. Och det beror på att dessa i regeln blifvit misskända och löjliggjorda af sin tids kritik. Sålunda hafva en Böcklin, en Puvis de Chavannes — för att ta några af de närmaste exemplen — gått för sig själfva, tills de helt funnit sig själfva och därigenom tvungit samtiden att upptäcka sig. Sedan individualiteten är fullformad, skadar ju kritiken föga. Men alltid är det lyckligast om den analyserar endast de dödas personligheter, där en afslutad lifsgärning föreligger som material för analysen, icke de lefvandes, om hvilka man intet fullt kan veta så länge de ännu lefva. Underbara öfverraskningar äro alltid möjliga!

— Ja — tillade Hugo — det finnes en kritik, hvilken lifligt påminner mig om när vi som barn envisades att plocka daggkåpor utan att vattenpärlan skulle halka ur! Det lyckades oss aldrig och lika litet lyckas det granskaren att fasthålla just det där skälfvande, innersta

af en konstnärs natur — den speglande droppen, konstnärselementet! Det är redan ovanligt, att granskaren verkligen kan se och utsäga hvad själfva det föreliggande verket uppenbarar af konstnärens väsen. Men kritikern borde akta sig att draga upp konstnärens gränser och framför allt aldrig — aldrig — aldrig — sätta betyg eller nedsätta genom att jämföra! Detta verkar som gift på en konstnärs ömtåliga själ. En annan af mina målarvänner — Richard Bergh — yttrade en gång det djupa ordet: »att kritiken bör sträfva att skona fåfängorna och väcka samvetena»! Och det är framför allt jämförelsen, hvilken eggar fåfängan och drifver konstnären in i falska situationer. Hur ha icke till exempel jämförelserna mellan Heidenstam och Fröding, under växelvis nedsättande af endera, stört dem båda! Den allt för ingående analysen skadar också på ett annat sätt konstnärssjälens kyskhet: den oroar den tystnad, under hvilken konstnären lyssnar till sitt eget inre. Det, som däremot alltid gagnar konstnären, just emedan det väcker hans samvete, är jämförelsen med honom själf, bedömandet af hans verk efter hans egna bästa löften eller bästa verk; krafvet att han skall nå upp till sina egna högsta möjligheter!

— Det där — sade Rikard — är jag med om, såvida kritikern verkligen själf har ett samvete, som ger honom instinkt på den ärliga viljan, äfven om denna i något visst fall ej nått hvad den eftersträfvat. Och så, framför allt, ifall kritikern själf är genomkultiverad, så att han har de sammansatta synpunkter och tillika den

enhetliga åskådning, hvilken genomtränger ett verks sammanhang med den skapande själf, hans konstskola, hans tidsriktning; så att han godkänner eller underkänner på goda skäl och därigenom omedvetet ger mig suggestioner, hvilka medelbart kunna gagna min vidare utveckling. Men, först och sist, ifall han har det sinne för humor, som kommer honom att afhålla sig från att tala i den enda rätta smakens namn — i stället för uteslutande i sitt eget! Kritikerns väg till det helvete, dit vi konstnärer helst skicka honom, är stenlagd, sällan ens med goda föresatser, men dess mer med absoluta domslut, domslut, dem framtiden sedan reviderar! Och inte bara framtiden: man finner ju redan i samtiden huru tvenne stora auktoriteter — och det på så kort afstånd som Stockholm och Köpenhamn — ofta ha alldeles motsatta meningar om ett konstvärde! Sådana erfarenheter måste göra krafvet på subjektiv kritik allt bestämdare och otåligheten öfver alla absoluta domslut i skönhetslärans namn allt mer berättigad. Skall en kritiker öfva något slags våld — hvarifrån jag alldeles afråder — då bör det endast vara på sig själf, för att söka vidga sin förståelse! Men den födde granskaren har alltid något af den Proteusnatur, hvilken Brandes hos sig själf skildrar! Och då vet han, genom egen erfarenhet, att man kan hafva olika själsbehof under olika tider; att verk, som tyckas motsäga hvarandra, dock bilda nödvändiga led i en utvecklingsgång och att de böra dömas efter klimatet i den andliga sfer, där de nu vuxit, ej efter klimatet i gran-

skarens sfer eller i konstnärens egen för omkring tio år sedan!

— Och — tillade Hugo — om granskaren icke känner sig i stånd till denna generösa och inträngande förståelse, då borde han obetingadt låta bli att bedöma verket och lämna det till en annans bedömande, såvida man ej alldeles vill tiga — i sju fall af tio det lyckligaste för alla parter! Krafvet att kritikern skall bedöma allt — för honom sympatiskt eller osympatiskt — synes mig vara det grymmaste af alla de våld, som begås mot hans själ. Om det finns någon punkt, där han borde göra energiskt motstånd, så är det mot den åskådning, hvilken betraktar honom som allmänning för all byns fänad! Det finnes nästan intet, hvilket sätter mig som privatmänniska i sämre lynne, än när folk begär att jag skall ha en färdig och orubblig mening om den bok jag nyss lade från mig, den musik, som nyss förklingat, den tafla, jag just ställt mig framför; att jag skall ha reda på allt som händer, ja, ha en åsikt färdig om händelserna, samma stund jag läst kvällstelegrammen! Jag fordrar, som min obestridligaste rätt, att få låta bli att taga reda på en massa ting eller bedöma en massa andra, som äro mig likgiltiga; att icke låta allt och alla tvinga sig på mig med samma rätt eller anspråk på mitt intresse! Med intryck, som med människor, måste man bli mer varsam och mer vågsam på en gång! I synnerhet gäller detta för storstädernas olyckliga invånare, hvilka — tills vi lyckas förstöra storstäderna — systematiskt borde afspärra sig; icke

låta påtvinga sig intryck, umgänge, vanor, tycken, nöjen, ifall de skola kunna behålla klara linier i sin personlighet! I min nyss nämnda irritation gent emot anspråken på färdiga omdömen — en irritation, som hos mig ju endast blir tillfällig — måste nu den olycklige kritiker, hvilken äger en personlighet, lefva dag ut och dag in, tills han hunnit tillkämpa sig självändamålets helgd för sin personlighet, sin verksamhet!

— Du glömde — sade Rikard — det värsta: våra goda vänner och trogna grannar, hvilka stå villiga och färdiga att ge oss råd om hvad vi böra tycka och som visa sin milda eller vilda förvåning, när vi inte visa oss tacksamma! I detta afseende syndar äfven den bästa kritiker mot konstnärerna. Visserligen medger jag, att man stundom bör slå ut en glugg eller öppna en dörr i sin sympati. Men nog äro också väggarna bra att ha! Jag menar inte dumma, tjocka murar — som till exempel att man inte kan bli galen i gotiska byggnader fast man händelsevis är galnare i renässansens; eller att man inte kan höra känslornas böljesbrus hos Sofokles, ifall man också har öra för slagen från vårt århundrades heta pulsar! Men jag menar, att jag vill slippa råd rörande min egnaste personlighet, mina uttrycksmedel, mina motiv: råd sådana som att jag bör försöka ett motsatt uttrycksmedel och fatta sympati för alldeles andra motiv, än de medel och motiv jag väljer; att jag t. ex. bör akta mig att bruka för mycket rödt och svart, ty det är en imitation af symbolismen, eller för

mycket brunt och grått, ty det är en reminiscens af realismen; att jag borde välja Påls motiv eller Pers målningssätt eller behålla mitt eget för femton år sedan — ty då skulle publiken bättre förstå mig och jag mera vore mig själf! Att jag hvarken har Påls ögon eller Pers hand eller samma saker att uttrycka som för femton år sedan — det ana de goda rådgifvarna icke! Än mindre att en verklig konstnär icke medvetet väljer, utan omedvetet drifves af den ande, som är i honom, att välja sina motiv och sina medel att uttrycka dem! All sådan vänlig omtanke gör därför på mig samma verkan som försynsbegreppet på Nietzsche: »es ist zum erbrechen!» Jag är vid sådana tillfällen ledsen, att det är mig fysiskt omöjligt att lägga hand vid en annans öra! Men fast jag inte blir handgriplig — nog är jag ändå tydlig, när en sådan där gammal trilsk krubbitare eller ung rytande stenskvätta kommer och förklarar för mig: att konsten alls inte är så svår — om man bara tar den så lätt som vissa herrar recensenter!

— Ja — inföll Hugo leende — din enda fasta princip är den om edens vikt och värde...

— Nej — svarade Rikard — också den, om den djupa visheten i ordspråket: »vore ej tordön till lade trollen världen öde» — det är uttydt: funnes ej redan den heta, heliga, bredt rullande, blixlikt nedslående ILSKAN — då borde detta stora skönhetsvärde genast skapas! Och nu vill jag strax säga tvärtom, mot hvad jag nyss sade — hvilket är den dyrbaraste af människorättigheterna,

men en, som man tyvärr försummat att proklamera! Jag är verkligen tacksam mot människor — granskande eller skapande — som lära mig se, därigenom att de själfva genom kärlek blifvit seende. Jag har sålunda fröjdats, när Gustaf Fröding vidgat min sympati för lifvets förolyckade; när Gustaf af Geijerstam skärpt min syn för de dunkelt tragiska förloppen, det omedvetnas hemlighetsfulla inflytande såväl inom bildade som obildade själar. Jag har njutit, när Nordström och Kreuger åt vår konst vunnit den storliniga, karga naturen, hvars skönhetsvärde man för tio år sedan hos oss knappt anade. Vill man riktigt mäta natursinnets tillväxt, då bör man läsa Louis de Geers lilla fina essay om *Landskapsteckningar* — där man ser huru man såg på naturen under 1840-talet! Och på samma sätt har min syn vidgats öfver arbetslifvet, öfver den moderna samfärdseln. Konsten har upptäckt den hemska tjusningen i lokomotivet, som brusar fram i mörkret eller ångaren, som glider, tung och tyst, öfver böljorna — båda symboler af det ovissa öde, mot hvilka det moderna lifvet slungar människorna från bygd till bygd. Men låt bara konstnärerna själfva gå omkring och upptäcka — de äro icke skapade blinda! Förr blef konstnären efter vissa läroår ansedd färdig; var artist till professionen och satt i orubbadt lugn och erkännande till döddagar! Men vi, nyare tiders barn, vi som alltjämt gå omkring och se för att sedan lära andra att se bättre — just för oss vilja de ännu blinda berätta huru naturen ser ut! Veta de ens huru en konstnär ser på

naturen?! Första året ser han inte skogen för bara trädstammar! Andra året hör han skogsdjupens gröna hemligheter. Tredje året finner han hvart träds särskilda karakter! Fjärde året ser han Pans spetsiga öron sticka fram bakom bokens silfvergrå stam! Han är en lycklig karl, om han sluppit måla till dess! Att aldrig stanna, alltid lära, aldrig vara färdig; att behålla en ståndpunkt på rätt sätt och gå ifrån den på rätt sätt; att alltid kunna göra dumheter och kunna lära af dem; att vara oförstådd och så tvingas att taga nya tag för att bli förstådd — detta är konstnärens sätt att vara lefvande! Ty det är bara prat, när konstnärer och skalder säga att de äro nöjda med att skapa endast för konstens skull. Detta är den högsta glädjen, och den som ej fattar det, har icke en droppe skaparmust i sig! Men sedan vill man också glädja andra med den glädje man haft — åtminstone glädja »the happy few». Behofvet att uttrycka mig skapande är ju endast en form af lifskänsla, och denna stegras, ifall jag får andras sympati med mina uttryck för densamma. Den konstnär, som säger annat, ville jag titta i hvitögat efter en oförstående kritik!

— För mig — sade Hugo — har konsten bara två regler. Det ena gafs här på jaktslottet med Rikard Furumos suveräna: *Så jag målar, ty så roar mig att måla!* — den andra af Rahel — som jag unnade att ha känt honom — med den lika djupa satsen: »Frihet är att slafviskt följa sin egen natur». Endast det, som roar konstnären att måla just så; endast det, som ger honom

den intensivaste lyckokänslan; endast det, hans egen natur tvingar honom till; endast det, i hvilket han har sin fulla lust — detta blir konst! I den meningen är intet sannare än konsten för konstens egen skull — den konst nämligen, som skapas med full, from själ — så full att konstnären skulle brista, om han ej just så finge uttrycka sig; så from att han, när verket är fullbordadt, är lika fylld af ödmjukhet som af stolthet. Ty jag har aldrig känt en äkta konstnär, som inte varit ödmjuk inför hvad han nått, stolt inför hvad han velat; liten gent emot förståendet och hög gent emot oförståendet! Ett sålunda skapadt verk blir lifskraft och must för människorna, lika visst som drufvan blir vin, utan att hon själf tänker på, när hon mognar, att hon en gång skall pressas af människorna. Man kan omskrifva Anatole Frances ord — att de böcker säkrast nå odödligheten, som ej äro afsedda för densamma — sålunda: att de verk komma att gripa människorna mest, hvilka ej åsyftat detta! De, som komma och prata om att konstnären skall vara universell, objektiv, allmänmänsklig — som till exempel Tolstoy fordrar -- hvad är det de och han innerst kräfva? Jo att konstnären skall likna dem, tycka som de, hafva samma känslor som de — således alls icke vara individuell, personlig, subjektiv! Konstnären bör icke, heter det, visa fram sitt eget inre utan skildra allmängiltiga känslor — som om han någonsin haft något annat sätt att vara allmängiltig, än genom att visa fram sitt eget inre! Som om någon personlig konst någonsin innehållit något annat! Men folk äro så

ovana att tänka i dessa ämnen, att de icke själfva veta hvad de med sitt prat egentligen mena. I pratet finnes nämligen en riktig instinkt. Och det är den, att konstverkets värde afgöres genom det inre lif, som konstnären haft att framvisa. Ty så högt och djupt och brodt som detta inre sträcker sig — så högt och djupt och allomfattande blir sedan äfven konstverket!

— Ja — sade Rikard — kunna vi icke lyckas få in den sanningen i hufvudena, att all konst, som vill vara något annat än den mest fullkomliga konst, är osedlig; att konsten och lifvet icke äro motsatser, utan att konsten är ett uttryck af lifvet och följer lifvets lagar; att den är ett självändamål, ett kraftutbrott, en naturmakt med sina egna villkor, dem man från intet annat lifsområde har rätt eller möjlighet att stadga — lika litet som fötterna kunna afgöra händernas form eller björklöfven ge mönster åt kastanjernas blad — låt oss då bli färdiga med konsten! Skall den ej längre vara en människas fulla, heliga allvar, hennes dröm, hennes kärlek, hennes elände och hennes salighet; skall den ej få uppfylla och förbruka min hela personlighet, utan vara min lek på lediga stunder, medan mitt allvar däremot skall vara att jag tröskar — hvem vill då vara konstnär? Konsten blir sålunda en lättfärdig okunnighet, en dilettantism, ovärdig vuxna män! Nej, låt då snälla flickor måla snälla gossar, som dela sina bullar med fattiga gossar — taflor, hvilka, enligt Tolstoy's konstteori, bli oändligt öfverlägsna Velasquez's infanter! Låt oss då alla arbeta på att realisera

den jämnstrukna grislycksaligheten: serier af likformiga kultingar, endräktigt uppradade kring samma naturliga näringskälla! Skall konsten för de många, ännu lågt stående, själarnes skull ej få växa högre än till hjärtbladens stadium — de primitiva formernas — låt oss då alla sätta potäter, läsa biblisk historia, dricka vatten och höra på gubben Noak, den mest universella tondikt jag känner — men upphöra att drömma om att äfven torpare en dag skola läsa Shakespeare, dricka vin, äta ananas och njuta Mozart!

— Jag tycker knappt vi borde spilla ord på detta svagsinne — sade Hugo — som dock tyvärr är smittsamt. Man vet hvarken ut eller in under denna häxsabbat af absurditeter! Till exempel den, att framhålla bibeln som motsats till nutidens osunda erotiska och dekadenta litteratur! Tolstoy tyckes förbise att bibeln också innehåller »Höga Visan» och »Salomos Predikare», dessa underbara urtyper af kärleksberusningens lyrik och af dekadentens själstillstånd! Predikaren är ett aldrig öfverträffadt uttryck för de naturer, som funnits och skola finnas i alla tider, icke blott i vår: ömtåliga naturer, hvilka sluta med att blott betrakta lifvet, emedan de funnit sig odugliga att bearbeta det; dessa, som blifvit så djupt sårade af tillvaron, att de innesluta sig i en egen, inre värld, där de lefva, utsökta och ensamma, tänkande sällsynta tankar och kännande förfinade känslor! Eftersom deras egenart just är att icke dela känslor med andra, måste sådana människor i alla tider bli ensamma, oförstådda. De

äro hvarken de största, de skönaste eller de gagnerikaste andarna. Men solen lyser ju också på sandtisteln, som ur dynerna sticker upp sin förnämt dunkelblå blomma och sina skönstiliserade, hvassuddade, silfverhvita blad! Den har ej skulden, att man sticker sig på den, om man plockar den till buketter! Jag förstår att en del svag konst — och sådan finns det ju i alla tider mest af — stundom förleder svaga hufvuden i svaga stunder att undra öfver konstens ändamål! Men det gäller om den tanken, hvad gudsmannen Luther sade om synden: man kan inte hindra fåglarna att flyga öfver sitt hufvud men väl att bygga bo i det! Och visst är att, när jag blir justitieombudsman för skönheten, då tar jag strax hvarenda en i kragen, som talar eller skrifver om konstens ändamål!

— Ack — inföll Rikard — ifall de åtminstone ordade om konstnärens! Då skulle jag strax svara: han är till för konstens skull!

— Skada — sade Julianus leende — att jag inte längre kan glädja mig åt dig som ett stort själfändamål! Har du cigarretterna?

Rikard räckte honom asken.

— Hvad har du där ritat för ett blekansikte? — frågade Julianus.

— En kritiker, som gifvit samtiden denna lefnadsvishetens klenod:

»Lidelsen har mycket för sig;
den får bara inte öfverdrifvas!»

Julianus utbrast i det låga, melodirika skratt, hvars klangfärg var oemotståndligt medryckande. När munterheten slutat sade han:

— Jag förstår dock ej teckningens idéförbindelse med hvad vi nyss talade om?

— Begär inte att Dick skall veta sina idéförbindelser — inföll Hugo. — En målare tänker med ögonen, inte med innerhufvudet!

— Jag skall strax komma din bleka kvickhet att rodna — sade Rikard — ty idéförbindelsen fanns och jag visste den!

— Nu har jag också funnit den — svarade Julianus. — Konstnären är till för konstens skull — och måste vara en öfverdrifven, lidelsefull, stor människa om konsten skall bli stor...

— Naturligtvis — svarade Rikard. — Där äro vi inne på den enda, fruktbara synpunkten om konstens förhållande till lifvet! Lika litet, som jag blir vis af min morfars erfarenhet eller lycklig af min farfars kärlekshistoria — utan har den idiosynkrasien att vilja erfara och älska själf — lika litet blir den ingifvelse, jag endast hämtar ur en annan periods konstskapelser, fylld af samma pulserande blod, som den jag hämtar omedelbart ur det lif, i hvilket jag själf deltar, ur mina förhållanden till människor och till tankar i min egen tid. Det är endast de skapelser, som varit en varm verklighet i en människas hjärta och hjärna, i hvilka man kan skära — som i den förtrollade skogens grenar — och ännu se lifs-

saften droppa, het och röd! Hade inte Dante älskat Beatrice, stode nu hans väldiga dom kall och tom. Hade ej Leonardos själ i fyra år försjunkit i Mona Lisas anlete, skulle ej nu hennes leende komma oss att drömma om en underbar, oanad lycka! Och hvar bok, hvar bild, hvar tonskapelse, som ännu är mer än ett band på en hylla, ett nummer i en katalog — som ännu ingifver storverk, skapar lifsförhållanden, väcker lidelse, omdanar lifsvärden — hvarje sådant verk är ett, där ett rikt själf brytes som bröd, utgjuter sig som vin! Men sakramental blir man icke genom att hafva hämtat sina impulser i andra hand! Man måste själf gå korsgången med sårade fötter och heta läppar! Därmed menar jag naturligtvis inte att en konstnär ej kan bruka en äldre konstskapelse, som underlag för sin egen känsla — ja, att detta till och med kan göra intrycket af den nya skapelsen mer djupt och långtonande, såsom det till exempel är fallet med Tor Hedbergs »Joconda» eller Levertins »Flores och Blanzeflor». Jag menar intet annat, än att all konst byggd på konst, all rekonstruktion af förflutna konstperioders former, måste vara fylld af en ny människas lidelse, och att det är en illusion, när små människor tro att deras verk få en högre rang, bara därför att de hämtat motivet ur en flydd tid eller att de letat upp som text till sin musik en dikt, som är skrifven om en tafla! Detta blir blott en taskspelarlek med motiv och med form. Den leken ger ofta stor färdighet i utförandet, men aldrig äkta, stor konst, med must och makt för människors själar! Valet

af sådana långsökta, icke spontant erhållna motiv föranledes ofta af att konstnären nu gnages af hungern, eggas af kritiken och jagas af publikens sensationslystnad att väcka uppseende med något nytt. Därur ha mystikens adepter fått sin uppkomst, dessa hvilka inte ägt en aning om att till konst hör att kunna arbeta. De ha hämtat allt — teckning, färg, perspektiv — ur sina egna själars djup som gudomliga uppenbarelser! Också har det blifvit därefter! Den äldre konsten hade ingen nyhetsfeber. Den rörde sig i oändlighet med ett fåtal motiv — och jag vill visst icke obetingadt anbefalla detta, ty manierism blomstrar där lika härligt som i nutiden. Det finns lika fullt af ihålig religiös konst från renässansen som från vår tid. Se bara på alla dessa »tronande madonnor», af hvilka de flesta se ut som om de hade plockat ungen på marken och inte skulle duga till barnflickor en gång! Och ungen själf, som gör danssteg för publiken i knäet på mor sin! Jag blir lättad, hvar gång jag får se en, som äter hos modern eller suger på sin tumme eller har något annat nyttigt för sig! Banalitet och schablon ha funnits i Hellas som i Stockholm — dem bli vi sist af alla fria från, liksom från dilettantismen. Men ingendera är farlig under en kraftig konstperiod — de bli då bara vissna blad, som omdanas till mylla omkring de stora trädens fot! Men det farliga i vår tid är, att de äkta konstnärerna nu inte ha det lugn, som de fordom ägde, när de hade kyrkan till den stora afnämaren och dessemellan kunde uppe-

hålla sig med den lilla konsten. Staten och skolan borde nu öfvertaga kyrkans uppgift — tills vi genom nya sociala förhållanden lyckas göra allt konstskapande oberoende! Det vill säga, staten och skolan vore goda mecenater, ifall man lyckades öfvertyga dessa nya arbetsgifvare att konstnären kunde umbära deras tillagningsrecept! Men jag antar att kyrkan inte höll sig alldeles passiv den heller...

— Nej — svarade Hugo — jag vill minnas att Michel Angelo fick göra vissa erfarenheter! Jag skulle emellertid vilja gå tillbaka till det där du sade om den nya konsten. Det finnes mystik och mystik och allmänhetens kraf på objektivitet och klarhet påminna mig om hvad Julianus' farfar skref: *Fina, sensibla framställningar öppna ej sin blomma för annat än fint kännande sinnen... Himlahvalfvet är förmodligen icke nog »objektivt» i sin framställning, emedan otaliga stjärnor där ej ses af människosläktet med blotta ögonen, utan fler och fler upptäckas, allt som människorna skaffa sig bättre tuber. Hvad värre är: himlahvalfvet, ja hela den objektiva naturen, ses rent af icke alls af den som — sofver.* Du måste erkänna, att det nu icke finnes något område, där banaliteten rider omkring så sadelfast som just i det så kallade »dunklet!» Att dunklet kan bero på egen tankelättja eller grundhet — det anar banaliteten aldrig! Men bed en själfull människa se in i dunklet — och det dröjer inte länge förr än hon upptäcker om den mörka fläcken är en brunn eller bara en svart ruta

i golfvet! Det är en estetisk dygd att kallas dunkel, men ett estetiskt brott att förbli det — som fallet till exempel är med mesta delen af vår romantiska skolas poesi.

Och — sade Rikard — hur mycket än en viss riktnings eller en viss konstnärs samtida bemöda sig att bevisa att en svag eller åldrad fantasis rebusar äro djupsinnig konst — framtiden lurar man inte! Ty den trösten har man då ändtligen, att äro än människorna jäkligt dumma — mänskligheten är det lyckligtvis inte alls! En af yttringarna af dess inneboende intelligens är det, tid efter annan återkommande, ropet på natur i konsten!

— Hvad menar du då med natur? frågade Hugo.

— Jag delar i det fallet min fars mening att *med ingenting bedrifves större ofog än med ordet natur. Natur! Natur! ropar man, och har du blott natur så är allt gudomligt. Men glömmer då, att naturen i sin omätliga famn rymmer ej blott det härliga, men äfven alla dess motsatser* . . .

— Jag svarar dig — sade Rikard — som din farfar just då svarade: *längre teorier ger jag raggen!* Annars tycker jag att saken är bra enkel: att med naturen inte kan menas annat än de ämnen och krafter, som människorna inte kunna skapa, endast förädla, omdana och behärska? Vi ha del i rosen och vinstocken, i sädesfältet och parken, som således tillhöra både kulturen och naturen, eftersom de ej skulle frambringats utan den förra. Men de lyda den senares lag: att allt lefvande

växer, vissnar och dör. Öfver den råa och öfver den odlade naturen — dessa hvilka blott kunna modifieras af människans vilja — står det område, där människan ensam är skapare, där hon stiftar lagarna; där hon allena ger lif och bevarar lif; där hon visar sig mäktigare än naturen, ty hon kan — ifall hon själf är en nog mäktig kraft — ge sina skapelser evigt lif! Kulturens frambringelser — stater, lagar, religioner, konster, vetenskaper, uppfinningar — du kan kalla äfven dem natur, ifall den ordleken roar dig, ty de äro ju också utbrott af en naturkraft, nämligen människans! Af allt, i hvilket hon skapande omsätter denna sin naturkraft, synes mig konsten vara det mest oförgängliga. Vetenskapen och uppfinningen äro bundna vid erfarenheter och behof, som kunna växla. Konsten står utanför den bevisliga sanningens område, öfver de materiella behofvens! Sedan forskarens frågor äro besvarade, dagens behof uppfyllda, samlar sig i konsten öfverskottet af mänsklighetens, från alla ändamål frigjorda, lifsenergi. Konsten blir därför det finaste, fröjdefullaste yttringarna af den mänskliga naturkraften, blir hvad blommans färger, fågelns fjäderskrud, fjärilsvingens stoft, mönstret på musselskalet äro i naturen: glada uttryck af lifsförloppet! Att detta uttrycker sig som harmonisk skönhet i naturens verk är lika nödvändigt, som att människan uttrycker sitt organiska samband med naturen genom skönhetskrafven och skönhetsskapandet inom den värld, hon för sina »glada behof» danar. Och ju mer af känsloenergi, skaparfröjd, fullkomlighets-

sträfvan och upptäckarlycka ett konstverk innesluter, ju fullare det uttrycker en mänsklig maktkänsla och maktutöfning, ju vissare ger också detta verk det intryck af harmonisk enhetlighet, af fullkomlighet och af hvila i sig själf, ja, af absolut nödvändighet, som också naturen ger. Men konstverket meddelar allt detta i en högre potens, emedan naturen där blifvit fördubblad genom ännu en natur, människans egen. Hon kan dock icke ständigt ösa endast ur sina egna tillgångar, som mystikern inbillar sig. Hon måste altjämt hämta nya intryck af naturens nödvändighet, af de medel, med hvilka naturen i sina verk når den harmoniska skönheten, den sinnliga fullkomligheten. Det är denna fullkomlighet, vi ha att eftersträfva som det etiska i våra verk. Konsten får aldrig i evighet någon annan sedlighet än just denna! Det var den etiken, realismen ägde. Och därför var den visserligen bara en half sanning — men dock inte det minsta lögnaktig!

— Du vet — invände Hugo — att jag hellre ser ett större innehåll uttryckt med ofullkomligare medel, än ett ringare uttryckt med större fullkomning!

— Jag också — svarade Rikard — ifall saken är gjord af en människa, som ej förhäft sig utan förlyft sig på en uppgift, hvilken hon senare kan lösa och åt hvilken hon hängifvit sig med helig eld! Men de där beräknande fantasterna, med sina kallblodiga febersyner, sin reflekterade naivitet, sin medvetet grumlade oklarhet — de vilja halka från den sinnliga fullkomligheten, emedan de icke duga till den! De tro sig mystiskt

heliga och höga, när de målat två grå skuggor och en svart — som kan vara muff, cylinderhatt eller resväska — och sedan skrifva under med munkstil:

Faust, Wagner, Pudeln,

en pudel, hvars kärna helt enkelt är: att gossen aldrig sett, att en hund är »ett djur med fyra ben, ett i hvardera hörnet». Och just från denna okunnighets höjd sneglar han ned på den tarfliga kamraten, hvilken gör en hund, som både kan stå och springa! Det var ingen lång tid, vi realister behöfde för att lära oss, att det alls inte kan finnas någon verklighets»konst» — efter som den äkte konstnären alltid omdanar naturen efter sin känsla af den! Men han måste fortfarande se på den med glada eller sorgsna eller undrande eller förälskade ögon, just »se med ögon!» Och det är detta, som alla våra bästa Parismålare kunnat, dessa hvilka lugnt, som naturen själf växer, låtit sin nya konst med en fullt organisk nödvändighet utvecklas ur den tidigare realistiska uppfattningen. En mer syntetisk, storlinig konst, som till enhet samlar, ej genom detaljrikedom splittrar naturintrycken . . .

— En monism således — sade Julianus — äfven på konstens område! Och detta för oss tillbaka till den utgångspunkt, från hvilken vi lockades in i denna sidoblick på konsten, nämligen stegringen af konstnärens personlighet, af hans egen lidelses fullhet. Det synes mig,

som om konsten nu behöfde och sökte nya medel, att på ett innerligare sätt uttrycka just den mänskliga själens evolution? Vi upplefva nu en ny konstens medeltid — ty medeltidens konst ägde ju en stor del af sitt rörande och ofta hjälplösa behag däri, att den, liksom nutidens konst, sökte dana den yttre formen inifrån. Det var själarna, hvilka byggde upp den medeltida konstens stela kroppar och genomträngde dem med sitt rika, inre lif. Sedan gaf högrenässansen den kroppsliga skönheten och fullheten en sådan makt, att de ånyo — som i antiken — liksom beslöjade själslifvet. Men renässansens största ande, Michel Angelo, blef dock just under denna tid uppenbararen af själen så, som ingen före honom och ännu ingen efter honom! I hans gestalter vibrerar hvar muskel af själ, medan hvarje själsrörelse är sinnligt fullformad! Kroppen är plastisk under själens lidelse, men själen dock icke, som i medeltidens konst, oberoende af eller löst förbunden med kroppen, utan tvärt om sammangjuten med den. Det är hela den moderna, andligt-sinnliga, enhetliga åskådningen af människonaturen, hvilken slumrar i Michel Angelos skulpturer, dessa gestalter, som sällan blifvit helt frigjorda ur marmorn. Just detta griper mig starkast: att i hans verk de mäktiga själarna ännu delvis äro bundna, beslöjade! Ty därigenom bli dessa verk de djupa symbolerna af vårt lifs allra innersta längtan: själens frigörelse och förstorande. Detta — att kroppen skall bli själ och själen gestalt — synes mig vara äfven hela den nya konstens innersta vilja.

— Jag tror — sade Hugo — att du har rätt. Ännu är denna vilja icke förverkligad. Men huru vore det möjligt? Det är ju hela människoväsendets uppenbarelse det gäller. Realisten fördjupade sig med kärlek i formen; symbolisten har med föga framgång — emedan med mindre helig enfald — sökt uppenbara själen. Konsten, som alltid medelbart står i växelverkan med tidstankarna, omsätter nu det nya fysiologiskt-psykologiska betraktelsesättet af människan, i sin sträfvan att uppenbara hela människans gåta och att omdana tekniken till ett villigare medel för detta mål. Icke blott i skulptur och måleri — som till exempel Rodin och Carrière — utan äfven i dikt och musik söker man, går vilse, söker igen för att finna vägarna till detta nya, stora, som den nya äkta konsten så allvarligt vill: måla våra snabbaste som våra starkaste själsrörelser, så, som Liljefors målar djurens rörelser; upptäcka atmosfären i en själ som i ett landskap; att — liksom japanerna på naturlifvets område lyckats förenkla all form och rörelse till hufvudlinierna — lyckas göra det samma inom själslifvets område. Ännu är det dikten och musiken, som häri nått längst. Det är de bildande konstnärernas hemliga förtviflan och lyckliga eggelse, att ännu inte kunna hvad de vilja. Ni hade det lättare, när ni som realister voro så andäktigt glada i hela tillvaron, att ni aldrig gjorde några urval, ja inte ens nändes utesluta ett plank, om det också skymde aftonglöden på er tafla! Ni veta emellertid, att den nya konsten måste bli en lika verklighetskär, lika lidelsefullt ärlig konst — men upp-

tagen af helt andra och större verkligheter; af de själslifvets problem, dem vi i afton vidrört och af många andra, dem vi ej hunnit vidröra — och ännu flera, dem vi nu ej ens kunna ana!

Rikard, som under den sista stunden börjat teckna Julianus, utbrast nu:

— Rör dig inte; håll kvar armen öfver stolen — det där är just den känsla, jag vill ha i rörelsen. Jag fick nyss se den ställning, jag sökt i femtio skizzer under dessa veckor! Sitt nu stilla och se på dina egna tankar, medan vi lämna Hugo åt hans kvällstidningar. Att läsa tidningar och förarga sig öfver dem, är en af de vanor, Hugo icke ärft efter sin finsmakande farfar, hvilken omsorgsfullt undvek allt, som förargade honom!

III.

När Rikard ritat en stund och Hugo lagt bort tidningarna, sade Julianus:

— Jag har suttit och tänkt på det där dråpliga uttrycket om lidelsen, som icke fick öfverdrifvas. Detta uttryck bör bli odödligt! Ty det kännetecknar en odödlig dumhet i människans psykologiska uppfattning. Man vet att vissa värden äro behöfliga och angenäma, till exempel djärfva vågstycken, stora bragder, konstskapelser, mäktiga känslor och mera sådant! Men man vill alltid hafva resultaten, utan deras förutsättningar i skaplynnet! Man

önskar att allt detta skall göras af regelrätta, plikttrogna, ordentliga, städade personer, för hvilka deras verk är något utanpåvarande, som deras pince-nez och cylinderhatt! Man anar icke att, om man vill hafva saken, då måste man också taga det temperament, som hör till saken; taga personen med dess ytterligheter, lidelser, öfverdrifter och våldsamheter; måste ge dessa skapande rätt att så gå upp i nuets jubel och kval, dröm och uppfyllelse, att de glömma allt och alla! Man måste inse att utan själens vågrörelser, dess stormar, solblinkar, faror och fasor, vore allt detta otänkbart — att det är ur ett kaos, icke ur ett välordnadt laboratorium, som nya skapelser framgå! Uppfostraren har alltid en dödlig ångest för själens yttringar, ifall de på det minsta sätt skilja sig från normalmänniskans nätta färdigheter, precisa pliktuppfyllelse och villiga ackomodationsförmåga. Han oroas, ifall en ung varelse visar benägenhet för dröm, för tanke, för att sjunka in i naturen eller skönheten eller människorna; ifall den röjer en del, icke »lagom» stora, utan öfverdrifna intressen, hvilka störa examensläsningen eller afvika från de meningar om tillvaron, som uppfostrarna inbilla sig att de haft i sin egen ungdom! Att hvar tids ungdom, för så vidt den är vaken, måste svärma med sin tids känslor och bestämmas af sin tids tankar och göra sina egna misstag och erfarenheter — alldeles som far och mor före dem — det har ännu icke gått in i människosläktet! Hvar ny tids uppfostrare skaka sina hufvuden öfver den

nya tidens sorgliga riktning, när ungdomen på sitt nya sätt börjar drömma, älska, lida, dumma sig, och sålunda bli lefvande människor för egen del! Och dock älska de äldre innerst just detta ungdomens eviga väsen, emedan de omedvetet känna att själen hos de unga är mera rörlig, därför att den ännu ej är tyngd af de världsliga omsorgernas bördor; att den är lättare hänförd, därför att den ännu ej har några egennyttiga mål att fullfölja; att den är mera lefvande, mer dallrande, mer oändlig än deras egna själar! Och hvarför älska alla människor kärleken hos andra och sig själfva? Emedan de känna, att äfven då själen är större och starkare än annars! Men det är just dessa själens vackra sätt att vara till, som man borde vårda; tillstånd under hvilka äfven hvardagsmänniskan höjes öfver sin lilla sfär! Utom ungdomens och kärlekens hänförelse, är det äfven den religiösa och patriotiska hänförelsen, som kunna stegra människor öfver deras eget jag, gifva deras tillvaro en större intensitet, deras själ en högre vågrörelse. Men när man känner sig trygg i sitt förhållande till Gud, när man räddat fäderneslandet, när man »fått» sin kärleks föremål — då sjunker själen ned till sin hvardagsnivå igen! Målet för själens evolution synes mig allra närmast vara, att man skulle lyckas bevara den spänstighet, den snabbhet, som ungdomen ger den, den intensitet, som en religiös eller patriotisk eller erotisk hänryckning meddelar! Därför måste själarna oupphörligt oroas, ända tills mänskligheten börjar ana att det är själstillstånden icke syftena, känslorna icke målen, som

hafva det högsta värdet; att hvarje stort nu är värdt att lefvas fullt och helt, oberoende af förtid och framtid!

— Dock — invände Hugo — synes du mig förbise en fara, nämligen att detta kunde leda till ett, för omedelbarheten skadligt, efterkännande af sina egna känslor, en självnjutning och självspegling, hvilka skulle bli lika farliga för själens evolution, som den slöhet, den dvala i hvilka de flesta människor nu lefva. Vi hafva ju sålunda sett huru ett af våra stora geniers tragiska öde blifvit att, under ett ständigt kretsande kring sig själf, för sig själf urhålka tillvaron till ett af dessa trattformiga fängelser, i hvilka man under medeltiden instängde vissa offer — stående på tåspetsarna i tortyrrummets nedersta och smalaste del, hvilken de själfva helt utfyllde...

— Men — svarade Julianus — det är icke kretsandet omkring sig själf, jag menar, utom tvärtom slösandet af sig själf, hängifvandet af sig själf! Och allt sedan Dante och Petrarca, än mer sedan Montaigne — som bland alla de gamla är vår första, verkliga samtida, hvilken vi nu skulle kunna sitta och tala med utan att behöfva öfversätta våra tankar — har den moderna människans själslif blifvit medvetet, utan att hon därigenom tagit skada till sin spontanitet. Den reflekterande omedelbarheten, den självanalyserande naiviteten hos Montaigne är densamma som hos oss. Vi kunna njuta, lida, älska dubbelt, just emedan vi veta att och huru vi göra det. Vi hafva, genom vårt psykologiserande af oss själfva, fått en hittills okänd sympati med och förståelse af förflutna

tiders människor, och dock handla vi i nuet. En Montaigne eller en honom liknande natur blir visserligen ohågad för handling, emedan han är skapad för begrundandet emedan hans egenartade begåfning just är psykologisk undersökning och genomförd skepsis. Men om vi gå till Montaigne's mest ryktbara läsare, Shakespeare, så finna vi huru hela dennes högre människovärld är präglad af detta moderna drag: skarp själfanalys i förening med hejdlös spontanitet. De handla som åskviggar, dessa varelser, och dissikera dock sina känslor och motiv som anatomer! Och om vi få antaga — hvilket ännu ingen bestridt — att Shakespeare verkligen hade blick för människonaturen, så ser jag i detta faktum ett bland bevisen för att din oro, som äfven stundom varit min, är obehöflig. Naturligtvis skola små, grunda naturer förfalla till efterkännande af sig själfva, spegling af sig själfva. Man speglar sig lättast i en vattenpuss, mindre lätt i en sjö, sällan i hafvet, hvars rörlighet inte gynnar sådana toalettnöjen! Och det är dessutom icke så, att själen är — hur skall jag uttrycka mig? — en kub, med ett visst gifvet innehåll: en kub, på hvilken man afgränsat ett stycke medvetenhet och ett stycke omedvetenhet och att således, ju mer medvetenhetens streck flyttas nedåt, ju mer skulle man förlora i omedvetenhet och omedelbarhet. Själen är tvärtom en grufva, som djupnar, när den upparbetas! Nya möjligheter, nya tillgångar, nya afgrunder upptäckas ständigt nedanför det medvetna och reflekterande området! Det finnes ju sålunda ingen, som förutsätter att en konstkännare eller

konstnär njuter mindre djupt af ett konstverk, emedan han förstår dess utförande och kan ge skäl för sin glädje? Tvärtom vet ju en hvar, att denna glädje mångfaldigas med vårt förstående, ifall vi öfver hufvud höra till de människor, hvilka till konsten träda i personliga förhållanden, ej blott i torra kännarförhållanden. Och det finnes icke någon psykologisk olikhet i vårt sätt att hängifva oss åt något annat lifsvärde; intet, som kan hindra oss att älska en människa lika djupt och omedelbart därför, att vi äro medvetna om huru vi förstå och älska henne. Naturligtvis skall också här den torra känna torrt, den lilla smått och den stora stort! Hvad jag åter ger dig alldeles rätt i, det är att man lika litet bör predika för ungdomen, att den skall känna stort, som att den skall älska naturen eller konsten. Mycket kristliga föräldrars mycket okristliga barn äro i detta afseende ett varnande exempel! Det enda sättet att göra allt detta äkta hos ungdomen, det är att den får se stora känslor, skön natur, äkta konst och sedan taga ur allt samman så mycken näring den kan, en hvar efter sina möjligheter; att den ständigt hör allt detta bedömas som höga lifsvärden och sålunda känner sig stärkt i sin håg att själf omfatta dem. Jag tror framför allt på de medelbara inflytandena, för att släktet skall nå de nya, själsliga tillvarelsesätt, de känslans djup, om hvilka vi i afton talat. Men då detta skett, då själarna helt uttrycka sig, då en större andlighet omdanat tillvaron — månne vi ej då skola bli så upptagna af att upplefva oss själfva och andra, att vi

icke längre äga det kraftöfverskott eller den fullkomningsdrift, som nu yttrar sig som konstskapande? Kunde du, Rikard, med djup öfvertygelse måla landskap nere i Italien? Nej, ty du fann där allt redan genomkomponeradt, färdigt; intet behöfde anas, intet uppfinnas, intet fullkomnas. Allt är där en harmoniskt lyckliggörande verklighet, som man vid hvarje steg endast med alla sinnen njuter. Och vårvisor -- det biktade ju redan Heine — skrifvas i spiselvrån! Kärleksdikter uppstå ej i den älskades famn...

— Du glömmer Goethe — inföll Hugo:

Froh empfind ich...

— Tyst — utbrast Julianus — den där elegien och kaffebrefvet till fru von Stein och ett par saker till, önskar jag att Goethe inte begått!

— Se nu — afbröt Rikard — på min teckning, för att förvissa dig, att åtminstone målaren skapar i njutningens ögonblick!

Sedan teckningen blifvit beundrad och kritiserad fortsatte Julianus:

— Jag läste nyligen en ypperlig definition af konstens betydelse, nämligen att den ger oss »en stark känsla af lyckan att vara människa». Men kunna vi icke tänka oss, att vi en gång så intensivt njuta en fullkomlig mänsklighet, inom och utom oss, att fantasien icke skall kunna ombilda något, icke känna eggelse att till en högre potens stegra de lefvande taflor och dikter, hvilka mänskligt lif och mänsklig lycka för oss framställa? Att alla

lifsförhållanden bli byggda som skön musik och hela vår konstnärliga skaparlust omsatt i stor lefnadskonst?

— Jag svarar dig — sade Rikard — som du för en stund sedan svarade Hugo i fråga om erotiken: när mänskligheten en gång nått en så oerhörd stegring af sin tillvaro som konstskapandet och konstnjutningen, är det icke tänkbart att dessa ej skola fortlefva, ehuru nya andliga förnimmelser, nya önskningar, nya behof skola ge dem nya former, om hvilka vi nu ej kunna ha något begrepp.

— Det ena — svarade Julianus — kan tänkas lika väl som det andra. Jag endast frågar. Men jag har kommit att grubbla i den riktning, jag nyss antydde, därför, att hela min egen produktionskraft blifvit uppsugen af lifvets verkligheter.

— Ditt lif har dock varit enkelt — sade Hugo — och lyckligt.

— Möjligen har det så varit — svarade Julianus. — Jag vet dock, att det af kval har inneburit så mycket, som jag kunnat bära.

— *Du dunkle nejsägare till allt i världen* — sade Hugo — nyss nekade du konsten en framtid och nu nekar du din egen lyckliga tillvaro!

— Så menar jag icke — svarade Julianus — men hvad jag menar är kanske outsägligt.

— Försök dock säga det — bad Hugo — du lofvade ju en gång att visa oss dina taflor!

— Du har ofta sagt — fortsatte Julianus dröjande

— att jag saknar ärelystnad och det är sant; att jag saknar skaparlust — och äfven det är sant. Jag har icke känt någon kallelse att till konstskapande upparbeta något af de anlag, dem min härstamning från jaktslottet gifvit mig i arf. Men min skapardrift har dock varit outsläcklig och har riktat sig på det område, där jag varit mer än andra seende.

— Du bör vara det på många områden — inföll Hugo leende — du är ju född en söndagsmorgon mellan ringningarna och sådana människor lära ju »se i syne»!

— Vet du hvad jag har sett? — svarade Julianus. — Jag har sett, huru hvar människa skrider fram som Stucks *Kriget*: öfver de döda formerna af de lefvande verkligheter hon ödelagt! Vet du om hvad jag drömt? Alltid, allestädes, endast om ett: att vidga Ahrimans makt, den makten: att *sakernas verkliga inre vaknat, där han farit förbi.* Då jag ser huru människorna — dessa, som kristendomen kallar evighetsvarelser — lefva sin dag; ser för hvad de röra sig, i hvad de hafva sin varelse — på gator och torg, i bodar och nöjeslokaler — och när jag minnes, att dessa väsen äro snabba stjärnskott i en natthöljd rymd — då griper mig det meningslösa i deras tillvaro som en själssjukdom! Då ville jag ropa till dem alla, att hela deras lif icke har annat ändamål, än att förstora deras andes droppe till en ocean! Jag har ej ens kunnat ana hur det ser ut i en själ, hvilken, med sina fasta religiösa begrepp, förlorat också helgelsens hänryckning, jublet af att känna

sig andligen växa! Jag har pinats af att se sammanhangslösheten i människolifvet så, som andra skulle pinas af vansinnet. Hvarför — har jag frågat mig — höra dessa människor Beethoven, hvarför åskåda de Shakespeare, hvarför läsa de Goethe, hvarför se de Michel Angelo — och komma sedan hem, likadana som förut, för att lefva i all sin litenhet och oskönhet? Dessa män återvända till det offentliga lif de förfula med små eller låga handlingar; dessa kvinnor till de hem de förfula med slöa eller kalla beteenden! Hvarför brister inte allt sönder, när de hört lidelsefull musik eller sett tragiska gestalters undergång? Hvarför gå tvärtom dessa hustrur lugnt och supera med dessa män — i stället för att gå från dem, när deras hjärta icke längre darrar af lycka, då de höra mannens steg? Hvarför trampa icke dessa män under sina fötter den oärlighet i hvilken de lefva? Hvarför taga icke dessa människor sitt lif, när konsten för dem uppenbarat lifvets sammanhang; när de i ett helt, stort lifsöde kunnat spegla hela litenheten, hela trasigheten i sitt eget? Jag har förblödt af sådana söndertrasade lifsförhållanden, i hvilka jag ingen del haft; jag har legat vaken i grubbel öfver de små lagar, hvilka i andra människors själar och i deras hem ställa sig i vägen för de stora. Jag har vändt bort mina ögon i blygsel öfver att se själar och förhållanden för mig röja sin sjuka, slappa, nakenhet. Jag har aldrig trädt öfver en tröskel, utan att luften sagt mig om där lefde en sund lycka. Och när jag upptäckt det lilla eländiga, som dödat den, då har jag känt

mig, som jag antar Dick känner sig inför en halfgod tafla...

— Hågad att ta penseln och göra de där nästan omärkliga dragen, som omdana det halfgoda till verklig konst, menar du? Ja, den frestelsen är tyvärr permanent!

— Framför allt — fortsatte Julianus — har jag lidit af hemmens och skolans framfart med barnen, en framfart lik oxars tramp i en klöfveräng, bonddrängars kludd på en mästares duk! I min olidliga plåga af att se lifvets möjligheter förspillas, har jag någon gång sökt tala till rätta förhållanden, hvilkas oskönhet jag hoppats kunna förskona — tills jag lärt mig, att människorna vilja behålla sin fulhet, sin råhet, sina fuskverk, sin fattigdom; tills jag förstått, att de icke ännu kunna se demonerna som omgifva dem i naturen, i deras egna verk, i deras egna lifsförhållanden, demonerna hvilka måste frigöras, för att en skön mänsklighet åter skall framträda! Nu har man ej blick för det enda, som motiverar att man är till, nämligen just att lefva! Man har tusen ting från morgon till afton att spilla tiden på — men sin hustru, sitt barn, sin själ, dem har man icke tid med! Man gör böcker, konst, musik, politik, affärer — för hvad, i alla gudars namn, för hvad? Kanske för mänskligheten?! Men det enda stycke mänsklighet, som jag helt kan äga, forma, skapa, lyckliggöra — mitt eget lif, mina innerligaste lifsförhållanden — detta bryr ingen sig om att göra till ett konstvärde!

— Kom ihåg — sade Rikard — att man förmår det allt

mindre i det moderna lifvets yrsel af samfärdsel, arbete, förvärf och umgänge. Man har — åtminstone i storstäderna — alls icke råd att andas ut. Affärsmannen, den andligt producerande, statsmannen, sällskapsmänniskan — alla arbeta de under högtryck för sekundära mål. Och ingen mäktar bromsa, äfven när han märker att lokomotivet går fram öfver hans bästa lifsmöjligheter! Ingen inser, att just detta: att ej ha tid eller råd eller ro att lefva, är det vanvettiga slöseriet; att vi endast kunna öka vår verkliga förmögenhet genom att stegra värdet af våra lifsförhållanden; att redan sträfvan för det ekonomiska uppehållet — och naturligtvis i ändå högre grad äflan att skapa rikedomar — i grund och botten ruinerar oss, uttömmer vår fond af lifskänsla och lifsvärden! En vacker dag stupar mannen af öfveransträngning, och för hvad har han varit till? Ej ens ungdomen har nu tid att vackert vårda en vänskap; att gå omkring och svärma om alla stora ting i lifvet eller skrifva långa hjärteutgjutelser till hvarandra! Den telefonerar, sportar och examensläser! Skall den höjning af människolifvet, som vi talat om i afton, verkligen kunna äga rum, då måste vi omdana penningsamhället, storstaden, undervisningen, umgängeslifvet, den husliga ekonomien — allt, som nu gör själen till en lyxvara bland tusen nyttigheter, hvilka man med en torr feberhetta eftersträfvar! Först när socialismens samhällskritik lyckats väcka samhället till genomgående nydaningar, kunna vi börja hoppas att män-

niskor skola unna sig att lefva och kunna komma att lefva ett individuellt lif.

— Där — inföll Hugo — har jag Dick tillbaka i politiken igen, där hans socialistiska individualism eller demokratiska aristokrati utgöra min förtviflan!

— Det förvånar mig — svarade Rikard — att du, som ifrar för det nationella sinnelaget, icke inser, att jag aldrig är mer svensk än i dessa mina framtidsdrömmar! Att svensken icke har sin styrka i logiska system eller i kloka framtidsplaner, därom torde vi vara ense; att det tvärtom är i fantasirikedomen och i den härliga, kraftförslösande sorglösheten för morgondagen, som hans temperament har sin egenart: ett konstnärstemperament således! Och du vill att jag skall begå ett dubbelt våld — på min svenska själ och min målarsjäl — genom att på allvar begrunda alla invändningar mot möjligheten att förena socialism och individualism; t. ex. omöjligheten att lägga produktionsmedlen i samhällets hand och ändå behålla den enskilda företagsamheten, initiativet, rörelsefriheten — invändningar, hvilka alla bero på att du i detta fall ej brukar dina ögon utan fördomar eller din fantasi utan förbehåll! Annars kunde du rundt om i världen se huru individualismen står i full kraft hos arbetschefer för allmänna företag, direktörer för bolag, disponenter för industriella anläggningar, hvilka äro lika beroende och lika oberoende, som de skulle blifva, ifall samhället i dess helhet vore arbetsgifvare och aktieägare! Och du kunde dessutom vid hvar socialistkongress ha det yppersta tillfälle att

iakttaga, huru just denna sammansmältning af socialism och individualism öfver allt redan pågår, under en socialismens egen utvecklingsprocess, hvilken kommit dess målsmän att allt mer lämna det revolutionära och öfvergå till det evolutionära tänkesättet; hvilken modifierar socialismens teori lika väl som dess praktiska politik, hvilken redan medfört den psykologiska och historiska insikten: att någon fullfärdig idealstat, enligt den tidigare socialistiska grundplanen, aldrig kommer att införas, utan att nya ekonomiska förhållanden skola inträda sålunda, att socialismen genomför sina nydaningar under en ständig omdaning af sina egna reformplaner, en omdaning, framkallad i främsta rummet genom att man allt mer inser individualitetens vikt och värde inom all slags produktion och arbetsledning! Och därnäst genom alla de många nya ekonomiska och psykologiska tillstånd, hvilka nu lika litet kunna förutses, som man för hundra år sedan kunde förutsäga alla de nya förhållanden och själstillstånd, genom hvilka den franska revolutionens verkningar neutraliserades, på samma gång som dess resultat assimilerades! Och hvad hafva vi icke redan att under den närmaste framtiden neutralisera och assimilera! Först och främst hela fjärde ståndets kraf och dess krafter, hvarunder individualismen på samma gång måste häfda sin rätt och utveckla sig till en större samkänsla med det hela. Och sedan hela det frigjorda kvinnosläktet, hvilket från alla håll som en ny kraftig ras tränger in i den manliga världen! Vi hafva redan talat om, huru kvinnan i vår tid

fått en förlängd ungdom genom att individualiseras och kultiveras; hon har fått den i lika hög grad genom att allsidigt frigöras, ej minst från mycket af det forna husliga släpet. Men hon har framför allt föryngrats genom den glädje, som frigifna krafters lek skapar! Hvad skall icke hennes insats komma att förmå, med afseende just å omdaningen af de ekonomiska motiven till vår kraftutveckling, de motiv, hvilka man ännu anser oupplösligt förbundna med individualismen!

— Ja — tillade Julianus — när vi en gång inse, att kraftutvecklingen själf är lyckan, då skall man icke komma och tala om äganderätten till produktionsmedlen, som villkoret för individuell självhärlighet! Då skall man inse den djupa visheten i Jesu lära, att den rike har ringa utsikter för sin själs salighet; att hvarken rikedom eller fattigdom, men ett tryggt oberoende, är själarnas vackra lifsvillkor; att vår fulla individuella frihet börjar först när vi icke äga bekymmer om andra värden än om våra andliga lifsvärden! Det är mig obegripligt, att Hugo — och många med honom — icke inse att otaliga nya känslor, nya lifsmotiv, nya springande punkter uppstå under utvecklingen. Det är dessa, hvilka komma att utgöra det organiska sambandet mellan socialism och individualism, demokrati och aristokrati — ja, som redan äro det — under den omvandling, vi dagligen se för våra ögon, en omvandling, som kommit oss att ana ej blott outtömliga möjligheter, oändliga djup i människans andliga natur, utan äfven möjligheter att omdana de, på vår fysiska naturs

behof och önskningar grundade, nyttigheterna. Tänk blott på följderna af det nu i hela världen ljudande ropet efter förenkling af tillvaron, efter hvila!

— Om tusen år kanske ni få rätt — sade Hugo — men ni tala redan nu så optimistiskt om mänskligheten möjligheter, blott vi en gång komme att bruka dem! Tro ni verkligen att, om oket lyftes af de närmaste generationerna, de skulle resa och röra sig som fria själar? Nej, de skulle uppfinna nya ting att splittra sig på, att komma från sig själfva med! Det är i gränsen för den mänskliga personligheten som ännu åtminstone den djupaste tragiken ligger! Vi kunna ej hämta ur andra, hvad som ej finnes i dem; vi kunna hoppas, tro, älska, vänta — men hvarken andra eller oss själfva kunna vi bringa öfver personlighetens gräns. Och hvar denna är, det veta vi hvarken hos andra eller hos oss själfva! Hur öfverraskas vi icke, när vi trott att vår själ åt ett visst håll blott stängdes af en låg vall och vi istället finna att den var en skyhög mur? Eller när vi tro oss i en viss riktning stå framför en ogenomtränglig vägg och där öppnar sig en vid utsikt! Man kan ej vinna, ej väcka en själ — det kan tyckas, som om man gjort det, men då har den blott genom mig blifvit medveten om sin egen tillgång: jag blef ljuset, som lyste in i dess egen skattkammare. Men hela floder af mitt ljus skulle icke kunnat fylla ett tomrum! Hela oceanen kan gå fram öfver ett spann och det upptar dock blott sitt eget mått! Småsjälarna äro sådana spann, och äfven om lifsmöjligheterna hundrafaldigas

för undantagsnaturerna fruktar jag, att hvardagsmänniskorna skola finna nya väggar att stänga in själen med!

— Tillsvidare har du naturligtvis rätt — svarade Julianus — men då återstår det för undantagsnaturerna att förstora känsligheten för sina egna lifsbehof, att mer energiskt sätta sig till motvärn och åt sig eröfra det lugn, den enkelhet, den ärlighet i alla lefnadsomständigheter, hvilka äro oumbärliga för personlighetens växt, liksom för personlighetens verk. Vi kunde redan nu vinna mycket, i fall vi utvecklade medvetenheten i vår valfrändskap gent emot vissa lefnadsvanor, vissa människor och ifall vi icke, mot våra instinkter och sympatier, tvingade oss in i lifsförhållanden och situationer, som icke äro gifvande. Det finnes så oändligt mycket att taga vara på af ingifvelser, antipatier och sympatier, hvilket vi nu försumma, förbise, öfverrösta. Det var detta, jag menade, när vi förut i afton talade om att inrätta oss efter vårt andliga klimat!

— Ja — tillade Rikard — jag har alltid fått ångra när jag besegrat en antipati. Jag har ständigt — fast ibland först efter årtionden — funnit dess djupt liggande motiv, sedan jag länge nedtystat den som orimlig eller orättvis! Och ehuru jag å ena sidan funnit, att ju mer vi vänta af människor, ju mer vi tilltro dem, dess mer få vi, så är jag å andra sidan viss att — för så vidt man är en individualitet — måste alltjämt många antipatiska företeelser finnas. Och det blir en kraftförlust att slösa sin tid, sina krafter på sådana!

— Säkert — sade Hugo — uppstå alla lifvets djupaste konflikter därur, att vi ej varit tysta nog när vår innersta stämma talat; att vi stängt våra fönsterluckor för vissa viggars ljus; att vi anklagat oss själfva, då vi erhållit ett osympatiskt intryck; att vi bortförklarat det, emedan så mycket annat hos samma väsen varit oss sympatiskt.

— Här — sade Julianus — är det, som jag har min skärseld och mitt helvete — efter som jag äfven här har min himmel. Med tysta frågor i mina ögon har jag gått bland människorna och — dem ovetande — har jag af dem fått mina fröjder och mina kval. Jag har älskat hvar glimt af en stor känsla, en stark handling, en djup rättrådighetsglöd, en ädel frihetshåg, en solig arbetsglädje — älskat dem med en intensitet, som hållit mig vaken hela nätter i jubel öfver en rik själ; som kommit mig att brista i tårar öfver en skönt själfull blick, ett gammalt ansikte, som hållits ungt af själens eld, ett ungt anlete, som redan präglats af själens höghet! Och, å den andra, har jag pinats som i eld, när jag sett en ädel typ sjunka, ett ansikte hårdna eller grofna eller slappas. Icke därför att jag haft något med dessa människor att göra, men emedan jag älskar själar med min heta, odödliga kärlek. Jag var ett litet barn, när jag redan lämnade hvarje lek för att försjunka i åsynen af en skön människa; ett litet barn, när jag kysste Eleonoras händer af hänryckning öfver den höga värdighet, med hvilken hon tillbakavisade en min beskyllning!

Jag lefde, med en intensitet, som gjorde all lek för mig fattig, i ett fantasiens rike, där jag brukade min kungamakt att dana alla förhållanden och alla människor sköna och lyckliga! Jag har som vuxen inför ett barn, hvilket spontant uppenbarat en hög själs adel, gripits af en andakt så stor, att jag ofta måste gå bort för att icke sjunka ned i tillbedjan inför ett sådant väsens gudomlighet! Och visste jag, att det absolut enda medlet att bevara denna barnasjäls grundritning i dess ursprungliga härlighet, vore att döda den människa, som skulle komma att ödelägga den, då gjorde jag detta tveklöst — så mycket betyder för mig ett undantagsväsen, ett löfte om en fullkomligt skön människovarelse! Barnets — liksom folkets — förnäma själsstorhet verkar som naturens egen skönhet: äkta, pålitlig, nödvändig, emedan den väller fram som en naturkraft, utan reflexionens och kulturens förmedling och stöd. På samma sätt hänrycka mig den geniala begåfningens, den stora känslans genombrott. Det har stigit välsignelser till mina läppar, hvar gång människor visat mig det sköna skådespelet af sin stora lycka eller af sin äkta godhet. Välsignelser hafva ljudit i mitt hjärta, då i människors afgörande ögonblick — sådana, när man handlar, talar, blickar spontant, när man ej hinner öfverlägga — en själ uppenbarat sig i ädla linier. Det har varit med dödlig ångest jag afvaktat, med sorg jag iakttagit motsatsen. Och allt detta har dock endast gällt människor och öden, hvilka ej berört mitt eget!

Julianus tystnade och det var efter ett långt uppehåll han, med ännu lägre stämma, fortsatte:

— Min farfar Andreas var en af de få människor, som sörjt sig till döds. Honom, som Rikard Furumo, hade hans *hjärtas blomma* med sitt törne sargat och af hans blod hade dess blad fått sin purpur. Sålunda blef det för honom sanning att

Döden är rosen ur jordblommans knopp.

Min far var också en af de sällsynta människor, som kunnat förblöda. Sådana människor äro de enda, jag helt kan älska. Ärelust, maktlust, skaparlust voro för dem intet, förhållanden till människor allt. Ju fler facetter, vi nyare tiders människor utveckla i vår känslighet, ju fler bli också våra förhållanden till människor. Redan dessa ytliga beröringar, genom en eller par sidor i vårt väsen, medföra lidande lika väl som glädje. Och i de få stora lifsförhållanden, dem man kan orka med — ty den, för hvilka de bli allt uppslukande orkar ej med många sådana — där har jag, som min far och farfar, lefvat i en så hög sfär, att blott mycket få människor ännu ens kunna ana hvad vi menat med vår själs gåfva åt en själ! Det har varit ett gifvande, där alla vanliga gränser — dem klokhet, stolthet, sparsamhet, eftertanke, självbevarelse pläga uppdraga äfven mellan förbundna själar — alls icke kunnat finnas, ej ens tänkas! Detta har icke blott gällt människor: den natur, den bok, den konst, vi en gång helt älskat, blir för oss outtömlig och allt, vi mist, har vridits med våld ur vårt, i stelkramp fasthållande, hjärta.

Det är de människor, hvilka kunna älska så, åt hvilka lifvet gömmer den mest nattsvarta af sina fasor: erfarenheten att *det största och tillika det ädlaste prof, hvarpå man kan sätta en människa, är att älska henne.* Mycket få hålla det profvet! Redan min farfar skref, att ruinen af ett skönt byggnadsverk ger vemod, men *ruinen af ett skönt mänskligt förhållande, som öfvergått till barbarisk håg att med utsökt köld såra och kränka det, som förr var aktadt och kärt, förorsakar en smärta af en annan art.* Att guden i den cella utanför hvilken jag tillbedt — ty älska är för mig tillbedja — endast varit en apis; att en själ en gång vald af min själ — och således för min en springande källa till evinnerligt lif — kunnat slänga mig bort som en urkramad frukt — sådana upplefvelser hafva för mig icke blott varit människors vanliga och djupa sorg öfver att förlora en glädje genom en människa, en tro på en människa. Jag har dessutom förlorat en del af min religion, hvars trosföremål är stora själar. Jag har dessutom lidit som konstnären skulle lida inför sitt, af råa händer sönderskurna, mästerverk. Jag har dessutom grämt mig som forskaren skulle gräma sig öfver de urkunders brand, genom hvilka han visste att outforskade skatter för alltid ginge förlorade. Med alla dessa sorger tillsammans har jag lidit förlusten af ett par människor. Att förlora människor, ej genom döden men genom lifvet, det är lifvets enda outhärdliga kval. Ty detta kan endast förringa, icke stegra vår tillvaro. Och sedan jag sagt er detta, då kunna ni förstå, att det är lyckan öfver

sköna lifsförhållanden och sköna människor, sorgen öfver störda lifsförhållanden och förringade människor, hvilka ej blott afgjort hela min tillvaro, utan äfven hela min lifssyn. Denna min lycka och min sorg hafva varit så intensiva att de — som jag förut sade er — ingifvit mig aningen att konsten kanske blir omöjlig, obehöflig när alla en gång bära inom sig ett sådant ljusdunkel, att se hela tillvaron i! Och när själarna bli frigjorda, när lifsförhållandena bli betydelsefulla, skola vi då ännu behöfva konsten som förmedlare mellan människan och naturen, mellan människa och människa? Huru skulle konsten kunna uttrycka högre lifsvärden än det värde, som då redan själfva lifvet är? Huru skulle den mera kunna förbinda oss, än vi redan sympatiskt äro förbundna? Huru skulle den kunna stegra vår lycka att vara människor, när vi redan känna den lyckan med hvarje pulsslag? Det var om en segelfart i rymden — *då vi med klara ögon se genom de djupa rymderna allt och frukta intet; då sinnet är leende af allvar, kraftfullt och harmoniskt under själfva förtjusningen, då vi äro i fantasi, likväl ej blinda, utan seende* — som min far drömde! Det var om denna sköna konst, han yttrade *att den ännu icke finnes!* Och det var kanske aningen om detta, som jag kallar verklighetens konst, hvilken gjorde honom till *den dunkla nejsägaren* vid jaktslottets skönhetslekar, ända tills min mor gjorde hans lif till en stor bejakelse! För mig står högre än allt annat det sköna, det äkta lefnadssättet. Allt annat skapande är halft, endast detta är fullrundadt. Konsten, äfven den

härligaste, är för mig blott sinnebilden af tingens verkliga väsen, in i hvilket vi en gång skola försjunka. Om jag upplefde tusen af jordens år skulle jag dock aldrig glömma den stund i min tidiga ungdom, när den nu så ofta uttalade, men af mig då aldrig förr förnumna tanken — att lifvet själf kan varda konst — dagades inom mig. Uppenbarelsen kom icke under några mystiska förhållanden, utan på klara sommarkvällen, just då jag kom ned ur ett körsbärsträd! Men den verkade med hela hänryckningen af en vision. Att dana sin personlighet efter sitt eget ideal — som stoden utmejslas efter konstnärens skizz — att inom detta konstens område vara allsmäktig: ämnet jag själf, konstnären jag själf, allmänheten, för hvilken jag skapade, jag själf! Den meningsfulla skönhet, som lifvet med den enda tanken erhöll, var så öfverväldigande, att jag sjönk ned i gräset, rusig af sällhetstårar. Jag hade nu funnit min skapargåfva, mitt uttrycksmedel. Och alla kunde finna detsamma; äfven den minsta människas enkla lif skulle sålunda blifva meningsfullt, skönt och stort! Jag hade i den stunden en syn af hvad lifvet skulle varda, när en gång alla fylldes af samma mål; när äfven hvardagarnas verk komme att te sig som marmorsköna propyläer för vandringen uppåt till den gudavärld af hvitstrålande skönhet, där lifvets stora festglädje och stora andakt firas. Jag såg släkten stiga och släkten sjunka, som våg efter våg, tills de ändtligen, med en suck af sällhet, funno ro vid stranden af den tanken: att människan själf är människans mått, att inom hennes egen

själ finnas alla hennes maktmedel. Och sedan den stunden har allt — statskonst, religioner, tänkande, uppfostran, historia, litteratur, konst — af mig blifvit pröfvadt efter denna ena tanke. Allt har varit mig meningslöst — — eller åtminstone mustlöst — ifall det icke, på ett eller annat sätt, bidragit att, för den enskilde själf och än hellre för många därjämte, åt någon del af tillvaron gifva den fullkomliga diktens rytm, det stora skulpturverkets linier, den härliga taflans färgglöd, den ädla byggnadens fasthet, den odödliga musikens harmoni! Att omdana hela världen till en fri plats, på hvilken själen skall kunna röra sig i naken härlighet och full kraftutveckling — som helleniska ynglingar rörde sig på vädjobanan — detta är mening! Att bortarbeta arbetets tyngd och arbetets fulhet; att göra hvilan hel och förströelsen ädel; att uppdraga nya grundlinier — karakterfulla, sköna linier — till familjelifvet, till samhällslifvet — detta är mening! Allt annat är endast döda, som begrafva sina döda: de lifsmöjligheter, de själfva ihjältrampat! Ett nytt sätt att vara till, där alla med en ny och brinnande visshet känna kristendomens eviga sanning: att det gagnar människan till intet, om hon vinner hela världen och tager skada till sin själ — detta är hvad jag drömt!

— Ja — sade Rikard — hela det moderna lifvet — politik, industri, äktenskap, födelser, uppfostran — går nu på en slump, utan någon stor grundsats, någon genomförd plan. Man tycker sig höra tumlet och skriket från en lekplats för barn!

— Och så — tillade Hugo — kommer det att fortgå tills fysiologi och psykologi, sociologi och filosofi alla sammanarbetats till en ny stor vetenskap! Detta samarbetande fortgår redan dagligen; fysiologien lämnar ständigt nya synpunkter för sociologien och omvändt; analogierna mellan samhällets organism och människans bli allt mer bevisliga; sålunda blir t. ex. »individens» — cellens — rörelsefrihet och självverksamhet allt mer ådagalagd, och en fysiolog bland mina vänner tvekar ej att påstå, att »cellerna i vår organism äro minst lika självständiga i sina handlingar som riksdagsmännen i ett parlament!» När denna nya, enhetliga vetenskap blir verksam som samhällskonst — då först skall kanske Julianus' drömda helhetsvärld varda en verklighet, liksom Rikards socialist-individualism!

— Ja — sade Julianus — på alla vägar komma vi till tidens ena stora idé, enhetsidén: krafternas enhet, utvecklingslagarnas enhet, tankarnas enhet — från öster och väster, från nord och söder komma ju dagligen bevis för samma tankars uppkomst i af hvarandra alldeles opåverkade hjärnor! Och — slutligen — de individuella själarnas enhet! De omdaningar, hvilka måste äga rum, böra emellertid uttrycka både enhetens och personlighetens tanke. Ty hvarje nydaning, hvilken endast skulle främja enheten, men ge själarna mindre utrymme, mindre rörelsefrihet; som skulle upplösa familjen, likforma individerna — en sådan nydaning skulle vi sedan efter outsägliga lidanden nödgas omgöra! Ingen kan nu se,

hvad den stora omdaningen småningom skall ge oss, endast hvad den måste befria oss från. Hvad vi nu bäst behöfde, det vore en divinatorisk syntes af hela vår sökande, sträfvande tid; icke dessa hopreflekterade, sociala reformplaner, om hvilka det gäller, att *den steg för steg sig framletande yttre klokheten sällan tar vilse, utom på — alltihop!* Men om den stora ande komme, efter hvilken tiden trånar — han, som ej blott skulle tända människornas kärlek till lifvet själft, utan äfven lära dem huru det skulle kunna lefvas, hvardag som helgdag, i en högre godhet, en större härlighet, så snart deras egna själar börjat röra sig i större banor — månne vi — jag återkommer ständigt till min undran — då ännu skildra lifvet i dikt, i bild, i toner? Vi försöka ju icke skildra hafvet, när vi simma ute i dess böljor, det stora, underbara, förfärliga hafvet, hafvet, som dansar när det dödar och snyftar när det sjunger...

Julianus gick bort till fönstret och rummet blef alldeles tyst. Efter en stund kom äfven Hugo fram till det öppnade fönstret. Det var långt lidet på natten. Öfver den nu från moln rentvagna himlen och den höstligt nakna jorden

månens strålar darrade himmelskt hvitt omkring...

och lade vägar af vattradt silfver mellan sjöns mörka holmar. När Julianus slutligen vände sig om, såg Hugo att han var blek, men att hans ögon flammade som stora stjärnor.

— Du tänker? — frågade Hugo dämpadt.

— Jag tänker, att min mor hette *Aurora Celia* — svarade Julianus sakta.

Förståelse tändes i Hugos blick. Fint leende men med ett varmt tonfall sade han:

— Och att du således är ett barn af himmelsljusningen; att du hör till morgonrodnadens folk?

Julianus svarade icke, men sträckte mot honom — med en snabb, skön rörelse — sina båda händer.

1898.

Rättelser.

Sid. 132 rad 13 uppifrån står: Bruyères — läs: Bruyère
Sid. 137 „ 14 uppifrån står: Halbes — läs: Halben
Sid. „ „ „ „ står: grossen, ganzen, schönen — läs: Grossen, Ganzen, Schönen
Sid. 197 „ 4 „ står: omfamna — läs: omforma

Senare delens innehåll.

IV. Patriotism.

Öppet bref till Verner v. Heidenstam 3
På Jaktslottet. Första aftonen 47

V. Själens evolution.

Typer 117
I. Vauvenargues 124
II Amiel 140
III. Maeterlinck 153
IV. Jefferies 160
På Jaktslottet. Andra aftonen 173

H/B Zw
01618

1001842893